

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953.
Apare din 1990.

1 (143)
2007

Chișinău 2007

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Ivan Rusandu, doctor în filosofie

REDACTOR – ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Andrei Timuș, membru-corespondent

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Tedor Dima, membru-corespondent al Academiei Române

Arcadie Ursul, academician

Aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

© Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei, 2007

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare de text și machetare: **Nicolae Bodean**

Corector-operator: **Tatiana Maimescu**

CUPRINS

CONTENTS

ȘTIINȚE POLITICE

POLITICAL SCIENCE

		pag.
Alexandru N. Roșca	Puterea politică și ordinea socială: interacțiune și echilibru dinamic	5
Ion Rusandu, Pantelimon Varzari	Afirmarea și dezvoltarea elitei politice a tranziției moldovenești	11
Lilia Braga	Политическая культура в контексте современного общества	22
Victor Juc	Diversificarea teoriilor relațiilor internaționale în anii 70-90 ai sec. XX	37
Rodica Maistru	Idealul social: conștiință utopică și realitate	43

FILOSOFIE

PHILOSOPHY

Lidia Troianowski	Valori estetice: globalizare versus universalitate (I)	49
Silvia Șaptefrați	Statutul valorii în postmodernism	57
Valeriu Capcelea	Dimensiunea filozofică a categoriei „tradiție” și funcțiile ei sociale	63

SOCIOLOGIE

SOCIOLOGY

		pag.
Svetlana Ciumac	Tipuri ale economiei de piață în societatea contemporană	73
Angela Mocanu, Victor Mocanu	Opinia experților privind situația actuală din domeniul sănătății și rezultatele reformei	82

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

RESEARCH COMMUNICATIONS

		pag.
Alexe Rău	Scrierea ca daseinogramă	87
Viorel Enea	Considerațiuni privind unitatea și diversitatea programelor partidelor politice	96
Laurențiu Turbatu	Caracteristici ale statului de drept din sistemul politic al democrațiilor occidentale contemporane	99

Dumitru Cioban	Dimensiuni ale conștiinței religioase în România contemporană	104
Igor Prisac	Problema funcționării sistemului politic al Republicii Moldova	109
Iurie Tîșcul	Subiectul legalizării „spălării” banilor sau altor valori obținute pe căi ilegale	113
Ioan Bucur	Marea Liberă – domeniu public internațional	123

MOȘTENIRE
HERITAGE

		pag.
Gheorghe Bobână	Mircea Eliade și identitatea axiologică românească	131

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
SCIENTIFIC LIFE

		pag.
Lidia Troianowski	Escaladarea dimensiunilor eliadeene: reflexe și reflecții	136

IN MEMORIAM

		pag.
	ALEXANDRU BABII	140

Alexandru N. Roșca

PUTEREA POLITICĂ ȘI ORDINEA SOCIALĂ: INTERACȚIUNE ȘI ECHILIBRU DINAMIC

Conceptually approaching the relationship "political power-social order", the study stresses the interactions of these phenomena, as well as the causes of the emergence of disfunctions between them. It is emphasized that a satisfactory social order is not only an index of a good government, but also an essential support of the continuous efficientization of the political power and the raise of its rating among diverse groups of population. Viceversa, a defective government will end up with a maximally diminished social base, or even by losing its legitimacy.

Fiecare societate, pentru a funcționa efectiv și a-și realiza cu succes obiectivele comunitare, cum ar fi creșterea economică, progresul social, tehnico - științific, cultural-spiritual, dezvoltarea umană etc., are nevoie de ordine fundamentată pe principii, norme și valori asimilate și practic realizate atât de cetățenii de rând, cât și de diriguitorii de diferite niveluri. Instituirea și menținerea unei bune orânduirii în societate este, în primul rând, funcția puterii politice. Aname autorităților publice și altor subiecți ai puterii le revine rolul principal în potolirea vitregiilor, aplanarea conflictelor, soluționarea diferendelor, depășirea discordiilor etc., aplicând în acest sens mandatul de care dispun, legislația în vigoare, abilitățile și forța persuasivă. Chiar de la origini puterea a apărut din necesitatea organizării normative a colectivității umane și s-a afirmat pe parcursul istoriei ca mijloc de asigurare a ordinii sociale, de reglementare a întregului complex de relații existente în orice societate.

Puterea politică, în toate ipostazele sale, are menirea de a impune societății anumite reguli, norme de conviețuire și de a asigura prin diverse modalități respectarea lor neabătută. În condițiile regimurilor dictatoriale ordinea socială este realizată preponderent prin mijloace coercitive, ba chiar ilegale, ceea ce îi conferă un caracter preponderent forțat. Deși regimul politic sovietic de după 1953 și până în 1985 nu era unul dictatorial în sensul strict al cuvântului, guvernării reușeau să mențină o ordine socială satisfăcătoare, folosind în acest scop nu numai anumite pârghii economice, sociale, ideologico-educative etc., dar și unele metode de constrângere caracteristice societăților totalitare.

Desigur, metodele de constrângere în promovarea ordinii sociale sunt aplicate și în cadrul regimurilor politice democratice, însă aici ele ocupă un loc incomparabil mai mic și, ceea ce este mai important, sunt legalizate, izvorăsc din litera și spiritul legislației în vigoare.

Totodată, practica istorică ne-a arătat că deficitul de putere, indiferent de cauzele lui, întotdeauna și pretutindeni provoacă dezordine, haos, insecuritate, conflicte, inclusiv dramatice, care afectează mase enorme de oameni și prejudiciază evoluția normală a societății pe perioade de timp, uneori considerabile.

În plan politic, puterea dispersată, vlăguită și sleită pune în derută funcționarea instituțiilor și normelor democratice, dă naștere mișcărilor cu scopuri și obiective greu conciliabile, diametral opuse, ceea ce face dificilă furnizarea unei platforme comune pentru consens. Divergențele profunde și multiple de poziționări constituie sursa instabilităților politice, în condițiile căreia drepturile și libertățile omului rămân numai pe

hârtie și nu valorează nici măcar costul acesteia. Puterea anemică reacționează slab chiar și la semnalele vădite privind pericolul național, face ca oamenii să devină victime ale haosului și ale unei tiranii impersonale.

În plan ontologic, puterea dezorganizată zdruncină bazele și principiile existenței umane, cum ar fi: posibilitatea de a participa la o competiție cinstită; șansa de afirmare prin eforturile proprii; aprecierea adecvată a contribuției aduse interesului public; protecția averii; libertatea și securitatea individului etc. Slăbiciunea puterii dă naștere corupției, iar aceasta din urmă afectează puternic toate țesuturile organismului social, dereglându-i în ultima instanță chiar și funcția autoconservării.

Sanționând comportamentele contrare intereselor celuilalt, celor de grup sau general-comunitare, puterea urmărește prin aceasta armonizarea relațiilor dintre membrii societății, stabilirea unor modalități echitabile de îndeplinire a necesităților vitale, promovarea mijloacelor de atingere a scopurilor sociale dezirabile. În tendința sa de a-și realiza interesele omul nu întotdeauna își dă seama până la capăt că trebuie să conlucreze cu alți agenți sociali, să țină cont de anumite norme juridice și cutumiare, să îndeplinească funcții necesare altora și nu numai în propriul său beneficiu. Puterea tocmai și este aceea care intervine sau trebuie să intervină prin mijloacele sale, inclusiv coercitive pentru a contracara tentativele și practicile antisociale, făcând ca subiecții sociali de toate nivelurile să-și canalizeze activitățile pe un făgaș mai constructiv, care deschide perspective mai acceptabile de îmbunătățire a societății.

Așadar, puterea politică, în pofida atitudinii negative față de ea a liberalismului, este condiția *sine qua non* a menținerii ordinii și stabilității în societate prin diverse modalități, inclusiv prin sancțiuni legale menite să asigure funcționarea eficientă a agenților, structurilor și instituțiilor sociale.

Aici vom remarca că negativismul față de putere decurge din filosofia antietatistă, proprie mai ales capitalismului american, care de la origini s-a opus în mod ferm tentativelor de intervenție a autorităților în treburile private, ceea ce s-a extins și asupra relațiilor dintre guvernământ și ordine socială. Acest destin specific al americanilor, din start deprinși ca fiecare să-și croiască prin hăul prețiilor drumul vieții, a făcut ca opțiunea pentru libertate să fie preponderentă în raport cu opțiunea pentru putere și ordine. În acest sens, Samuel P. Huntington menționează: “Simptomatică pentru antipatia americană față de putere și guvernământ este absența practic din gândirea americană a conceptului de “stat”[1]”. Continuând subiectul dat, Samuel P. Huntington face distincție dintre climatul politic din SUA și din alte țări, îndeosebi europene. El subliniază că în alte societăți indivizii și grupurile pot să facă mari eforturi pentru a atrage atenția asupra puterii lor. În SUA, însă, vizibilitatea puterii produce neîncredere, ostilitate și sentimentul ultrajului. De aceea se fac eforturi mari pentru a voala puterea, considerându-se că eficientizarea ei crește tăinuind-o; a masca puterea devine cel dintâi imperativ al puterii[2].

În procesul observațiilor seculare, oamenii au ajuns să înțeleagă că ochii falși la unele vietăți este un truc curios al naturii; privirile lor blajine au menirea de a le camufla obiceiurile adverse. Un truc nu mai puțin curios al culturii politice americane îl constituie imaginea falsă a puterii menită să sustragă atenția de la comportamentul ei real. Afirmările cum că aici guvernământul este mult limitat, că statul este atât de minimal, încât nici nu poate fi luat în seamă, ascund sute de organizații “neguvernamentale” care stau la straja modului american de viață și promovează în exterior interesele naționale ale acestei țări.

În culturile din părțile europene ale lumii istoricești s-au constituit tradiții de altă natură, care modernizându-se pe parcurs au ajuns să tindă spre un echilibru rezonabil

între putere și ordine, deși instituțiile politice, normele și structurile sociale se ridică greu la înălțimea acestui deziderat.

În cele de mai sus am examinat succint linia de subiect care duce de la putere spre ordine. Însă există și legătura care pornește de la ordine spre putere. O ordine socială satisfăcătoare este nu numai o urmare a unei guvernări bune, dar și o premisă, un suport esențial al eficientizării în continuare a puterii politice și creșterii ratingului ei în fața diverselor categorii ale populației.

În acest context merită să fie reținut că puterea politică și-a diversificat și amplificat funcțiile și instituțiile ca urmare a diferențierii și amplificării structurilor, instituțiilor și coliziilor sociale. Nevoia de ordine persistă mereu, iar puterea este continuu solicitată spre a o asigura. Fiecare instituție politică nou apărută a fost un răspuns la anumite revendicări sociale presante. Cu alte cuvinte, diferențierea puterii politice are ca sursă diferențierea socială provocată de mai mulți factori, printre care enumerăm, în primul rând, proprietatea, venitul, educația.

O societate tot mai complexă și cu relații externe tot mai diversificate generează necesități sporite de guvernământ. Tocmai prin aceasta se explică faptul că în secolul al XX-lea funcțiile guvernământului au cunoscut o extindere și o aprofundare considerabilă, deși în cazul SUA tendințele de a reduce puterea politică au fost mai accentuate decât de a o spori. Această legătură dintre complexitatea vieții sociale și putere se manifestă chiar și în societățile marcate de un înalt grad de consens civic și coeziune socială. Însă tema dată devine una centrală, mai ales în perioadele de transformări social-economice profunde, când tendințele spre comportament antisocial amenință funcționarea societății ca întreg. În astfel de situații forțele sociale constructive se arată cointeresate să reînvoce și să refacă vigoarea rațională a puterii pentru a combate perversitatea reformelor în derulare.

Deliberând în cadrul problemei cu privire la impactul ordinii sociale asupra puterii, vom mai remarca că acolo unde agenții sociali se află în relații mai mult sau mai puțin clare, previzibile și stabile, acolo și actorii politici acționează cu mai multă cunoștință de cauză, sunt mai solidari în căutarea de soluții și mai operativi în rezolvarea problemelor. Deși factorilor economici le revine rolul hotărâtor în determinarea vieții politice, ultima se află și sub influența puternică a factorilor sociali. Această influență se realizează ca transfer al resurselor de la social spre putere conform formulei “bunuri pentru bunuri și fapte pentru fapte”. Așadar, nu numai puterea influențează ordinea, dar și viceversa. Prosperarea depinde de gradul de interacțiune a puterii și ordinii, de măsura în care este asigurată întreprinderea liberă și reglementarea guvernamentală.

O guvernare bună, din punctul de vedere al majorității, este naturală să obțină un sprijin social maximal posibil. Și invers, o conducere defectuoasă va ajunge să se sprijine pe o bază socială maximal redusă. Câștigurile obținute de puterea politică guvernantă sunt determinate în cele din urmă de calitatea vieții și de ordinea socială pe care factorii de decizie reușesc să le creeze și să le mențină.

Relațiile dintre politic și social ar fi parcă bazate pe calcule raționale de efort și profit. Abilitatea, energia și voința politică materializate în fapte sociale aduc satisfacția votanților pentru opțiunea făcută, precum și predispunerea lor de a opta la fel în viitor.

Însă, constatând profiturile obținute de guvernanți, nu vom neglija faptul că nici o utilitate ce rezultă dintr-un efort politic nu poate fi egală pentru toți membrii societății divizați în grupuri sociale cu interese distincte, uneori chiar contradictorii.

Puterea politică organizată la nivelul unei colectivități depinde în mare măsură de interesele ce se manifestă în cadrul acesteia. Actorii politici se stratifică și se grupează, mai ales în funcție de actul participării la putere și orientările politice pe care le împărtășesc. Existența numeroaselor forțe politice și sociale aflate în competiție și care exercită presiuni una asupra celeilalte sporește dinamismul proceselor de schimbare, însă prin aceasta și riscurile destabilizării sociale. Așa precum este menționat în literatura de specialitate, stabilitatea „...se identifică prin absența unei schimbări esențiale sau disruptive dintr-un sistem politic ori prin limitarea schimbării la limitele acceptabile sau specificate”[3].

Cercetările asupra sociumului au pus permanent în evidență faptul că perioadele stabile de dezvoltare se perind cu vremuri bulversate, marcate de răsturnări de valori, caracterizate prin efemerități, comportament imprevizibil și surprinzător al actorilor sociali și al subiecților politici de toate nivelurile și de toate formatele. Desigur, chiar și o ordine socială optimă nu exclude concurența dintre grupurile de interese, ceea ce în viața politică își găsește expresia în lupta pentru putere și influență asupra societății. În confruntările politice adeseori unii actori tind să prezinte interesele individuale sau de grup drept interese general-naționale.

Angajate în organizarea și conducerea generală a societății, instituțiile puterii politice au ca scop realizarea unor obiective majore capabile să asigure stabilitatea și coeziunea socială. În acest sens este defnitoriu “stabilirea unor opțiuni generale privind orientarea vieții unei societăți în ansamblul ei, a unor sensuri fundamentale pe care acestea trebuie să le urmărească și care izvorăsc din prezența unor interese generale, determinate, din calitatea raportului ce se stabilește între membrii societății în legătură cu producerea și reproducerea condițiilor vieții sociale reale”[4].

Inițierea reformelor este un act de mare curaj politic, îmbinat cu asumarea unor responsabilități capitale. Nereușitele în realizarea programelor de reformare a unui careva domeniu afectează în temei segmentele respective ale societății. Iar eșecurile în reformarea de ansamblu a întregului sistem social sunt dezastruoase pentru cea mai mare parte a membrilor societății. În astfel de situații puterea politică singură devine sursă a conflictelor, tensionărilor și dezordinii, conducând la distrugerea societății, la pierderea sprijinului în mase și a legitimității sale, iar inițiatorii reformelor fără noroc devin jertfele acestora. Exemplul restructurării gorbaceviste, implicit destinul liderului ei mofluz sunt în acest sens cu adevărat clasice.

Misiunea generatoare de ordine a puterii se realizează prin promovarea strategiilor politice și economico-sociale elaborate în conformitate cu imperativele timpului, cu condițiile obiective și posibilitățile reale de dezvoltare a colectivității. Însă strategiile bine concepute au șanse de succes numai în cazul priceperii guvernanților de a le aplica corect în practică. Condiția din urmă presupune nivel înalt de competență și de voință politică a elitelor conducătoare, în caz contrar vor fi compromise chiar și cele mai echilibrate și mai minuțios calculate programe de transformare a societății. Dat fiind faptul că puterea se înfăptuiește de către principalele instituții centrale și locale de stat, este foarte important de a opta în campaniile electorale pentru acele forțe politice care sunt mai aproape de aspirațiile poporului și de a-i susține pe acei lideri care prin comportamentul lor politic demonstrează neabătut devotament cauzei general-naționale și statalității, dau dovadă de o înaltă responsabilitate civică.

Relația dintre putere și ordine nu este una constantă. Dinamismul ei duce continuu de la imobilism la schimbare, reprezentând cel mai evident fenomen în societățile cu democrație avansată. Disfuncțiile în relația “putere - ordine” au ca sursă situații apărute

fie în mod obiectiv, fie ca urmare a activităților neadecvate ale subiecților implicați în viața social-politică a colectivității date.

Coevoluția /coinvoluția vieții politice și vieții sociale are loc printr-o legătură cauzală între două clase de fenomene variabile, relativ distincte, dar care concurg în ordine ascendentă, atunci când conlucrează în mod normal, sau descendentă, când una din ele o compromite (o submină) pe cealaltă și în cele din urmă ambele regresează.

Relația “putere - ordine” reprezintă un echilibru *dinamic* al elementelor sale constituante. Am putea spune că un astfel de echilibru niciodată nu presupune un punct fix de stabilitate, chiar dacă actorii social-politici și-ar pune aceasta ca scop. Un echilibru *perfect* (antipod al echilibrului dinamic) ar putea fi atins numai în societățile imuabile, în sistemele închise, care nicidecum nu constituie un obiectiv al actualelor politici de modernizare. Între părțile care formează relația “putere - ordine” există de cele mai multe ori o anumită asimetrie condiționată de diverse eterogenități și poziționări ale subiecților din sfera politicului, pe de o parte, și din sfera socialului propriu-zis, pe de altă parte. Asigurarea funcționalității articulate a părților acestei corelații ține mai mult de domeniul provizoratului decât al realității de lungă durată. Însă receptivitatea puterii față de ceea ce se întâmplă în societate, precum și receptivitatea societății față de modul de exercitare a puterii este o condiție de primă importanță a soluționării problemelor de optimizare a guvernării și de asigurare a ordinii sociale. Transmitterile de mesaje și impulsioni de la cercurile guvernante spre instituțiile sociale, și viceversa, constituie procese practic neîntrerupte, deși intensitatea lor într-o direcție sau alta diferă în funcție de condițiile și cazurile concrete. Putem spune că există un sistem latent de verificări și controly reciproce între instituțiile puterii și grupurile și instituțiile sociale.

Vom afirma fără careva dubii că între putere și ordine există o corelație dialectică: aceste fenomene apar unul din altul, coexistă și evoluează împreună, se condiționează și se consolidează reciproc și sunt de neconceput unul fără altul.

Examinarea izolată a puterii și ordinii nu permite să concepem integral și cu destulă claritate ansamblul și calitatea relațiilor sociale mereu în schimbare. Puterea politică este expresia necesității și voinței de ordonare a lucrurilor din perspectiva unei dezvoltări stabile a societății. Iar ordinea socială, la rândul ei, reflectă capabilitatea puterii politice de a întruni și de a îndeplini condițiile funcționării normale a societății ca întreg. Tocmai felul cum corelează între ele puterea politică și ordinea socială determină succesul sau insuccesul, adică destinul fiecăreia în parte. Constituind o relație de determinare reciprocă, de interacțiune și interpenetrare, puterea politică și ordinea socială reprezintă două fațete ale aceleiași medalii. Perturbările produse în unul din elementele acestei corelații provoacă tulburări și în celălalt. Indispensabilitatea puterii și ordinii a fost și este demonstrată în permanență de practica istorică de oriunde. Puterea este crescută din organismul social și, la rândul ei, îi întreține vitalitatea prin întreaga complexitate a funcțiilor sale. Printre altele, relațiile de putere reprezintă mecanismul principal al soluționării conflictelor dintre indivizi, grupuri sociale etc. Puterea care își pierde capacitatea de a menține lucrurile în limitele stabilite de lege își pierde și legitimitatea, indiferent de căile democratice pe care ea (puterea) a fost instituită.

Este de remarcat că, în primul deceniu al tranziției, atât puterea politică, cât și ordinea socială au fost brusc și puternic afectate de transformările pripite și lipsite de perspicacitatea necesară. Ca atare, s-a purces la transformarea revoluționară/contrarevoluționară a întregului sistem economic și social-politic, dar fără a alege cu destulă rigurozitate modele și mijloace de realizare a schimbărilor. Dacă modernizarea ar

fi început și ar fi continuat într-o cheie pe deplin constructivă, totuna anumite regrese în funcționarea puterii și în starea comportamentală a oamenilor aveau să se producă în mod inevitabil. Cauza este transpunerea întregului ansamblu de relații sociale pe o bază principial nouă, ceea ce de regulă aduce cu sine o înrăutățire temporală a tuturor activităților umane. Însă în cazul majorității fostelor țări comuniste deteriorările peste măsură a carcasului societal s-a produs prin promovarea defectuoasă a însăși reformelor. Alterarea puterii politice și a ordinii sociale s-a consemnat chiar din startul tranziției. Ca rezultat guvernământul devenise independent față de popor, iar încrederea cetățenilor față de instituțiile puterii politice a fost puternic zdruncinată, nelăsând practic nici un sentiment al cărorva interese comune între cei care conduc și cei conduși. Senzația, că intrăm într-o fază nedorită și desfrânată a societății, a fost una dominantă pe parcursul a mai multor ani. O astfel de orânduire Mihai Eminescu o numea la vremea sa Satul lui Cremene, adică loc fără stăpân, negospodărit, fără control, în care fiecare face ce vrea. Comportamentele care odinioară stârneau indignarea îndreptățită a celor din jur, erau de data aceasta tolerate fără prea multe întrebări, reproșuri și rezerve.

În măsură în care comportamentul al unei mari părți a membrilor societății devine dezagreabil sau antisocial, crește proporțional actualitatea eficientizării guvernământului, precum și necesitatea stabilirii unei balanțe optime între putere și ordine.

Desigur, nu poate exista o unitate atotcuprinzătoare a puterii și societății. O identitate deplină dintre reprezentanți și reprezentați ar însemna o idilă greu de imaginat. Nu avem dovezi să spunem că pot fi societăți stăpânite și ordonate la toate nivelurile și de la o margine la alta. Realitatea obiectivă întotdeauna este mult mai complicată decât ceea ce oamenii reușesc să conceapă în fiecare moment dat. De aceea, pentru un anumit timp mereu rămân lucruri insuficient percepute pentru elaborarea politicilor de reglare a lor în cadrul sistemului social, sau al unuia mai restrâns.

Cum am spus deja mai sus, relațiile „puterea politică – ordinea socială” se confruntă permanent cu disfuncții, cauzate de nepotrivirea atitudinilor și intereselor diverselor forțe politice și grupuri ale populației, ceea ce o face mereu actuală, solicitând atenția atât a cercetătorilor, cât și a practicienilor. În legătură cu aceasta analiștii trebuie să ofere factorilor de decizie informațiile despre problemele stringente ale societății, sugerând totodată și unele modalități de soluționare a lor.

Note:

1. Huntington, Samuel P.. Viața politică americană. – București, Humanitas, 1994, p.54.
2. Ibidem, p.109-110.
3. Plano, J.C., Riggs, R.E., Robin, H.S. Dicționar de analiză politică. – București, Editura ECCE HOMO, 1993, p.114.
4. Zăpîrțan, L.P. Repere în știința politicii. – Iași, Editura Fundației “Chemarea”, 1992, p.15-16.

Ion Rusandu, Pantelimon Varzari

AFIRMAREA ȘI DEZVOLTAREA ELITEI POLITICE A TRANZIȚIEI MOLDOVENEȘTI

Recenzent: Alexandru Roșca, academician

In the article meaning of the terms political elite and political class and specific common traits of new elites and political institutions of the post-Soviet space are considered. It is indicated that simultaneously with the process of reformation of the Moldovan society an affirmation and development of the political elite, that passes in its evolution certain phases, take place. A special attention is paid to the examination of democratic transition in our country, demonstrating that political elites have been confronted with three main types of transition (political transition, social and economic transition and the process of integration in the occidental institutional structures as a separate stage of the transformation. These and other problems are discussed from the perspective of possible entering and integration of the Republic of Moldova in the European Union.

Evoluția vieții social-politice demonstrează că elita, ca una din instituțiile principale ale sistemului politic, este un component inseparabil al oricărei societăți, inclusiv și al societății tranzitorii. Unii cercetători numesc adesea elitele politice din aceste societăți prin termenul „clasă politică”. Conform concepțiilor tradiționale occidentale despre elită, puterea și privilegiile ei apar din posesia proprietății asupra mijloacelor de producție. Însă în societățile postcomuniste, precum este și Republica Moldova, situația este de așa natură că prezența puterii de monopol din partea unui grup de persoane asigură și posesia proprietății de stat. Linia demarcatoare dintre elită și non-elită devine relația față de putere și nu față de proprietate, de aceea termenul de clasă politică (clasă guvernantă, conducătoare, diriguitoare, stăpânitoare și alte fenomene similare acestui termen) pentru țările în care au loc procese de inovare instituțională și valorică, de stratificare masivă a societății poate fi utilizat, într-o anumită măsură, doar convențional.

În acest context, vom enunța câteva *trăsături specifice comune noilor elite și instituții politice* din spațiul postsovietic: 1) în țările CSI a avut loc transformarea grupurilor de elită ale fostei URSS (ale nomenclaturii) în grupuri de elită ale statelor independente; 2) în toate țările CSI structurile de putere sunt formate din cadre naționale, din elite naționale; 3) aproape în toate țările din spațiul postsovietic are loc fenomenul „aparenței consolidării democratice”, a consolidării noilor elite „spre binele poporului”; 4) noile elite ale statelor postsovietice sunt separate de restul populației nu numai prin privilegii, ci și prin averile lor acumulate în mod nelegitim și agresiv, precum și printr-un comportament sfidător, îndeosebi, al elitelor regionale (cum ar fi, spre exemplu, cele din Transnistria); 5) în multe țări din același spațiu are loc o sporire a dinamicii schimbării generațiilor de politicieni, cărora le aparțin noi viziuni asupra democratizării societății de tranziție; 6) unul din factorii procesului politic din țările CSI constă în apariția grupurilor de presiune (de obicei, nelegitimate), formate nu numai în baza birocrăției de stat, ci și în baza altor principii bazate pe diverse metode de influență asupra procesului politic (economice, psihologice, fizice etc.); 7) societatea civilă în noile state independente este deocamdată incapabilă să exercite un control efectiv asupra structurilor de putere, asupra elitelor [1] și asupra factorului decizional.

Desigur, acestea și alte trăsături relevante ale noilor instituții politice în arealul postsovietic condiționează structura funcțională a elitelor politice, compoziția cărora se află într-o conexiune directă cu structurile de putere într-o țară sau alta și include mai multe componente importante (șefii de stat și anturajul lor, corpul parlamentar, elita guvernamentală, reprezentanții superiori ai puterii judecătorești, conducătorii structurilor de forță ale țării (componentă specifică, spre exemplu, pentru Federația Rusă sau Ucraina), liderii principalelor partide politice, conducătorii diplomației și alte persoane înzestrate cu funcții de putere și împuterniciri respective în vederea adoptării deciziilor la nivel național și regional). La drept vorbind, aproape toate societățile postsovietice reprezintă astăzi niște democrații neconsolidate și sunt guvernate, de regulă, de elite dezbinat, fapt determinat de starea social-economică precară și de tensiuni politico-sociale pe care le parcurg acestea la începutul mileniului III. Pe de altă parte, în Republica Moldova, ca, de altfel, și în alte noi state independente, observăm că procesul de democratizare a apărut în contextul unui *efect „de domino”* din fosta URSS. Venirea la putere în societățile tranzitorii a forțelor democratice a dus atât la transformări radicale în toate structurile puterii, cât și la schimbări de substanță în interiorul noilor elite politice.

Analiza problemei schimbărilor politice și social-economice radicale în „noile” democrații din spațiul postsovietic provoacă implicit întrebarea: cine este elita nouă și ce legătură are ea cu cea veche? Precum se știe, elita veche, totalitară, era elita conducătoare de tip comunist, ideologizată, cointerensată profund în păstrarea sistemului totalitar de comandă, a puterii și a privilegiilor sale. Sursele și mijloacele formării elitei conducătoare vechi, sovietice, erau bazate pe așa-numitul *sistem nomenclaturist* de recrutare a elitei politice, sistemul dat constituind o varietate specifică a *sistemului de gildă (de breaslă sau corporativ)* de selectare a elitei puterii.

În diferite țări occidentale există diverse tradiții ale formării elitelor. În SUA, spre exemplu, elitele se formează preponderent din reprezentanții cercurilor de afaceri (businessului de mare calibru), funcționari înalți de stat, juriști de vază, savanți autoritari, cunoscuți politologi și sociologi, economiști și politicieni cu renume. În Franța corpul politic se formează, de regulă, din conducătorii partidelor politice, funcționari înalți de stat, personalități marcante ale vieții politice naționale, majoritatea cărora au terminat instituții elitare. În fosta URSS elitele puterii erau recrutate din funcționarii de partid, din pătura superioară a birocrăției komsomoliste și sindicale, din conducătorii ramurilor și marilor întreprinderi ale economiei naționale, din comandamentul suprem, din activiștii culturii și științei sovietice cu înaltă autoritate și care demonstau loialitate și conformism față de regimul comunist.

Noua elită politică a Republicii Moldova, aleasă la 25 februarie 1990, în mod liber pentru prima dată în a doua jumătate a sec. XX, a alcătuit noile structuri ale puterii de stat și a adoptat un set de documente politice și acte normative de o certă valoare, set care a pus bazele dezvoltării tinerii democrații. Printre acestea vom menționa doar cele mai relevante: la 27 aprilie 1990 Sovietul Suprem (Parlamentul) al R.S.S. Moldovenești adoptă *Legea cu privire la Drapelul de Stat* – tricolorul (albastru, galben și roșu); la 23 iunie 1990 forul legislativ adoptă *Declarația cu privire la Suveranitatea R.S.S. Moldova* (sunt definite principiile de bază ale procesului constituțional: poporul este izvorul și purtătorul suveranității, integritatea statului, garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului etc.); la 25 iulie 1990 Parlamentul adoptă *Hotărârea „Cu privire la concepția trecerii la economia de piață a R.S.S. Moldova”*; la 27 iulie Legislativul face încă un pas spre autodeterminare statală, adoptând *Decretul cu privire*

la *puterea de stat*; la 3 septembrie 1990 Legislativul R.S.S. Moldova *instituie postul de Președinte al țării* (în funcția de Președinte al R.S.S. Moldova este ales de către organul legislativ suprem Mircea Snegur); la 3 noiembrie 1990 organul legislativ al R.S.S. Moldova *alege drept Stemă de Stat simbolul străvechi al românilor moldoveni* – capul de bour; la 23 mai 1991 Parlamentul *schimbă denumirea R.S.S. Moldova în Republica Moldova*; tot atunci a fost schimbată și denumirea Legislativului: din „*Sovietul Suprem al R.S.S. Moldova*” în „*Parlamentul Republicii Moldova*”; la 27 august 1991 a fost adoptat cel mai valoros act politic - *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, iar la 17 septembrie 1991 organul legislativ suprem al țării adoptă *Legea Republicii Moldova privind partidele și alte organizații social-politice* și alte acte politico-juridice nu mai puțin importante care au fost elaborate și adoptate de prima generație a elitei politice în prima etapă (1990 – 1991) a procesului formării și consolidării statului Republica Moldova.

Elita nouă, posttotalitară, venită la putere la începutul anilor '90 ai secolului trecut nu putea fi numită la momentul dat *elită democratică* din mai multe considerente (elitele puterii din diverse motive nu sunt funcționale, cultura politică a noii elite este segmentată, neconsensuală și deci conflictuală, comportamentul politic al ei, dar și al unor grupuri sociale se poate ușor transforma în extremism politic etc.). Ea este neomogenă după proveniență, apartenență, profesionalism și orientări ideologice. Se poate afirma că noua elită este pluralistă ideologic și politic, iar concepțiile ei (politice) nu sunt formate în deplină măsură. În același timp, prima generație a elitei politice moldovenești nu constituia un grup politico-cultural nou, deoarece în interiorul ei (ca, de altfel, și în alte societăți postsovietice) a avut loc *redistribuirea rolurilor politice*, provenite în mare parte din vechea elită managerială. Odată ce în majoritatea cazurilor la funcții de conducere au fost cooptate chiar de la bun început cadre vechi, reprezentanții elitei politice vechi și-au păstrat pozițiile lor privilegiate în noile structuri politice. O bună parte din elitele vechi, comuniste, a trecut în business și în alte sectoare ale societății civile. Noua elită postcomunistă la începutul evoluției sale avea surse diverse de formare și consolidare, principala fiind *reconversia unor grupuri ale elitei partidului unic (nomenclaturiste)*.

În contextul celor spuse, unii autori evidențiază următoarele grupuri elitare care formează elita conducătoare în Republica Moldova [2]:

- elita de proveniență nomenclaturistă concentrată în PDAM, PCRM, PD și, parțial, în AMN. Printre liderii acestor formațiuni politice putem menționa pe S. Urechean, D. Diacov, V. Voronin, I. Guțu etc. Este de menționat și faptul că toți președinții țării (M. Snegur, P. Lucinschi și V. Voronin) sunt reprezentanții fostei nomenclaturi comuniste;

- elita umanitară (cum ar fi, spre exemplu, PPCD, PSL ș.a.), iar printre reprezentanții acesteia vom menționa pe Iu. Roșca, V. Cubreacov, O. Serebrian etc.;

- elita tehnocratică (I. Sturza, D. Braghiș, V. Tarlev etc.);

- elita economică (managerii, directorii de întreprinderi, șefii de firme, bănci etc.), reprezentanții cărora, de regulă, nu se implică direct în politică, preferând să influențeze factorul decizional prin activități *lobby*-ste. În același timp, o parte a elitei economice și a elitei tehnocratice oscilează în jurul PSDM, iar directorii întreprinderilor de stat – în jurul PCRM.

Nu vom scăpa din vedere și faptul că în societățile tranzitorii, precum este și Republica Moldova, calea spre structurile de putere s-a deschis, practic, pentru toate

grupurile de subelite. În acest context, spre vârfurile piramidei puterii tot mai insistent tinde „*noua elită*” constituită din tineri (noua generație de politicieni), lideri energici activ preocupați de business, reflectând astfel interesele noilor grupuri ale capitalului financiar, bancar și comercial. În condițiile social-politice și economico-sociale noi o parte din ei s-a inclus nu numai în business, dar și în politică.

Acestea și alte particularități specifice ale formării primei generații a elitei politice moldovenești de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai sec. XX au avut un impact aparte asupra democratizării întregii societăți, proces conceput din două etape: tranziția și consolidarea. Mai mulți analiști politici și cercetători afirmă, iar practica politică vine să confirme, faptul că șansele de reușită ale tranzițiilor spre democrație [3] sunt direct dependente de *transformarea elitei dezbinată într-o elită unificată consensuală*. La intersecția secolelor XX și XXI elita politică din Republica Moldova, reprezentând o democrație neconsolidată, întrunea toate elementele proprii unei elite politice dezintegrate, care concepea politica în termenii neacceptării compromisului și eliminării reciproce a facțiunilor rivale. Mai apoi refuzul dialogului, negocierii și compromisului, ca *boală „a copilăriei clasei politice”*, este depășit prin diverse instrumente politice pentru crearea „*Alianței pentru Democrație și Reforme*” (21 aprilie 1998 – sfârșitul anului 1999) și activitatea *Mesei Rotunde cu Statut Permanent* (anii 2002 - 2003), structură ce întrunea opoziția și autoritățile privind susținerea dialogului social.

Sciziunea elitelor la mijlocul anilor '90 a devenit un simptom semnificativ al *bolii „copilăriei clasei politice” moldovenești*. Înseși elitele politice naționale, care au contribuit la adoptarea *Declarației de Independență*, după 27 august 1991 s-au scindat, optînd pentru modalități diferite de evoluție a statului nostru independent. Un segment anumit al acestor elite a înțeles independența ca una în raport doar față de Moscova nu și față de București, în cadrul acesteia distingându-se grupări radicale (cerînd proclamarea unirii cu România imediat) și moderate (considerînd că unirea este un proces care trebuie pregătit cu luciditate, iar afirmarea independenței țării este o cale optimă pentru realizarea acestui obiectiv), conduse de idealurile reunificării naționale, dar neafișînd un proiect deslușit al înfăptuirii acestor deziderate. O altă parte a elitelor, sprijinite și de unii reprezentanți ai celor mai numeroase grupuri etnice tributare Moscovei, tulburate de perspectiva dispariției tînarului stat independent, au promovat ideea organizării unui referendum în chestiunea independenței tocmai pentru a pune punct oricăror tentative de a ignora necesitatea respectării întrutotul a actului politic din 27 august 1991.

Astăzi putem deja constata că actorii din câmpul politic autohton, în baza dialogului, negocierilor și a compromisurilor, pot ajunge la un numitor comun, la un consens, în ceea ce privește soluționarea unor priorități naționale. Acest fapt este sesizat după alegerile parlamentare din 6 martie 2005, în condițiile constituirii unei alianțe parlamentare între stînga și dreapta politică în numele „interesului național” și al „integrării europene”. Astfel, la prima ședință a noului Legislativ din 24 martie 2005, deputații au adoptat în unanimitate *Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene* [4].

Precum se știe, obiectivul tranziției democratice îl constituie conversiunea sistemului politic la valorile democrației pluraliste. În noile condiții politico-istorice și economico-sociale create au loc transformări radicale în toate structurile sociale, inclusiv în structurile de putere ale societății. Desigur, tranziția democratică nu totdeauna garantează stabilitate democratică, prosperitate economică, sistem de instituții eficiente, consens în societate. De aceea una din problemele constituirii și supraviețuirii sistemelor politice democratice este stabilirea de către elite a unui consens substanțial în ceea ce

privește regulile jocului politic democratic și valoarea instituțiilor democratice. Prin termenul de *consens* se înțelege un acord unanim de voință întru rezolvarea unei probleme concrete. Consensul sau procedura “fără obiecții” presupune înțelegeri și compromisuri din partea părților, în cazul nostru al elitelor politice, implicate în procesul de tranziție democratică a societății.

Unii autori menționează că spre deosebire de alte țări din Europa Centrală și de Est, după proclamarea independenței, Republica Moldova s-a confruntat cu patru tipuri fundamentale de tranziții, fiecare din ele reprezentând o provocare de o complexitate deosebită: tranziția de stat, tranziția politică, tranziția de regim, și tranziția socioeconomică [5]. În opinia noastră, de la începutul anilor '90 și până în prezent elitele politice moldovenești au declanșat și coordonat mai multe tranziții, dintre care trei sunt semnificative pentru configurarea unui nou tip de organizare a societății democratice: tranziția politică, tranziția economico-socială și tranziția de aderare / integrare în structurile instituționale occidentale, toate acestea evoluând în ritmuri diferite și adesea cu mari dificultăți.

Tranziția politică a demarat odată cu inițierea procesului de formare și de consolidare a statului Republica Moldova (de la primele alegeri parlamentare libere din 25 februarie 1990). Acest tip de tranziție rezidă, în principal, în înlocuirea sistemului politic totalitar, comunist, bazat pe partidul unic, PCUS, cu sistemul politic democratic, bazat pe alegeri libere (primele fiind cele din februarie 1990) și pe pluripartidism (cele din 27 februarie 1994, precum și ulterioarele alegeri democratice), dar și în reconstrucția instituțiilor politice și administrative ale statului Republica Moldova, astfel încât acesta să se adapteze la noul sistem de putere. Sistemul politic al societății moldovenești în tranziție a traversat câteva probe semnificative cu anumite disensiuni politice și formarea unor alianțe și altor aranjamente politice întru stabilirea unui consens substanțial procedural între elite și deci a consolidării regimului democratic. Actualmente, PCRM, dar și PPCD, PDM și PSL (care au format o coaliție, un parteneriat politic, cu ocazia alegerilor Președintelui Republicii Moldova de la 4 aprilie 2005), reprezentând astăzi principalele tabere pe scena politică a țării noastre, încearcă să conlucreze pentru desfășurarea celorlalte tranziții și pentru continuarea reformelor democratice.

Tranziția economico-socială începe, practic, cu adoptarea de către Parlamentul țării a Hotărârii „Cu privire la concepția trecerii la economia de piață a R.S.S. Moldova” (la 25 iulie 1990). Acest tip de tranziție spre economia de piață a creat mai multe probleme în economia națională și dificultăți în sfera socială. Totuși instituțiile economiei de piață au înlocuit fostele instituții ale economiei supercentralizate și planificate ale URSS, iar proprietatea privată a substituit, în mare parte, proprietatea de stat și, treptat, societatea moldovenească devine o societate în care economia țării funcționează conform mecanismelor și principiilor relațiilor de piață.

Scindarea elitei politice moldovenești, care a avut loc inițial la începutul anilor '90, s-a produs nu numai în sfera politicului (fapt despre care am relevat mai sus), dar și în cea a economicului. Vom aminti faptul că *Concepția tranziției la economia reglabilă de piață* în țara noastră a fost discutată și adoptată în linii generale la 25 iulie 1990 în cadrul Sesiunii întâi a Sovietului Suprem (a Parlamentului) al R.S.S. Moldova, cu obiectivul de a definitiva și de a pregăti un program mai concret al trecerii societății moldovenești la economia de piață [6]. Această Concepție prevedea, printre altele, că tranziția economică (cu condiția organizării ireproșabile și competente, a desfășurării în mod consecvent și perseverent a procesului de tranziție democratică, a unirii tuturor

forțelor sociale sănătoase în jurul acestui program și asigurării consensului întregului popor) ar putea să dureze, în opinia reprezentanților primei generații a elitei politice, 2-3 ani din momentul aprobării programului guvernamental. Autorii aceluiași program vedeau strategia optimă a tranziției la economia de piață în trecerea graduală, dar într-un ritm (pe cât posibil) mai rapid.

Rămâne indiscutabil faptul că, din anumite motive, procesul tranziției economico-sociale la economia de piață a căpătat un caracter neașteptat și chiar nedorit al schimbărilor economice și sociale. Respingând diverse proiecte ale tranziției la economia de piață („*varianta Cojocaru*”, „*varianta Rugină*”, „*varianta Stolojan*” etc.), prima generație a elitei politice naționale era nevoită să accepte așa-numitul *model „de șoc”* [7], care a agravat și mai mult procesul tranziției democratice. Vom aminti că rezultate încurajatoare de pe urma folosirii acestui model, aplicat, de altfel, după recomandările Fondului Monetar Internațional și în Rusia, Polonia, România, Bulgaria, Cehia și Slovacia, au fost obținute doar în Polonia (cu concursul nemijlocit al fostului ministru de finanțe al Republicii Polonia L. Balcerowicz, considerat autorul folosirii cu succes al concepției sus-numite). În Republica Moldova aplicarea practică a variantei „de șoc” (liberalizarea rapidă și totală a prețurilor, slăbirea bruscă a reglementării de către stat a economiei, reducerea substanțială a programelor sociale, promovarea metodelor monetariste dure în dirijarea economiei naționale etc.) nu numai că nu a accelerat tranziția economică și socială și nu a stopat scăderea nivelului de trai al populației, ci, dimpotrivă, a agravat și mai mult procesul tranziției democratice.

În contextul celor spuse, este de subliniat, îndeosebi, *inițiativa cu privire la liberalizarea economiei* lansată de către Președintele Republicii Moldova, V. Voronin, în cadrul ședinței din 10 aprilie 2007 a Guvernului. Amintim că la încheierea sesiunii din iulie 2006 a Parlamentului țării, șeful statului a lansat un șir de propuneri în vederea „accelerării dezvoltării economice” prin liberalizarea ei. Acel discurs a provocat „un șoc” pozitiv în mediul experților, care au început să vorbească despre transformarea țării noastre într-o zonă „*offshore*”, după modelul Ciprului, Gibraltarului, Monaco etc. După mai multe consultări cu partenerii externi, în sfârșit, pachetul format din trei inițiative interdependente referitoare la liberalizarea economiei moldovenești au prins contur și deja au luat formă practică, prin legea adoptată la 27 aprilie 2007 de Parlamentul țării.

Menționăm că inițiativa în cauză și, respectiv, elaborarea *Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, care include pachetul de acțiuni cu privire la liberalizarea economiei, vizează trei compartimente esențiale menite să se completeze una pe alta – *legalizarea capitalului, amnistierea fiscală și reformarea sistemului de impunere a veniturilor persoanelor juridice* (instituirea cotei „zero” la impozitul pe beneficiu). Majoritatea politicianilor, economiștilor și antreprenorilor consideră că liberalizarea economiei în formula propusă constituie o adevărată revoluție în economia națională și, aplicată corect, va spori fluxul de investiții străine, va reduce nivelul inflației și, cel mai important, va scoate din umbră și va atrage în circuitul economic mijloace care, la momentul actual, se află într-un câmp ilegal. Desigur, reducerea ponderii economiei tenebre, creșterea salariilor în sectorul real, consolidarea instituțiilor democratice și fundamentarea unei clase de mijloc, care este pilonul de bază al oricărui stat democratic, vor condiționa neapărat dezvoltarea intensivă a economiei naționale. Și încă un moment semnificativ este necesar de reliefat: ca importanță și impact, reforma economică preconizată poate fi comparată doar cu trecerea la economia de piață și startul procesului de privatizare în țara noastră. Însă finalitatea se dorește una exclusiv pozitivă,

de corectare a erorilor comise la începutul independenței noastre, când acumularea inițială a capitalului s-a produs într-un mod numit „sălbatic”.

Cât privește *tranziția de integrare în structurile instituționale occidentale*, vom arăta că această direcție a tranziției, vizavi de tranziția politică și cea economico-socială care își au începuturile după preluarea puterii politice de prima generație a elitei politice moldovenești, începe puțin mai târziu, în anii 2002 – 2003, când puterea oficială ajungând la un consens comun cu opoziția politică declară vectorul de integrare europeană a politicii Republicii Moldova. Este vorba și de faptul că la *summit*-urile CSI, de către conducătorii de vârf ai unor țări, inclusiv și al țării noastre au fost lansate diferite idei privind integrarea graduală sau multivectorială bazată pe relații bilaterale. Astfel, în cadrul CSI au apărut noi comunități cu interese diferite sau chiar opuse, fiind vorba despre *Uniunea Rusia - Belarus, GUAM, Comunitatea Central-Asiatică, Uniunea Vamală, Comunitatea Euro-Asiatică*. Vom aminti, de asemenea, *inițiativa Președintelui Republicii Moldova V. Voronin* referitoare la reformarea CSI în baza unui cadru legal ajustat la cel al Uniunii Europene. Ideea creării unei structuri speciale pentru integrarea în Uniunea Europeană, lansată de autoritățile moldovenești în ajunul *summit*-ului CSI desfășurat la Chișinău în perioada 6-7 octombrie 2002, n-a fost susținută, practic, de nimeni. Din aceste și alte motive puterea oficială declară schimbarea vectorului dezvoltării Republicii Moldova de la Est spre Vest. Această reorientare a vectorului dezvoltării societății noastre prevede un proces de durată al integrării europene, precum și de apropiere graduală a Republicii Moldova de instituțiile NATO din perspectiva aderării țării la această structură Nord-Atlantică.

Însă prioritatea fundamentală a elitelor politice încă de la mijlocul anilor '90 rămâne a fi integrarea europeană a Moldovei în UE, comunitate care „*este un sistem politic colectiv, nu un regim interguvernamental*” [8]. Este știut, de asemenea, și faptul că perioada anilor 1991 – 2001 s-a caracterizat prin oscilații vizînd vectorul politicii externe a Republicii Moldova. Abia la 13 noiembrie 2002 a fost semnat Decretul Președintelui țării cu privire la constituirea *Comisiei Naționale pentru Integrare Europeană*, creată la 28 februarie 2003 în cadrul Parlamentului, Comisia avînd menirea să elaboreze și să prezinte Legislativului țării spre aprobare Strategia de integrare europeană a Republicii Moldova, precum și să elaboreze și să aprobe Planul de acțiuni pentru realizarea acestei strategii. Astfel, integrarea europeană a Republicii Moldova constituie prioritatea politicii interne și externe a statului nostru.

Ulterior, s-a ajuns la un consens politic între toți actorii cu greutate din câmpul politic moldovenesc în privința obiectivului strategic al politicii promovate de elita politică națională – integrarea europeană – care a culminat cu semnarea la 25 februarie 2005, în cadrul Politicii de Vecinătate a UE, a Planului de Acțiuni Moldova – UE. În baza unei platforme pro-europene, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, condus de Președintele țării, V. Voronin, a câștigat alegerile din 6 martie 2005, iar la 24 martie 2005 a fost adoptată *Declarația Parlamentului țării* menționată mai sus. *Declarația Parlamentului Republicii Moldova cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene* stipulează consensul tuturor fracțiunilor parlamentare în ceea ce privește promovarea treptată și ireversibilă a cursului strategic al integrării europene a țării noastre. Ca urmare a acestui document politic, Parlamentul țării a adoptat mai multe măsuri legislative importante pentru consolidarea democrației și a statului de drept, care au fost elaborate cu participarea societății civile și a opoziției politice (parlamentare și extraparlamentare).

Vom sublinia, în contextul celor spuse, încă un moment semnificativ la problema discutată. Este vorba despre *fenomenul politic din 4 aprilie 2005*, considerat drept unul dintre cele mai răsunătoare evenimente din istoria politică a Republicii Moldova – partidele de opoziție (Partidul Popular Creștin Democrat, Partidul Democrat din Moldova și Partidul Social-Liberal) și Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, aflat la guvernare, au votat împreună pentru realegerea lui V. Voronin în funcția de șef de stat și au decis stabilirea „unui parteneriat politic pentru interesele țării”. Constituirea acestuia a fost invocată de opoziția politică parlamentară prin diverse motive (evitarea unei „revoluții” pe care o puneau la cale unele forțe din exterior, nevoia menținerii stabilității politico-sociale în țară, a continuării reformelor democratice și, nu în ultimul rând, a cursului de integrare europeană).

Integrarea în UE devine astfel prioritatea fundamentală a elitelor politice moldovenești, menționată atât în *Concepția politicii externe*, cât și în *Programul de activitate a Guvernului pe anii 2005-2009: Modernizarea țării – bunăstarea poporului*. Doar în ultimul timp structurile puterii de stat întreprind tot mai multe măsuri la capitolul integrare europeană a țării, avându-se în vedere îndeplinirea integrală a acordurilor încheiate anterior între părți, continuarea armonizării legislației naționale la standardele UE și ale Consiliului European, realizarea programului calendaristic de onorare a angajamentelor față de Consiliul European etc. În același timp, nu vom scăpa din vedere și faptul că, de multe ori, acțiunile clasei politice pentru integrarea europeană nu prea concordă cu acțiunile practice întreprinse, iar promovarea ideii integrării europene este realizată fără suportul societății civile și adesea în scopuri partinice, electorale.

Din cauzele sus-menționate, cu referire la procesul continuu de integrare a Moldovei în UE, apare drept absolut necesară inițierea unei campanii de sensibilizare a opiniei publice din societate la aspectele ce țin de UE, stimularea unui interes mai mare și inițierea unei dezbateri largi cu cetățenii țării, a unui dialog social între putere și societate, între societatea politică și societatea civilă. În acest context, vom aminti inițiativa legislativă a Președintelui Parlamentului Republicii Moldova, M. Lupu, din 19 decembrie 2005, privind proiectul Hotărârii Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Concepției privind cooperarea dintre Parlamentul Republicii Moldova și societatea civilă, iar la 29 decembrie forul legislativ al țării a adoptat Hotărârea nr. 373-XVI pentru aprobarea *Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă* [9]. În vederea realizării acestei Concepții a început procesul de publicare a proiectelor de acte legislative pe *site-ul* oficial al Parlamentului Republicii Moldova.

Prioritățile politicii de integrare europeană a țării noastre se bazează pe *doi piloni*, care pot să se suprapună și să se completeze reciproc: 1) implementarea Planului de Acțiuni Moldova – UE și 2) examinarea posibilităților Republicii Moldova de participare activă la toate inițiativele regionale din cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, al Procesului de Cooperare în cadrul Europei de Sud-Est și al Acordului Central European de Comerț Liber (*CEFTA*), semnat la București la 12 decembrie 2006. Aceste priorități își găsesc reflectare în raporturile Moldovei cu UE, relații ce se dezvoltă într-un cadru multiaspectual, bazat pe actele semnate între părți din 1994 până în prezent începând cu Acordul de Parteneriat și Cooperare.

Pe de o parte, relațiile Moldovei cu UE se dezvoltă într-un cadru multiaspectual, bazat pe actele semnate între părți din 1994 până în prezent (*Acordul de Parteneriat și Cooperare, Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, Planul de Acțiuni Moldova – Uniunea Europeană* etc.). Alinierea țării noastre la normele comunitare, în primul rând, în planurile legislativ-juridic și cele ale îmbunătățirii calității vieții, în raporturile stat –

cetățean, societate politică – societate civilă, amintind, în acest sens, reforma sistemului judiciar cu tot ce presupune aceasta în componentele sectoriale și normative (reforma sistemului penitenciar, noul Cod de Procedură Penală, Civil etc.), elaborarea noului Cod al Muncii, stimularea climatului de afaceri, a liberei concurențe, crearea de facilități pentru investitorii străini și altele. Însă documentul fundamental care exprimă și voința politică fermă a elitei politice și a altor structuri instituționale ale sistemului politic privind integrarea comunitară este Planul de Acțiuni Moldova – Uniunea Europeană, semnat la 22 februarie 2005. Fiind un document politic de mare anvergură, el intermediază realizarea *Politicii Europene de Vecinătate a UE* și prevede implementarea a circa 300 de acțiuni. Au dreptate unii autori care arată că, din diferite motive, preponderent cu caracter subiectiv, este prea devreme a vorbi astăzi de integrarea europeană a Republicii Moldova, fiind sortită să rămână în albia procesului de europeanizare în virtutea lansării Planului de Acțiuni și altor asistențe acordate de partenerii europeni [10].

Pe de altă parte, vecinătatea directă a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană și cu Alianța Nord-Atlantică exercită un impact major asupra stabilității și securității naționale și de aceea vectorul său strategic de dezvoltare capătă o nouă configurație – conexiunea integrării europene cu parteneriatul Nord-Atlantic. Conștientizarea de către elita politică moldovenească a adevăratei traiectorii atât a procesului de integrare comunitară, cât și a colaborării / cooperării Republicii Moldova cu NATO în contextul cursului de integrare europeană a condus la semnarea, la 19 mai 2006, la Bruxelles, a *Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO (IPAP)*, iar la 5 iulie al aceluiași an Guvernul țării noastre aprobă Planul în cauză. De altfel, obiectivele și măsurile stabilite în cadrul IPAP-ului cu o semnificație la fel de mare ca și cele din *Planul de Acțiuni Moldova – Uniunea Europeană*. Același autor amintit mai sus arată că, din cauza pericolelor care amenință securitatea țării noastre, pe termen mediu, implementarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO devine chiar mai actuală decât cea a Planului de Acțiuni Moldova – Uniunea Europeană [11].

Elita politică moldovenească, impunând schimbări instituționale definitorii pentru cele trei direcții analizate ale tranziției democratice, rămâne a fi actorul principal al tranziției posttotalitare, al transformărilor radicale din societate. Indiferent de componența sa structurală, de alianțele și coalițiile formate în anumite perioade ale guvernării, de conjunctura politică creată la un moment dat, elita politică națională s-a confruntat, practic, cu unele și aceleași probleme specifice claselor guvernante în toate timpurile: încotro mergem, pe cine de condus și cum să ne justificăm în caz de eșec. La drept vorbind, aceste și alte probleme au fost caracteristice tuturor elitelor politice moldovenești începând cu anii '90 ai secolului trecut, astfel încât pot fi marcate câteva etape în afirmarea și dezvoltarea lor (etapa primară sau faza „romantică” – anii 1991 – 1994, perioada constituirii propriu-zise a clasei politice – anii 1995 – 2000, precum și etapa pragmatică – anul 2001 și continuă și astăzi) [12].

Încercările primelor elite politice posttotalitare de autonomizare a tranziției democratice în țara noastră (curs legat mai mult de procesele interne ale direcționării tranziției economice și sociale) nu prea au avut sorți de izbândă. În ciuda faptului că au fost elaborate mai multe proiecte de reformare a diferitelor sfere și domenii de activitate socială, programe de restructurare și renovare a sectoarelor economice și sociale ale republicii, nici una dintre acestea n-a fost promovată și implementată până la un bun

sfârșit. Problema ține nu numai de existența unui set întreg de obstacole, riscuri și amenințări care se pot transforma în factori defavorizați și de eșec în democratizarea societății. La aceasta se mai adaugă o serie de factori obiectivi și subiectivi care contribuie la blocarea tranziției democratice: ezitarea și inconsecvența clasei politice în promovarea reformelor trasate, lipsa competenței și a profesionalismului din partea structurilor de putere, absența unei viziuni clare și articulate asupra transformărilor sistemice în țara noastră etc.

Problema calității guvernării a devenit actuală pentru toate societățile din spațiul postsovietic. Apelând la practica tranziției posttotalitare a Republicii Moldova, apare, firește, întrebarea: sunt oare multiplele dificultăți, crize, degradări și tensiuni în toate domeniile de activitate ale societății o consecință a acțiunii factorilor obiectivi ce țin de perioada tranziției democratice sau, mai curând, un rezultat al acțiunii factorilor subiectivi și, în primul rând, al calității clasei politice? Specialiștii în științe politice, analiștii politici și alți experți în materie sunt de acord cu faptul că interacțiunea factorilor menționați au condus la situația politică și economico-socială în care se află societatea moldovenească la începutul sec. XXI.

Într-adevăr, perioada de tranziție a scos la iveală slăbiciunea puterii de stat și cerințele populației țării (drept dovadă servesc rezultatele alegerilor parlamentare din februarie 2001 și din martie 2005) de a rezolva satisfăcător problema democratizării societății noastre, relansării ei economice și sporirii nivelului de trai al cetățenilor. Din momentul adoptării *Legii cu privire la serviciul public (1995)* și *Legii privind controlul public asupra activității de stat (2002)* problema asigurării activității eficiente a organelor puterii publice este încă departe de a fi soluționată.

Despre calitatea elitei putem judeca și după rezultatele activității ei de guvernare. Însă pentru o apreciere mai amplă a calității elitei sunt importante și criteriile subiective – nivelul de pregătire profesională, de calificare, cultural, moral, precum și atitudinea populației față de clasa politică. Astfel vom putea soluționa și problema legată de legitimarea guvernării elitei. Despre *rating*-ul elitei politice din Republica Moldova mărturisesc numeroase sondaje de opinii, rezultatele cărora nu sunt totdeauna în favoarea reprezentanților puterii de stat. Nu este deloc întâmplător faptul că în iulie 2002 Parlamentul țării a aprobat *Concepția politicii de personal în serviciul public*. De aceea guvernarea are nu numai autoritatea *de facto* de a concepe politici noi, dar și autoritatea *de jure* de a le implementa până la un bun sfârșit, astfel încât efectele guvernării (securitatea națională, calitatea vieții etc.) să fie cât mai rezultative.

În fine, elita politică moldovenească, parcurgând în mai mult de un deceniu și jumătate un drum greu și anevoios spre democrație, se va confrunta neapărat și în continuare cu multe alte probleme, pentru că mai mulți factori impun deocamdată „o societate dominată de putere, nu de politică” [13].

Note:

1. A se vedea: Ашин Г.К., Понеделков А.В., Игнатов В.Г., Старостин А.М. Основы политической элитологии. Учебное пособие. – Москва: Изд-во Приор, 1999; Новые элиты и политические институты в странах СНГ (семинар в Новгороде) // Политические исследования, 1996, №1, p. 9 etc.
2. Vezi: Țirdea B., Noroc L. Politologie. Curs de prelegeri. – Chișinău: Pontos, 2006, p. 162-163.

3. Este vorba de tranziții complete sau sistemice de la intersecția anilor '80 – '90 ai sec. XX, tranziții care se deosebesc de tranziții istorice de la mijlocul sec. XVII și tranziții parțiale – anii '60 –'70 ai sec. XX. Vezi mai detaliat: Saca V. *Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*. – Chișinău: CE USM, 2001.
4. A se vedea:
http://www.parlament.md/download/pcrm/buletin%201414_12keg.ROM.pdf
5. Vezi mai detaliat: Enciu N. *Politologie. Curs universitar*. – Chișinău: Civis, 2005, p. 353; *Republica Moldova: politici de creștere economică, creare a locurilor de muncă și reducere a sărăciei*. – Chișinău: PNUD, Republica Moldova, 2005, p. 8-9.
6. *Moldova Suverană*, 1990, 12 august; 4 octombrie.
7. *Teoria „terapii de șoc”*, elaborată în anii 1989 - 1990 de către economistul american *Jeffrey Sachs*, trebuia să fie aplicată în țările cu o economie socialistă pentru a elimina rapid orice element propriu economiei planificate și a instaura domnia regulilor economice și sociale liberale.
8. Wallace H., Wallace W. *Procesul politic în Uniunea Europeană* / Ed-a a 4-a. – Chișinău: Ed. ARC, 2004, p. 540.
9. Vezi: <http://www.parlament.md/news/civils/society>
10. A se vedea: Gorincioi R. *Europenizare sau integrare europeană?* // *Timpul*, 2006, 27 mai.
11. Vezi: Gorincioi R. *De la integrare europeană la parteneriat euro-atlantic* // *Democrația*, 2006, 26 septembrie.
12. Alte opinii și argumentări privind etapizarea constituirii și dezvoltării elitelor politice moldovenești vezi mai detaliat: Boțan I. *Patru faze politice de dezvoltare a Republicii Moldova* // *Democrația*, 2006, 26 septembrie; Dungaciu D. *Elitele din Republica Moldova și structurarea spațiului public* // *Flux*, 2003, 30 mai; Margarint A. *Transformarea elitei politice din Republica Moldova* // *Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective* / Coord. V. Moșneaga. – Chișinău: CE USM, 2001, p. 93-99; Solomon C. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)*. – Chișinău, 2002, p. 213-227; Varzari P. *Introducere în elitologie (Studiu)*. – Chișinău: CE USM, p. 136-148; Zavtur A., Varzari P., Pîrțac Gr. *Elita politică și societatea (material didactic)*. – Chișinău: USM, p. 36-46 etc.
13. Dungaciu D., op. cit.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Рецензент: Галина Роговая, доктор философии

The article analyses the problem of political culture, its part and importance for development of political relationships in terms of democratic transition. It has been ascertained that political culture represents a main element of social life democracy together with the creation of institutions and market mechanisms. At the same time it has been thrown lights to the fact that nowadays the political culture accomplishes the function of sustainable development guarantee of democratic society.

Проблема политической культуры представляет собой одну из наиболее актуальных проблем, имеющих отношение к современному миру политики. Об этом красноречиво свидетельствует тот интерес, который вызывает данная проблема, как в политических кругах самых различных уровней, так и в кругах политологов самых различных стран. Политики и исследователи все более серьезно задаются вопросом о том, какова роль и место политической культуры в современной политической жизни общества, в чем заключается ее значение для развития современных политических процессов, спорят о ее природе и сущности, о ее социальных функциях, путях и способах формирования, о ее критериях и перспективах на будущее. Важно отметить, что какие бы мнения ни высказывались на этот счет, каких бы позиций ни придерживались спорящие стороны, сегодня уже мало кто сомневается в усилении роли политической культуры в политической жизни современного общества, в том, что политическая культура является одним из влиятельных факторов развития политических отношений, имеющих значение для укрепления социальной сплоченности и стабильности в обществе, для оптимизации процессов его демократического реформирования, для обеспечения условий устойчивого развития.

Интерес к проблеме политической культуры, который отмечается в условиях отечественной действительности (о политической культуре написан ряд серьезных научных статей, данная проблема является одной из актуальнейших тем диссертационных исследований, для освещения и изучения указанного аспекта политической жизни в стране с 1977 по 1999 г.г. выходило специальное научно-популярное издание - *Arena Politicii (Revistă de știință și cultură politică)*), обусловлен, прежде всего, теми политическими задачами, которые стоят перед нашим обществом на современном этапе, - задачами оптимизации функционирования вновь созданной политической системы, углубления процессов демократического реформирования общества, укрепления его сплоченности, создания условий, способствующих его успешному интегрированию в европейское сообщество. Молдавские политологи сегодня прекрасно осознают, что для построения демократического общества недостаточно лишь сломать старую политическую систему, создав на ее месте систему новых политических институтов и организаций. Необходимо, чтобы эта система эффективно работала. Лишь тогда с полной уверенностью можно будет говорить о том, что демократия победила и что произошла реальная смена тоталитарного, авторитарного режима на режим демократического правления. До тех пор, пока новая политическая система не начнет работать эффективно и слаженно, как того требуют поставленные сегодня перед обществом задачи его общественно-политической трансформации на принципах демократии и прогресса, всегда будет оставаться

опасность попятных движений, а демократическая реформа - сохранять незаконченный, половинчатый характер или, как сегодня принято выражаться, пробуксовывать.

В настоящее время демократическое реформирование пробуксовывает или, иначе говоря, не приносит желаемых результатов не только в Республике Молдова, несмотря на многие достигнутые страной успехи в трансформировании политической системы, но и в целом ряде других стран молодой демократии, находящихся, подобно Молдове, в состоянии транзита. Отдельные успехи демократического строительства практически повсеместно чередуются с затяжными политическими кризисами, выражающимися в резком ослаблении институтов власти, в снижении эффективности работы государственной машины, в утрате политическими институтами легитимности [21,107].

Исследователями подмечено, что периодам транзита всегда, во все времена и во всех странах сопутствуют приливы и отливы, взлеты и падения, зигзаги и даже шараханья. Транзит вообще представляет собой весьма неоднозначный политический процесс, в ходе которого всегда идет ожесточенная борьба нового со старым, с характерной для подобного этапа развития запутанной расстановкой сил. Консерватизм любой устоявшейся системы, как правило, бывает настолько велик, что преодолеть его бывает крайне трудно, а результат борьбы всегда очень сложно предопределить [18,102].

Шараханья из стороны в сторону отдельных политиков и целых стран в их политических пристрастиях и антипатиях, движения типа „шаг вперед и два назад”, предпринимаемые современными реформаторами под натиском ностальгических чувств основной массы населения по „старым добрым временам”, неизбежно нищающей в условиях транзита, могут сопровождать развитие общества еще очень долго. Подобное положение дел, по убеждению специалистов, будет оставаться неизменным до тех пор, пока новые институты власти, возникшие на месте прежних, разрушенных и отвергнутых обществом в ходе революционных преобразований, не начнут функционировать достаточно эффективно, пока политическая система, задающая основные параметры развития общественно-политической жизни не будет работать отлажено и четко [18,104]. Поэтому вопрос об усилении эффективности функционирования демократической политической системы звучит для нашей страны, как, впрочем, и для всех остальных стран демократического транзита, крайне актуально и злободневно.

Что является ключевым условием укрепления политической системы молодых демократических стран, какие факторы способны обеспечить стабильность и устойчивость их развития на современном этапе в избранном ими новом политическом курсе? Готовых ответов на эти вопросы, к сожалению, не существует, несмотря на то, что само демократическое движение, превратившееся в настоящее время в широкий общественно-политический процесс, охвативший значительную часть мира, трудно назвать новым. Дело в том, что каждый последующий исторический этап развития человеческого сообщества вносит свои коррективы в те или иные политические процессы, придавая им совершенно специфический колорит и звучание, тональность которого во многом зависит от характера эпохи. Поэтому на каждом новом этапе развития человеческого сообщества и политики и исследователи вынуждены искать новые пути решения возникающих в ходе кардинальных преобразований общества проблем, с

необходимостью учитывая все те вызовы и требования, которые предъявляет человечеству современность.

Относительно путей и способов оптимизации политических процессов в странах демократического транзита у современных политологов не существует единого мнения. Вокруг данной проблемы продолжают идти оживленные дискуссии. Высказываются самые различные точки зрения, в наиболее общих чертах группирующиеся вокруг двух основных подходов к ее решению, которые условно можно определить как экономический и культурологический. Так, согласно первому, решающая роль в становлении и укреплении системы демократии отводится рыночным институтам. Что же касается последнего, то здесь на первый план выдвигается политическая культура как решающее условие эффективного функционирования системы демократического управления в обществе.

Следует отметить, что экономический подход к решению проблем демократического транзита стал преобладающим в странах молодой демократии с самого начала кардинальных перемен в их общественно-политическом устройстве. На этом этапе многим казалось, что достаточно перевести страну на рельсы рыночной экономики и все проблемы демократического реформирования будут решены по существу автоматически. В это время много говорили и писали о необходимости проведения так называемой шоковой терапии, как о способе, позволяющем в короткие сроки добиться высоких результатов в демократическом реформировании общества и переводе его на рельсы рыночной экономики. Однако по прошествии некоторого времени, когда эйфория первых лет перестройки существенно улеглась, стало понятно, что „войти в новую жизнь” не удастся лишь при помощи „великого экономического скачка и что создание новых условий развития, необходимых для нормального функционирования демократического общества, займет еще не одно десятилетие.

Вместе с тем, экономический подход продолжает оставаться преобладающим и сегодня в политике транзитных стран, стремящихся следовать в своем развитии тем же путем, что и развитые страны Запада, которые главный упор в решении большинства возникающих проблем человеческого существования всегда делали и делают на индустриальное развитие и оптимизацию производства, т.е. на те механизмы, которые сформировались еще в период первых промышленных революций и легли в основание развития европейской цивилизации, позволив ей достигнуть еще не виданного в истории уровня прогресса. Сказанное в том числе справедливо и для нашей страны [5], где не так давно была принята государственная программа по либерализации экономики, реализация которой, по убеждению правящей политической элиты, станет важной вехой на пути демократического реформирования общества и его европейской интеграции.

Безусловно, создание демократических институтов власти, равно как и либерализация экономики являются важнейшими объективными условиями кардинального изменения общества на принципах свободы и демократии. Вместе с тем, как показывает всемирная практика, эти условия еще не являются достаточными для того, чтобы вновь созданная демократическая система функционировала в значительной мере эффективно и слаженно.

Так, еще в середине прошлого века исследователи обратили внимание на неудавшиеся попытки перенесения западных политических институтов в новые независимые государства Азии, Африки и Латинской Америки, находившиеся в ситуации выбора форм правления, предположив, что главной объяснительной

причиной является низкий уровень развития политической культуры, в самом широком смысле понимаемой как субъективное измерение мира политики. Иными словами, исследователи пришли к убеждению, что предрасположенность определенных обществ к идеям демократии и невосприимчивость к ним других, особенно к принципам толерантности, политической конкуренции и плюрализму, объясняется господствующими в обществах идеалами, установками, убеждениями, предписывающему населению ориентацию на определенные образцы поведения [10, 318-319].

С расширением пространства демократии в мире в конце XX века и началом трансформации экономических и политических институтов в странах Центральной и Восточной Европы, вопрос о том, почему в одних странах демократия „работает”, а в других – „пробуксовывает”, став одним из наиболее актуальных и дискуссионных, вновь пробуждает повышенный интерес к проблеме политической культуры, тем самым, актуализируя проблему значимости субъективного фактора в мире политики в условиях демократии.

Итак, одни авторы полагают, что в условиях демократии значимость субъективного фактора политической жизни существенно возрастает, усматривая в политической культуре ключевое условие успеха демократического реформирования. Другие, напротив, считают, что политическая культура общества - не столь важный или, во всяком случае, не решающий фактор успеха демократических реформ.

К. Манхейм еще в начале 1930-х годов высказал мысль о том, что политическая демократия есть одно из проявлений всепронизывающего принципа культуры [20,170]. А несколько позднее - в середине XX века - Г. Алмонд, при описании политической системы, осознавая настоятельную потребность в некой обобщенной модели субъективной стороны политической действительности, выделил два основных уровня ее анализа - институциональный (вполне традиционно определяющий институты и их функции, нормы, механизмы действия государства) и ориентационный (выражающий особые формы отношения людей к разнообразным политическим объектам). Выделение ориентационного уровня позволило исследователю охарактеризовать некий специфический класс политических явлений - политическую культуру, которая соединяет институциональный и реальный уровни функционирования политической системы. В „Сравнительных политических системах” Г. Алмонд, в частности, указал, что каждая политическая система покоится на своеобразной структуре ориентаций относительно политического действия, сочтя полезным назвать это политической культурой [12, 428].

Умозаключение, к которому пришел в середине прошлого века Г. Алмонд, сегодня расценивается политологами как подлинный гуманитарный прорыв. Исходя из него, политическая культура рассматривается как составной, неотъемлемый, компонент политической жизни, не менее влиятельный, чем функционирующие в обществе институты политической власти. Из чего следует, что политическая культура представляет собой важнейший рычаг воздействия на мир политики, недооценка значимости которого чревата неудачами и сбоями в разворачивающихся политических процессах.

Во второй половине 20 века идея особой значимости политической культуры для мира политики как фактора, способствующего оптимизации общественно-

политических отношений, получила широкую поддержку в западных исследовательских кругах, что было обусловлено поиском выхода из того тяжелого состояния „кризиса образа жизни”, в котором на данном этапе находилось западное капиталистическое общество. „Долгое время, - как указывают научные источники, - связь между образом жизни и сферой культуры игнорировалась и последняя отделялась от повседневной жизни общества. Теперь стало ясно, что образ жизни людей в „массовом обществе” в значительной мере формируется под воздействием массовой культуры”... и необходимо иметь в виду, что социально-экономическая природа буржуазного образа жизни сама нуждается в подобной культурной опоре и основе” [14, 254].

Признавая, что культура оказывает решающее воздействие на образ жизни людей, многие авторы на Западе стали возлагать на культуру некую мессианскую роль, усматривая в ней основное средство преодоления и разрешения противоречий буржуазной цивилизации [14, 262]. По их убеждению, культура современного капиталистического общества при всех ее минусах и пороках содержит в себе - актуально или потенциально - предпосылки желаемого преобразования образа жизни „общества потребления” на действительно гуманистической основе [14, 257].

В этом плане характерны взгляды Р. Хоггарта, М. Ньюэла, О. Тоффлера, Ч. Рейча, которые предложили проекты изменения образа жизни посредством „культурной революции” – „революции в сознании”, иначе говоря, проекты превращения „общества потребления” в „общество культуры”. Так, в книге „Зеленеющая Америка” Ч. Рейч, в частности, высказал идею о том, что общество, революционизируя свою структуру, осуществит революцию не прямыми политическими средствами, а изменением культуры и качества индивидуальных жизней, а это, в конечном счете, приведет к изменению политических структур. Согласно Рейчу, сознание и культура становятся сегодня решающей силой в противоборстве с всемогущим корпоративным государством, а революция при помощи сознания - единственным эффективным путем изменения и разрушения этого государства „изнутри”, т.е. без применения насилия и проявлений „политического активизма”. Развитие нового сознания ведет, по мнению Рейча, к появлению не только нового общественного устройства и образа жизни, но и нового, более совершенного типа человека [14, 264].

Мнение о том, что культура является главной движущей силой общественного прогресса, разделяют многие исследователи и в настоящее время. Так называемые „культуралисты”, исходя из того, что именно различия культурного характера и объясняют расхождения в экономическом и политическом опыте на национальном и субнациональном уровнях. Позиция этой группы исследователей сводится к следующему: развитие как таковое должно трактоваться в качестве одного из аспектов становления культуры, его формы, определяются, в конечном счете, общими социокультурными ценностями, а содержание во многом зависит от культурного выбора [15, 6]. Штомпка, в частности, вообще рассматривает любое социальное изменение в качестве культурного по своей сути изменения [19, 10].

Совершенно противоположного мнения придерживаются противники культурного подхода, которые считают, что экономических и институциональных факторов вполне достаточно, чтобы осмыслить динамику развития демократий. Так, по заключению А. Пшеворского, имеющиеся в распоряжении исследователей

данные не позволяют говорить не только о несовместимости каких-либо культур с демократией, но и о заметном воздействии культуры на устойчивость демократических институтов [15, 6].

Правда, как показывает И.С. Семененко, большинство „нон-культуралистов” из числа экономистов и ученых практиков (например, Дж. Сакс) не столь категоричны. Концентрируя внимание на географических, климатических, ресурсных и политико-институциональных факторах развития, они, тем не менее, признают, что комплекс культурных особенностей играет свою роль в определении параметров экономического роста. Наличие у рыночного капитализма культурной мотивации не отрицает даже такой ярый либерал-рыночник, как председатель Федерации резервной системы США А. Гринспен, не устающий утверждать, что капиталистические ценности - плоть от плоти человеческой природы [15, 6].

Что же касается постсоветского пространства, страны которого, имея в прошлом значительную полосу общей истории развития, а в настоящем обнаруживающие множество сходных моментов в процессе демократического реформирования общества, то здесь в политологических кругах также имеет место оживленный обмен мнениями по вопросу о формах модернизации общества на современном этапе, результаты которого свидетельствуют об определенной эволюции взглядов относительно указанного предмета обсуждения. В частности, прежняя точка зрения правящих кругов о возможности ускорения процесса перемен с помощью лишь политических средств признается сегодня исследователями, исходя из критического взгляда на уже имеющийся опыт трансформации, абсолютно иллюзорной [22, 62]. В исследованиях по демократизации все более четко обозначается также отход от представлений о прямой связи демократии с экономическим развитием. Все более настойчиво высказывается мысль о том, что рынок и экономический рост не являются единственными и достаточными условиями демократии и что помимо этого для нее необходимы определенные социокультурные предпосылки. Перспективы модернизации и демократизации все теснее связывают с их совместимостью с социокультурными доминантами [22, 61].

К примеру, российский политолог Я.А. Пляйс полагает, что Россия, которая движется сегодня по пути от авторитаризма к демократии, находится уже на таком уровне общественного развития, который вполне достаточен для того, чтобы достичь намеченной цели. По его мнению, надо только позаботиться о повышении политической культуры населения, о накоплении политического опыта. (18, 103-104) Его соотечественница Е.И. Башкирова, разделяя это же мнение, в частности отмечает, что „сегодня уже не вызывает сомнений, что радикальные изменения в экономике, политике, системе государственного управления нуждаются в ценностном обосновании (санкционировании), что система ценностей, формирующая основу мировоззрения людей, может выступать и как фактор, ускоряющий развитие, и как трудно преодолимый барьер на пути такого развития. Институциональные преобразования становятся действительно необратимыми только тогда, когда они восприняты обществом и закреплены в системе ценностей, на которые это общество ориентируется” [23, 51].

Украинские политологи также считают, что политическая культура в Украине пока еще отстает в своем развитии от того уровня, который достигнут в этом отношении некоторыми другими странами „молодой демократии” Восточной Европы,

такими как Польша, Венгрия, Чехия, что отрицательно сказывается на процессах демократического реформирования общества. Поэтому в современных условиях особенно важным вектором развития политической жизни в Украине является формирование политической культуры как фактора оптимизации функционирования политической системы [17, 179-205]. Данную позицию разделяют и отечественные политологи, когда наделяют политическую культуру ролью влиятельного компонента современной политической жизни, от которого во многом зависит характер разворачивающихся в обществе политических процессов [4; 18; 19].

Акцентирование внимания на проблеме политической культуры, имеющее в последнее время место в отечественных и зарубежных публикациях по проблемам демократического транзита, имеет под собой весьма веские основания. Дело в том, что политическая культура, как и культура в целом, представляет собой такой аспект жизни общества, который является наиболее инерционным, отличающимся самым медленным ходом изменения и длительным сохранением прежних условий, когда изменение уже произошло [13, 7]. Поэтому практически все реформирующиеся общества в той или иной мере сталкиваются с издержками политико-культурного развития, превращающимися в огромный тормоз на пути к демократизации общественной жизни. В этой связи осмысление тех проблем, которые связаны со становлением политической культуры демократического общества, представляется как полезной, так и крайне необходимой областью приложения исследовательских усилий политологов.

„Культурное” измерение было присуще политике как одной из относительно самостоятельных сфер жизни общества с момента ее возникновения. И тот факт, что субъективное отношение человека к политике оказывает влияние на политическую жизнь общества, в значительной мере определяя специфику складывающихся в нем на том или ином этапе исторического развития политических отношений, мыслители заметили достаточно давно, осознав, что если изучать разнообразные аспекты субъективного отношения человека к политическому миру, то “открывается возможность глубже понять мотивацию политического поведения граждан и институтов, выявить причины множества конфликтов, необъяснимых исходя из традиционных для политики причин - борьбы за власть, перераспределения ресурсов и пр.” [12, 427].

Разгадкой субъективного отношения человека к политике исследователи занимались еще с античности. К осмыслению некоторых аспектов указанного феномена обращались такие мыслители прошлого, как Конфуций, Платон, Аристотель, для которых, впрочем, размышления о связи между сознанием и политическим поведением человека не являлось объектом некоего самостоятельного исследования. По сложившейся на этом этапе развития общественной мысли традиции, суждения относительно феномена политической культуры были вплетены в общий контекст изучения культурной и этнографической среды, внутри которой формировались в различные исторические эпохи определенные типы человеческого поведения. Позднее эту же традицию продолжили Посидоний, Гай Юлий Цезарь, Боден, Макиавелли, Монтескье и другие.

Несмотря на давность традиции изучения проблем, касающихся феномена политической культуры, само понятие „политическая культура”, которое впервые встречается в труде И. Гердера „Идеи к философии истории человечества” (1784-1791), было введено в научный оборот относительно поздно - лишь на рубеже XVIII-XIX вв. Следует отметить, что данный факт имел огромное значение для

систематизации последующих исследований в указанной сфере. Что же касается теории, предложившей изучать мир политики сквозь призму этого понятия, то ее формирование, имевшее место в рамках западной политологической традиции, относится к еще более позднему периоду - рубежу 60-х годов прошлого столетия. В настоящее время, по признанию специалистов, изучение политической культуры является одним из самых приоритетных и продуктивных направлений современной политологии [12, 427]

Сам факт появления научной теории политической культуры в середине прошлого века и ее усиленное развитие на протяжении последующего периода целым рядом блестящих исследователей, таких как Г. Алмонд, С. Верба, Л. Пай, У. Розенбаум, Р. Инглхарт и другие, ставших классиками современной политологической науки, безусловно, не является случайным. Главным стимулом развития научно-исследовательских изысканий в том или ином направлении во все времена служили насущные общественные потребности. Иными словами, появление теории политической культуры было обусловлено общественными потребностями в комплексном осмыслении субъективного измерения мира политики, что, по сути дела, стало научно-обоснованным признанием его огромной значимости для развития политических отношений в условиях демократического общества, его особой роли в функционировании политической системы. Таким образом, можно сказать, что причины повышенного внимания современной политологии к проблеме политической культуры коренятся в самих особенностях развития современного мира политики.

Чтобы понять роль политической культуры в общественно-политических процессах современности, следует, прежде всего, посмотреть на эту проблему сквозь призму тех взаимоотношений, которые возникают между субъективными и объективными компонентами, представляющими собой различные аспекты политической жизни. Существенно, что соотношение этих компонентов, каждый из которых оказывает свое специфическое влияние на политическую жизнь, не является чем-то константным, но меняется по мере исторического развития общества.

По определению, политика представляет собой сферу деятельности групп, партий, индивидов, государства, связанную с реализацией общезначимых интересов с помощью политической власти [11, 484]. Иными словами, политика - это сознательная деятельность, направленная на производство, достижение, укрепление и реализацию власти.

История свидетельствует, что в качестве средств сохранения власти может выступать либо внешнее, так сказать, физическое принуждение, либо воздействие на внутренний мир людей, манипулирование их сознанием и поведением. Первое достигается созданием и использованием соответствующих репрессивных организаций и мер насильственного принуждения. Второе - внедрением идеологии, ориентирующей сознание и поведение людей, т.е. формированием определенной политической культуры масс, способствующей поддержанию определенного политического строя, сохранению расклада политических сил. Оба способа, как правило, действуют одновременно, хотя и с различной долей интенсивности.

По мнению исследователей, роль идеологического манипулирования, сознательного формирования политических ориентаций масс в последние столетия постоянно возрастает [8, 10]. М.К. Мамардашвили в свое время очень точно

охарактеризовал данный феномен, отметив, в частности, следующее; „Классический капитализм характеризовался стихийной принудительностью экономических законов и сил... Сознание людей, обработка этого сознания не имели тогда решающего значения и были в общественном масштабе достаточно аморфной областью слабых „связей”, лишь суммарно, в конечном итоге кристаллизирующихся вокруг решающих экономических и классовых интересов. Жесткая регуляция поведения масс людей задавалась лишь в виде конечного результата игры стихийных законов рынка и рыночных отношений, конкуренции, индивидуальной выгоды, пользы и т.д.” [13, 421].

Продолжая свою мысль, далее Мамардашвили пишет, что с развитием государственно-монополистического капитализма соотношение между действием объективных законов и механизмами субъективного характера, между экономическими и духовными факторами общественного развития, оказывающими влияние на политическую жизнь, существенно изменилось. Современная эпоха породила целую индустрию сознания, опосредующего функционирование социально экономических структур, динамику рынка и потребления, развитие реальных или мнимых потребностей людей, установление и поддержание определенного классового равновесия, устойчивость и общепринятость тех или иных форм общения, политических институтов и т.д. Здесь в большей степени действуют идеологические (в самом широком смысле этого слова) механизмы управления сознанием и через сознание - поведением людей. Сферу сознания больше уже не оставляют в покое... Это - манипулирование индивидами посредством их идей, мыслей, сознательных навыков и т.п., а не просто через „естественные”, „слепые” экономические механизмы” [13, 422].

В условиях глобализации и информатизации общества, ускорения политических изменений, массового вовлечения широких слоев ранее пассивного населения в активную политическую деятельность, характерных для современного мира, данная тенденция в развитии политической жизни еще более усиливается. В.С. Барулин, в частности отмечает, что соотношение различных аспектов общечеловеческих преобразований исторически развивается. „Для каждой общности это соотношение на каждом историческом этапе ее развития наполнено конкретным и неповторимым содержанием. И все же, на наш взгляд, можно вычленить некоторую общую историческую тенденцию, суть которой заключается в непрерывном возрастании культурологических аспектов общечеловеческих преобразований” [1, 418]. Более того, следует признать, что субъективный аспект мира политики, ее духовное восприятие, которое концентрируется и фокусируется в политической культуре, в современных условиях, по существу, приобретает решающее значение для формирования политических отношений.

Влияя на субъективное отношение людей к миру политики, сегодня можно эффективно управлять политическими процессами в обществе, в достаточно короткое время усиливая, либо ослабляя их интенсивность на фоне отсутствия сколько-нибудь серьезных объективных изменений в общественной жизни, кардинально меняя их направленность в зависимости от смены политического расклада сил и представляемых ими интересов. Политическая культура, как система ориентаций человека в политическом мире, в современную эпоху превращается, таким образом, в решающий фактор развития политической жизни, эффективно действующий как на уровне внутренней жизни отдельных стран, так и на международной арене.

Данному факту невозможно, на наш взгляд, дать однозначной оценки. Дело в том, что тот заряд, который несет с собой указанная выше тенденция развития политической жизни, выраженная в усилении значимости ее субъективной составляющей, может обладать самыми различными последствиями как позитивного, так и негативного характера. Придавать деятельности людей в сфере политики как конструктивную, так и деструктивную направленность. Способствовать как укреплению социальной сплоченности общества и поддержанию сложившейся политической системы, так и вести к расколу общества, жесткому противостоянию сил, попыткам насильственного изменения политического устройства, дестабилизации всей общественной жизни.

В подобных условиях, когда сценарий развития политических событий, ведущих порой к кардинальным изменениям в обществе, зависит не столько от зрелости объективных факторов, сколько от субъективного отношения масс людей к политическим явлениям, когда благодаря процессам глобализации и информатизации общество становится более открытым культурно-политическому влиянию из вне, во много возрастает возможность политического манипулирования не только различными политическими силами внутри страны, но и отдельными странами, а также целыми регионами мира. Отнюдь не секрет, что сегодня буквально целые народы оказываются заложниками чужих политических и экономических интересов, подвергаясь массивной „культурной интервенции” со стороны различных политических субъектов. В одних случаях подобная „культурная интервенция” способна стать мощнейшим катализатором прогрессивных общественных изменений, способствовать устойчивому развитию общества на принципах свободы и демократии. В других - подхлестнуть развитие террористических и экстремистских тенденций, ведущих к развязыванию войн, чреватых утратой отдельными странами своего суверенитета и национальной независимости, а в глобальном масштабе – крахом всей современной цивилизации.

Иными словами, современная реальность такова, что прогрессивное развитие общества, также как и его способность к выживанию, в решающей степени зависит от тех политико-культурных установок, которыми оно руководствуется на данном этапе, т.е. от так называемой политической ментальности. В этой связи, не случайно одной из наиболее актуальных проблем развития политической жизни сегодня является проблема формирования новой парадигмы политического мышления как стержневого элемента политической культуры общества. Подобная парадигма, способная учесть все реалии, угрозы и вызовы современного этапа развития человеческого сообщества, призвана способствовать стабилизации общественно-политической жизни, предотвращению скатывания общества к той черте, за которой человечество могут ожидать самые непредсказуемые, катастрофические последствия.

Таким образом, речь идет о том, что современный мир политики существенно изменился по сравнению со всем предшествующим периодом своего развития. В политической сфере произошла очевидная перегруппировка тех факторов, которые оказывают влияние на развитие политики, характеризующаяся значительным усилением влияния ее субъективного измерения на ход политического развития. Изменения, соответственно, коснулись и методов политического воздействия на общество, которые нашли свое выражение в перемещении акцентов с преимущественно физического насилия и принуждения на идеологическое

манипулирование сознанием людей. Сегодня в мире политики одерживают победу те силы, которые умеют завладеть сознанием людей. Поэтому даже в тех случаях, когда используются насильственные приемы решения политических проблем, данное действие, как правило, сопровождается массовой „идеологической атакой”, т.е. такой обработкой сознания, которая могла бы обеспечить массовую поддержку тех или иных политических акций, либо фронтальную нейтрализацию масс. И, поскольку массовое политическое сознание остается открытым широкому влиянию самых различных политических идей, включая деструктивные по своему характеру, в настоящее время в самой острой форме встает вопрос о целенаправленном, сознательном моделировании адекватных запросам времени ориентаций сознания и поведения людей, о необходимости сознательного культивирования такого типа политической культуры, которая бы отвечала потребностям упрочения демократии и социальной сплоченности общества, а также императивам устойчивого развития и выживания во взаимозависимом мире.

В основе такого моделирования должны лежать установки, признающие примат гуманистических ценностей. Ведь по сути дела лишь та политическая культура, которая опирается на гуманистические идеалы, может считаться культурой в полном смысле этого слова. Ведь культура в самом широком ее понимании есть не что иное, как общественно-исторический процесс самореализации человека, феномен, пронизывающий собой всю общественную жизнь, включая политическую сферу, и тем самым определяющий и свидетельствующий о ее качественном состоянии.(1, 399-425) Поэтому в идеале политическая культура должна включать в себя очень широкий круг гуманистически ориентированных ценностей и обусловленных ими форм поведения.

Там же, где субъекты политики руководствуются идеями, пренебрегающими ценностью человеческой жизни, чувствами неприязни и ненависти, ориентируются на насилие и физическое уничтожение другого, распадается ткань культуры в целом и политической культуры в частности. В подобных случаях в сфере политики культурные ориентиры и способы участия, ценностная обусловленность действий власти уступают место иным взаимоотношениям. Поэтому фашистские, расистские, шовинистические движения, геноцид и терроризм, охлократия и тоталитарный диктат властей не способны не только развивать, но и поддерживать культурное пространство в политической жизни. В таких условиях оно как бы сворачивается, сокращается [12, 438].

В условиях демократии, представляющей собой такую форму общественно-политического устройства, ценностными ориентирами которой выступают свобода, плюрализм, гласность, толерантность, политический диалог, консенсус, социальная справедливость, уважение прав человека, политическое участие и др., напротив, политическая культура, будучи одним из кардинальных условий эффективного функционирования политической системы, приобретает значительно большие возможности своего развития в направлении реализации гуманистического идеала в политической сфере, а также в увеличении доли ее влияния на политическое устройство общества, на характер межгосударственных отношений и т.д.

Безусловно, указанные ценностно-политические установки представляют собой некий идеал культурно-политического развития в условиях демократии, полнейшая реализация которого всегда будет оставаться весьма проблематичной ввиду невозможности реального построения всех форм участия граждан в политике на образцах культуры и действий институтов в соответствии с

ценностной системой общества. Вместе с тем, тот факт, что система демократии сориентирована на реализацию гуманистических ценностей в жизни общества как на идеал политической культуры, делает эту систему общественно-политического устройства наиболее прогрессивной и отвечающей современным запросам общественного развития. В этом смысле те процессы, которые идут в современном мире и свидетельствуют о все большем расширении „зоны” демократии, могут внушать лишь оптимизм и надежду на то, что разумный, гуманистический подход к решению политических проблем все же восторжествует.

Другое дело, что преимущества демократии как наиболее эффективного из всех известных механизмов решения проблем общественного развития сворачиваются там, где политическая культура развита слабо, в равной мере и там, где нормой политической жизни становятся „двойные стандарты”, где реализация декларируемых ценностно-политических идеалов носит лишь ситуативный, фрагментарный, избирательный характер. Издержки в развитии политической культуры, которая своими способами содействует единению общества, обеспечивает в привычных для людей формах стабильность отношений элитарных и неэлитарных слоев, минимизируют преимущества демократии как наиболее прогрессивной политической системы современности, превращая состояние демократического транзита со всеми его противоречиями и недостатками в некую „недостроенную” форму политической организации общества, для которого опасность политического раскола, шараханий из стороны в сторону, политических конфликтов и кризисов всегда будет оставаться достаточно реальной. В этой связи, формирование политической культуры для стран демократического транзита является одним из наиболее важных условий построения полноценного демократического общества.

В то же время важно отметить, что проблема формирования политической культуры является злободневной не только для стран „молодой демократии”, слабая развитость которой превращается здесь в главную причину пробуксовки демократических реформ. Актуальна она сегодня и для многих стран – „ветеранов” демократического движения, являющихся его локомотивами, таких как США, Великобритания, Франция и другие развитые страны Западной Европы, политика которых в последние годы дает все больше примеров подмены широко декларируемых либеральных ценностей совершенно противоположными установками. Чего стоят только тайные тюрьмы в Европе и пытки, применяемые в этих тюрьмах, насильственные формы борьбы с антиглобалистским движением, получившим широкий размах в последние годы, иммиграционные законы, не соответствующие демократическим нормам и международным договоренностям, ограничения для средств массовой информации и др.

Без гуманистически ориентированной политики, как это сегодня признают политические лидеры большинства стран мира, устойчивое развитие современного общества, являющееся главным условием его выживания в 21 веке, будет оставаться недостижимой целью. Дело в том, что кризисные явления, характерные для нынешней эпохи, как эпохи переходной, затрагивая все сферы жизни общества, в значительной мере касаются и области политики, где развитие событий может принимать не менее непредсказуемый и катастрофический характер, чем, скажем, в сфере экологии. В политико-социальном плане, как это отмечает А.И. Костин, - „кризис цивилизации” означает переход к качественно новому состоянию

общества, для которого свойственно обострение всего комплекса противоречий интерсоциального, социоприродного и антропосоциального плана - от взаимоотношений с природой до отчуждения культуры. Это состояние в глобальной политической сфере проявляется в форме кризиса политических институтов на разных уровнях и в целом в нарастании неуправляемой сложности сферы планетарной политики. Человечество переживает кризис оснований, базовых ценностей всего мироустройства, затрагивает все существующие цивилизационные модели и в условиях глобализации демонстрирует недостаточность всех выработанных им ценностных и рациональных форм жизнеустройства. Поэтому не случайно XX век стал веком кризиса всех основных политических идеологий; консерватизма, либерализма, социализма [6, 43-44].

Подобное положение дел в сфере политики, характеризующееся непредсказуемостью конечных результатов ее действия, может угрожать современной цивилизации катастрофическим исходом не в меньшей степени, чем экологический кризис. Поэтому не случайно сегодня все чаще поднимается вопрос о необходимости гуманизации политических отношений в мировом масштабе как способе выхода мировой политики из кризисного состояния и обеспечения стабильности и устойчивости дальнейшего общественного развития. Так, в 2002 году на Всемирном саммите по устойчивому развитию, состоявшемся в Йоханнесбурге, главы государств и правительств, принимавшие в нем участие, взяли на себя ответственность и обязательство строить гуманное, справедливое и внимательное к нуждам людей общество, признающее необходимость беречь человеческое достоинство всех его членов. Согласно этой Декларации, высшим приоритетом устойчивого развития являются благополучие и безопасность человека [6, 53].

Обеспечение подобной стабильности и устойчивости видится, прежде всего, на путях демократического развития, поскольку демократия - наиболее эффективный из всех механизмов решения проблем общественного развития. Взаимоотношения между демократической политической системой и адекватной ей партийной системой складываются непросто, так как механизмы согласования интересов при демократии не только многочисленны, но и нередко громоздки и ресурсозатратны. Но, выявляя эти интересы, формируя и согласовывая их, демократические институты способны адекватно реагировать на перемены в обществе и обеспечивать нахождение оптимальных решений, а также методов их реализации. Именно поэтому у демократии нет альтернативы. И именно поэтому демократия, в конечном счете, оказывается не только наиболее эффективной и экономичной, но и самой прямой из всех возможных дорог к прогрессу [18, 104].

Однако некоторые авторы убеждены, что демократическая форма жизнеустройства и регуляции социальных отношений, которая сложилась в развитых странах и является более или менее эффективной в рамках национального государства, в нынешних условиях вряд ли способна стать основанием единения и целостности мира, преодолеть его разобщенность и взаимное недоверие [6, 42]. Данное мнение представляется нам достаточно обоснованным, тем более, что по мере активизации крупнейших стран Запада, и, в первую очередь, США на мировой арене либеральные ценности, как это справедливо подмечает М.С. Кудряшова [7, 63], стали утрачивать свою привлекательность.

Они все чаще стали ассоциироваться с откровенными имперскими амбициями. Идеи демократии, прав, свобод человека превратились в слова, прикрывающие агрессию и использование силовых способов осуществления политики, выраженной в стремлении повсеместно распространить западные демократически нормы и идеи, что приводит к девальвации гуманистических ценностей западной демократии на международной арене. Причем ни для кого не секрет, что за подобного рода политикой часто стоят не столько декларируемые гуманистические цели, сколько интересы экономического характера, как это, к примеру, имело место в случае с Ираком, где за идеей ликвидации „иракской ядерной угрозы” и стремлением положить конец антигуманному тоталитарному режиму Хусейна явно скрывалось желание США взять под контроль один из крупнейших запасов нефти и газа. И это является весьма опасной тенденцией, которая начинает внушать недоверие к самой системе демократии, которую хоть и невозможно назвать совершенной формой политического устройства общества, но человечество, как известно, еще не придумало ничего лучшего, ничего более подходящего для максимальной гармонизации интересов общих и частных, личности и общества, человека и государства, общества и природы и т.д. А это - необходимое условие современного развития.

Существующие „миры” культур и цивилизаций настолько расходятся и различаются в восприятии и понимании общечеловеческих ценностей и их носители так бесстрашно и самоотверженно демонстрируют готовность отстаивать свою идентичность и самобытность, свои традиционные духовно-нравственные ценности, что попытки перенесения демократии „на штыках” могут вести лишь к конфликтам и развязыванию войн, способных иметь крайне ожесточенный характер и разрушительные последствия для всего мира. Поэтому в последнее время особый смысл приобретает идея о том, что распространение демократических ценностей в мире не должно сопровождаться насилием, направленным на разрушение традиционных культурных ценностей незападных стран, но идти с учетом их национальных культурных особенностей, вести не к замене национальной культуры культурой западных стран, но к их обогащению гуманистически ориентированными идеалами. Лишь в этом случае ценности демократии сумеют сохранить свою привлекательность для всего мира и стать той путеводной звездой, которая позволит современному человечеству избежать катастрофического сценария развития политических событий и продолжить свой путь к лучшему будущему.

Что же касается нашего общества, перспектив его дальнейшего развития, то представляется, что движение его в сторону демократии будет неостановимым, если его ценностно-политические „мутации” не станут очередной имитацией или „подделкой под западную демократию”, но превратятся в неотъемлемый элемент национальной культуры. Чтобы это стало реальностью, необходимо придать проблеме политической культуры более осмысленный характер, подняв ее решение на уровень самых важных задач, стоящих перед нашим обществом на современном этапе. Осознать, что для укрепления демократии недостаточно лишь создания демократических институтов и рыночных механизмов. Для ее торжества крайне необходимым является также формирование политической культуры, отвечающей потребностям укрепления социальной сплоченности общества на духовно-мировоззренческих принципах гуманизма. В этом деле, безусловно, особая роль

принадлежит науке, образованию, воспитанию и не в меньшей мере властвующей политической элите, способной придать процессу демократизации общества реальный, целенаправленный, устойчивый характер.

Литература:

1. Барулин В.С. Социальная философия. - М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002.
2. Башкирова Е.И. Трансформация ценностей российского общества // Полис. – М., 2000, N6, с. 51-81.
3. Varzari P., Tăbîrță S. Cultura politică în societățile postcomuniste: realități și perspective. // Moldoscopie (Probleme de analiză politică). P. a 17-a. - Chișinău, USM, 2001, p. 175-187.
4. Josanu U. Cultura politică în perioada de tranziție: cazul Moldovei // Moldova, România, Ucraina: buna vecinătate și colaborare regională (Materialele ale Simpozionului științific internațional, Chișinău, 15-16 octombrie 1998). - Chișinău, 1998, p. 127-131.
5. Zbîrciog V. Tranziția la economie de piață (evoluția conceptului în Republica Moldova).- Chișinău, 1995.
6. Костин А.И. Кризис цивилизации, стратегия устойчивого развития и проблема политического выбора // Вестник Московского Университета. Серия 12. Политические науки, 2004, N5, с. 38-62.
7. Кудряшова М.С. Гуманизм и политика // Вестник Московского Университета. Серия 12. Политические науки, 2006, N2, с.51-81.
8. Митрохин Л.Н. Христианство и политика.- М.: РАГС, 2003.
9. Мошняга В., Коман А., Руснак Г. Политическая культура и участие: специфика неправительственных организаций в переходных постсоциалистических обществах // Molodoscopie (Probleme de analiză politică). P. a 11-a. - Chișinău: USM, 1999, p. 107-112.
10. Мухаев Р.Т. Политология. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.
11. Пивоваров Ю.С. Политическая культура пореформенной России. - М., 1994.
12. Политология / Мельвиль А.Ю. и др.- М.:Изд-во Проспект, 2005.
13. Проблемы рабочего движения. - М.: Прогресс, 1968.
14. Проблемы философии культуры. - М.: Мысль, 1984.
15. Семененко И.С. Глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура // Полис. - М., 2003, N1, с. 5-19.
16. Стур Дж. Дж. Открывая демократию заново //Полис. - М., 2003, N6, с. 39-49.
17. Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі (Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, 8-9 лютого 2006 року). - Київ, 2006.
18. Формирование демократической политической системы в современной России и послевоенной Германии (Материалы круглого стола) //Полис. - М., 2004, N6, с. 202-205.
19. Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социс.- М., 2001, с. 6-16.
20. Манхейм К. Социология культуры. - М., СПб, 2000.
21. Евдотьева М.Г. Политико-культурный и институциональный подходы к политическим изменениям // Вестник Московского Ун-та. Сер. 12. Политические науки, 2006, N3 с.107-115.
22. IV Российский Философский Конгресс //Вестник Московского Ун-та. Сер.12. Политические науки, 2005, N6, с.59-63.
23. Башкирова Е.И.Трансформация ценностей российского общества // Полис. -М., 2000, N6, с.51-81.

DIVERSIFICAREA TEORIILOR RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE
ÎN ANII 70-90 AI SEC. XX

Recenzent: Alexandru Burian, doctor habilitat în drept

The lack of consensus on the important research topics and their theoretization, deepened by the challenges toward the centric-state analyses, made the majority of analysts to declare that the second half of the 70's optimistic expectations are illusory and the mid 80's international relations are subjugated to chaos. K.Holsti thinks that the incorporation of new actors and investigation topics made the discipline become a theoretical conclusion "this idea being subsequently précised and developed by such analysts as: Y. Lapid, who stresses that there is no need in discovering a scientifically universal method or "achieving an objectively valid truth on world politics"; Y. Ferguson and R.Mansbach are more categorical, addressing the social sciences scientists to recognize that "in their discipline, the truth will remain an unknown (factor) forever"

Se cuvine de precizat că absența consensului intelectual rezultat din aplicarea diferitelor metodologii de investigație a generat mai multe polemici, dar nu s-a transformat într-o nouă ediție a „marilor dezbateri” de fond. Polemica i-a servit numai lui Y. Lapid în calitate de premise pentru a anunța o nouă „mare dezbateră”, pozitivism – postpozitivism, dar care n-a întrunit un sprijin larg, ca, de altfel, și altă pretinsă „mare dezbateră”: raționalism – reflectivism. În fond, s-au format două supoziții în tranșarea impasului metodologic rezultat din spulberarea așteptărilor optimiste de a fundamenta o teorie generală a politicii internaționale:

1. necesitatea abandonării prezentului: K. Waltz este unul dintre primii cercetători care se pronunță pentru respectarea acestei condiții, fiind secondat de apelurile lui St. Hoffman, H. Bull ș.a. de a ancora investigațiile pe filosofia politică tradițională și „a se întoarce în trecut”. În același context se înscrie și necesitatea de „a se îndepărta de perspectivele unei supraputeri”, adică de a înceta de a fi „o știință socială americană”;

2. opțiunea în favoarea pluralismului: K. Holsti susține că pluralismul teoretic este singurul răspuns la diferitele realități ale lumii complexe: „orice tentativă de a introduce un singur punct de vedere sau o metodologie specială poate conduce numai spre simplificare exorbitantă și micșorare a șanselor în progresul cunoașterii” [1]. În aceeași ordine de idei se pronunță Y. Lapid și Th. Biersteker: primul optează pentru „promovarea unui mediu intelectual mai reflexiv, în cadrul căruia dezbaterile, criticile și ineditul să poată circula liber” [2], iar al doilea consideră că teoria relațiilor internaționale necesită un pluralism critic, capabil „să genereze o analiză critică a discursului dominant... și să asigure o bază pentru conceptualizări alternative” [3].

Dacă mai mulți cercetători sunt nemulțumiți de starea teoriei relațiilor internaționale, N. Kosolapov din contra, exprimă părerea că intervalul de timp din jumătatea a doua a anilor '70 până la sfârșitul anilor '80 este perioada maturizării ei ca știință, formându-se într-o totalitate de școli și direcții specializate, fundamentate pe principii filosofice și mai ales teoretico-metodologice comune, dar diferite prin obiectul concret de studiu și metode de investigație. Cert că amploarea și profunzimea cercetărilor nu s-au soldat cu elaborarea unei teorii generale a relațiilor internaționale, dar „a fost recunoscut plenar și definitiv principiul însușirii metodelor și abordărilor din alte științe, care a devenit un instrumentariu din cadrul arsenalului metodologic al științei” [4].

Într-adevăr, științele neclasice și postneclasice nu îngustează artificial câmpul de aplicare a metodelor de cercetare, fiind permisivă utilizarea pe larg a metodelor și procedeele proprii științelor înrudite. Considerăm că puritanismul metodologic nu corespunde exigențelor timpului și este îndreptățită coexistența tradiționalismului cu eclecticismul, fapt care denotă un grad relativ înalt de maturitate a științei și instituționalizarea ei în calitate de disciplină.

Se cuvine de remarcat însă, că cercul optimiștilor este net minoritar numărului pesimiștilor și scepticilor, ca dovadă elocventă servind sfârșitul războiului rece, care a cauzat teoriei relațiilor internaționale o lovitură foarte serioasă, alimentând controverse cu privire la utilitatea ei și generând noi discuții de natură epistemologică și metodologică. Analiza problemelor echilibrului de forțe, rolului puterii în relațiile internaționale, strategiei militare ș.a. se înscriu organic în logica investigațiilor din perioada războiului rece, reflectând realitățile și fiind în corespondență cu oportunitățile ei. Încheierea războiului rece nu că i-a luat prin surprindere pe cercetătorii în domeniu, dar practic n-a fost pronosticat de nimeni timpul și modul finalizării acestui conflict, fapt care l-a făcut pe K. Goldmann să exprime opinia că speranțele soluționării problemelor internaționale cu ajutorul investigațiilor Relațiilor Internaționale s-a dovedit a fi iluzorie, iar R. Keohane este mai tranșant, susținând că „lipsa unor teorii pe baza cărora s-ar putea concepe efectele acestui eveniment major, este cu siguranță un motiv de umilință” [5]. J. Gaddis subliniază că în tentativele inoportune ale teoreticienilor de a „câștiga” legitimitate științifică, nici o teorie majoră a relațiilor internaționale, behavioristă, structuralistă sau evoluționistă, nu s-a dovedit capabilă să prezică sfârșitul războiului rece, fiindcă „le lipsea aplicabilitatea universală pe care o autoproclamau sau erau pur și simplu greșite” [6]. În aceeași manieră se pronunță B. Badie și M.- C. Smouts, care consideră că teoria relațiilor internaționale „n-a fost în măsură să reflecte transformările cardinale ce s-au produs în sistemul internațional și nici să prezică decolonizarea accelerată din perioada postbelică și excelările fundamentalismului religios, încheierea războiului rece și dezintegrarea imperiului sovietic. Adică nimic din ceea ce se referă la realitatea socială” [7]. Rezumând, avem tot temeiul de a afirma că nu este deloc retorică întrebarea pusă de V. Kulaghin: „Cum s-a întâmplat că societatea mondială a politologilor și specialiștilor în studiul Relațiilor Internaționale n-a putut prezice dezvoltarea evenimentelor de la răscrucea anilor '80 și '90?”.

Este greu de a nu fi de acord cu K. Goldmann, care consideră că întreaga scolastică a relațiilor Internaționale de la mijlocul anilor '50 până la mijlocul anilor '80 poate fi caracterizată ca o acumulare de explicații ale persistenței războiului rece, ipotezele formulate constituindu-se într-o puternică teorie a nonschimbării internaționale. Acest eșec de proporție este explicat în linii mari sau prin arhaismul realismului politic, ale cărui teze nu mai corespundeau noilor realități, sau prin tensiunea dintre teorie și practică, soldată cu aplicarea inefficientă a unor metode de cercetare, fapt care s-a răsfrânt asupra capacităților de predicție. Astfel, instituționalistul neoliberal R.Keohane susține că realismul n-a reușit să dezvolte o teorie a schimbării, iar postpozitivistul J. George afirmă că teoria realistă este o practică politică ce construiește și reconstruiește lumea după propria imagine. Pe de altă parte, Y.Ferguson și R. Mansbach se pronunță pentru un empirism mai flexibil, care „trebuie să accepte intenționalitatea umană și să se bazeze pe înțelegerea faptului că ființele umane sunt motivate de identități și valori” [8], iar R.Walker propune ca teoria relațiilor internaționale să fie tratată ca o „practică constitutivă ale cărei efecte pot fi urmărite în cele mai mici intenții ale vieții cotidiene”. J. Goldstein și R. Keohane din contra, subliniază că în analiza Relațiilor Internaționale se

impune de a ține cont de idei, însă ceva mai târziu ultimul optează în favoarea „căutării unor interferențe simultan cauzale și descriptive care reclamă combinarea teoriei cu empiricul” [9], urmărindu-se cunoașterea intersubiectivă, în sensul că cercetătorii Relațiilor Internaționale exprimă o mare varietate de opinii preconceptuate despre natura domeniului și puțin probabil că se va ajunge vreodată la un obiectivism total. Postmodernistul A. Wend insistă de a ține cont de percepțiile actorilor asupra înțelesului, altfel trăsăturile structurale enunțate de K. Waltz explică puțin, însă K. Goldmann pe bună dreptate punctează că „a susține că trebuie de luat în calcul scopurile de substanță ale actorilor și propriilor lor interpretări ale realității nu este același lucru cu a nega că există o realitate externă independent de percepțiile actorilor” [10].

Pronunțându-se în favoarea predicției, cunoașterii îndreptate spre viitor, K. Goldmann susține că transferarea accentului de pe structură pe idei poate reflecta în fapt dorința de a înlocui „explicarea” cu „înțelegerea” în studiul Relațiilor Internaționale, în timp ce R. Keohane recomandă combinarea lor, subliniind că obiectul esențial urmărit este „înțelegerea”, care „nu înseamnă predicție”. Însă conform lui M. Hollis și S. Smith, recomandarea lui R. Keohane nu este atât de ușor de realizat, după cum s-ar părea la prima vedere, supoziție confirmată și de alți cercetători – K. Goldmann, R. Walker, Y. Ferguson și R. Mansbach. Astfel, K. Goldmann punctează asupra dificultăților în combinarea „internului” și „externului” în procesul de analiză a politicii externe, R. Walker consideră că opoziția binară intern – extern a anulat posibilitatea de a defini o politică mondială care ar cuprinde multiplicitatea, iar Y. Ferguson și R. Mansbach insistă asupra necesității de a construi teorii care ar transcende cu ușurință niveluri și frontiere „interstatale”, precum și ar încorpora multiplicitatea actorilor constituenți ai sferei politice internaționale.

Cert este că încheierea războiului rece a generat un proces mai îndelungat de transformări profunde ale relațiilor internaționale și implicit, ale științei care le studiază, aceasta din urmă fiind privată în aspect cognitiv de posibilitatea cercetării unei dintre problemele centrale – conflictul global dintre supraputeri. În această ordine de idei, teoria relațiilor internaționale s-a pomenit în fața dilemei: a cerceta aspecte relativ înguste sau a aborda probleme de ansamblu ale dezvoltării globale. De fapt, sfârșitul rivalității dintre cele două blocuri i-a impulsionat atât pe cercetătorii care recunoșteau posibilitatea principială de a elabora o metateorie sau o teorie generală a relațiilor internaționale, în special în condițiile globalizării multidimensionale, cât și pe cei care acordau prioritate studiilor aplicative concrete, mai ales ținându-se cont de insuccesul sus-anunțat.

Se impune însă de punctat asupra a două transformări cardinale ce se produc în cadrul științei relațiilor internaționale:

1. trei abordări clasice ale Relațiilor Internaționale, creștin-normativă, pozitivistă și sistemică (ultima fiind numită de unii cercetători marxistă) și-au epuizat potențialul metodologic și cedează contra comunicării mutuale și tendințelor către compatibilitate, intercomplementaritate concepută și unificare în cadrul unui „complex cultural-reflexiv euroatlantic integrat, dar nelipsit de conflict intern” [11], complex care trebuie să includă și să explice experiențele tuturor culturilor și civilizațiilor. Această ordine fortifică pozițiile adeptilor demersului istoric, în sensul regândirii procesului istoric universal, fapt care animează discuția indirecte dintre concepția civilizațională și ideea formațională. Este de precizat însă, că prima este puțin fundamentală în teoria relațiilor internaționale, elaborările în domeniu axându-se cu predilecție pe realitățile postrăzboi rece, iar ultima este asociată cu marxismul, actualmente aproape inaplicabil, cu excepția teoriilor

neomarxist-structuraliste și școlii chineze în materie. Credem că o soluție ar fi convergența acestor concepții prin cercetarea în complex a ideii dezvoltării social-istorice și structurilor politice, organizaționale și socioculturale;

2. două tendințe în dezvoltarea teoriei relațiilor internaționale, elaborarea unei metateorii – axarea pe probleme concrete, se completează reciproc, incluzând într-o totalitate cu denumire unică, știința relațiilor internaționale, mai multe direcții particulare de cercetare, care se află în interferență sau în polemică. Trăsăturile esențiale ale teoriei relațiilor internaționale din perioada postrăzboi rece sunt următoarele:

a. nu s-a reușit fundamentarea unei metateorii, care ar include elaborările particulare într-o totalitate din cauza că studiile complexe pretendente la statutul de teorie generală se axează pe abordarea unui sau câtorva aspecte, prezentate ca fiind relevante și determinante. Astfel, mai mulți analiști estimează geoeconomia ca pe o direcție de perspectivă în modernizarea geopoliticii clasice, dat fiind că a sesizat vectorul transformărilor geostrategice mondiale și creșterea ponderii în relațiile internaționale a factorului economic contra celui militar. E.Littwak este de părere că puterea militară pierde din semnificație într-o eră geoeconomică nouă, F. Bergson anunță primatul problemelor economice asupra celor de securitate în sistemul global în schimbare, iar L. Thurow este mai explicit, subliniind, nu fără temei, că „adevărata concurență dintre țări va evolua în jurul aspectelor care dintre ele poate fabrica produsele cele mai bune, ridică nivelul de trai și dezvoltă cea mai bine educată și instruită forță de muncă”.

De fapt, ideile geoeconomice reflectă tendințele globalizatoare în extindere și aprofundare, R. Rosecrance fiind unul dintre primii cercetători care le-a remarcat: „națiunile devin atât de interdependente economic, încât scade năzuința de a se lupta între ele. Nu puterea militară, ci comerțul reprezintă calea spre putere în lume”, Însă nu toți analiștii împărtășesc ideile lui L. Thurow despre înlocuirea confruntării militare cu competiția economică. Conform lui A. Toffer, „războiul economic nu este un substituit al conflictului militar, ci de cele mai multe ori, un simplu preludiv, dacă nu chiar o provocare la războiul propriu-zis” [12].

b. este aprofundat procesul de diversificare a două abordări a lumii ca unitate integră, civilizaționistă și globalistă, antrenate, potrivit unor cercetători, din anii '60 în polemică, însă pe care o considerăm mai mult indirectă. Elaborările civilizaționiste se caracterizează printr-o uniformitate relativă, estimându-se că lumea integră este alcătuită dintr-o totalitate de unități (civilizații) social-culturale diferite, aflate în interacțiune, pe când tratările globaliste sunt mai variate, extinzându-se de la catalogarea ei ca pe un set de interese, valori și necesități universale până la o comunitate comunicativă sau „un sat global”. De fapt, polemica s-a redus la învinuiri reciproce – civilizaționiștii critică globaliștii pentru subaprecierea semnificației deosebirilor civilizaționale, iar aceștia din urmă îi culpabilizează pe oponenții lor de localism și particularism.

Încheierea războiului rece a fost benefică din punctul de vedere epistemologic pentru ambele abordări, impulsionând evoluția și diversificarea lor. În același timp poate fi identificată o ușoară apropiere a pozițiilor unor protagoniști din cadrul ambelor abordări, în sensul că se urmărește definirea unor principii de interacțiune în context mondial. De fapt, apropierea ușoară dintre părți este determinată de diversificarea lor prin căutarea de noi fundamente ce ar asigura integritatea lumii contemporane. Astfel, în cadrul „cercetărilor civilizaționiste” coexistă atât interpretarea culturologică tradițională a civilizației (S. Huntington), cât și altele noi – socială (D. Wilkinson) sau comunicativă (V. Kavolis). Fiind, conform lui S. Huntington, nivelul suprem de autoidentificare culturală a oamenilor, civilizațiile se află în interdependență conflictuală, iar „ciocnirea”

dintre ele devine factorul dominant a politicii mondiale. D. Wilkinson, din contra, identifică civilizația cu sistemul social, care se dezvoltă în limite comune spațial-temporale și se concentrează în jurul centrelor urbane datorită funcționării relațiilor social-politice dintre acestea. V. Kavolis este mai tranșant, venind cu propunerea de a elimina orice fundamente socioculturale concrete și asocia civilizația cu capacitatea ei de comunicare și înțelegere mutuală cu alte entități prin însușirea anumitor „universalii mondiale de caracter general”, chiar dacă susține că fiecare dintre ele elaborează estimările proprii ale universaliiilor globale în baza valorilor și experienței lor istorice. El ține să fundamenteze o bază comună de interacțiune a civilizațiilor în context global, cu atât mai mult că actualmente din cauza migrației permanente și influenței cosmopolitismului nu mai sunt civilizații „pure”, fapt care face problematică conservarea identității lor socioculturale.

Abordarea globalistă se definitivează prin conexiunea cercetărilor problemelor mondiale și modelării globale cu idei caracteristice disciplinelor ecologice, umanistice și antropologice, nemaivorbind de economia politică. Urmărindu-se realizarea principiului unității prin diversitate, considerăm că această abordare include, în fond, patru direcții de cercetare:

1. teoria neomarxistă a sistemului mondial (I. Wallerstein, A. Frank_ B. Gills ș.a.), de altfel apropiată conceptual de ideile lui V. Kavolis, și presupune că evoluția istorică a omenirii este expres de caracter universal și sistematic, lumea integră fiind unitatea de bază a analizei economice, istorice și sociologice;

2. culturologia globală (M. Featherstone) și sociologia relațiilor internaționale (R. Robertson), aceasta din urmă susținând că globalizarea este progresul devenirii lumii în formă de spațiu unic, iar caracterul global fiind rezultatul și structura acestui proces, reprezintă condiția generală a existenței omenirii, deoarece situația de incertitudine creată de încheierea războiului rece a provocat acutizarea problemelor polietnicității și multiculturalității, dar și a alimentat interesul față de ideea edificării „societății civile mondiale”;

3. economia politică mondială: încă în timpul războiului rece Th. Levitt consideră că „lumea se mișcă spre uniformitate”, iar K. Ohmae descrie o lume policentristă în formă de triadă – Statele Unite ale Americii, Japonia și Europa Occidentală, ca mai apoi să anunțe apusul statului național, încadrat în hotare politice artificiale și răsăritul „statelor regionale”, care nu sunt altceva decât zone economice firești în „lumea fără hotare”;

4. concepția durabilității ecologice, include două seturi de idei, dar care se află în interdependență și se completează reciproc: 1. realitatea ecologică actuală (A. Lipietz) și 2. cauzele și esența ei (I. Sax, S. Latush ș.a.). În aspectul relațiilor internaționale realitatea ecologică este numită „criză ecologică globală”, pe când definirea cauzelor ei se înscrie în cadrul neomarxismului tradiționalist al lui I. Wallerstein, rezumându-se la „pomparea resurselor de la Sud la Nord” sau „expansiunea economică nejustificată a lumii vesternizate”.

Prin urmare, teoria relațiilor internaționale a evoluat de la primele tentative de a elabora o teorie generală cu predilecție a relațiilor interstatale până la conceperea acestei categorii nu în calitate de metateorie integratoare, ci ca totalitate de abordări, concepții și metode de cercetare teoretică a relațiilor internaționale atât în manifestările lor concrete, cât și în unitatea lor. Are dreptate V. Beniuc afirmând că actualmente „comunitatea științifică din domeniu... recunoaște lipsa unei teorii universale” [13], dar și N. Kosolapov, care, după ce acreditează mai multe idei optimiste cu privire la maturizarea teoriei în materie, concludă că „rămân întrebări fără răspunsuri vizavi de ce este explicarea și teoria atât în Relațiile Internaționale, cât și în științele sociale în general”

[14]. Cert este că relațiile internaționale se află mereu în transformare, asupra acestui proces dinamic influențând atât paradigmele vechi, cât și cele noi, iar încheierea războiului rece n-a făcut decât să impulsioneze aceste transformări. Însă nu este mai puțin adevărat, consideră V. Kulaghin, că „sfârșitul războiului rece este mai degrabă rezultatul decât cauza acestui proces” [15].

Așadar, Relațiile Internaționale abordate disciplinar și teoria lor reprezintă un fenomen complex și o ramură complexă a cunoașterii, care suscită numeroase discuții, alimentând luări de poziții convergente sau opuse din cauza că esența și cadrul lor sunt mai puțin distincte comparativ cu alte științe sociale. Fiind o știință de caracter interdisciplinar sau potrivit lui V. Beniuc, „un metadomeniu”, Relațiile Internaționale sunt o știință neclasică, care se bazează în același timp pe mai multe discipline pentru a-și fundamenta investigațiile și explicațiile. Relațiile Internaționale au devenit un domeniu important de investigație în jurul căruia s-a format o comunitate în creștere de cercetători, care, la rândul lor, dezvoltă această știință teoretizând-o și propune soluții academice și aplicative. Transformările în curs de desfășurare din perioada postbiopolară le imprimă o nouă dimensiune și trasează noi sarcini în fața studiilor în domeniu.

Note:

1. Holsti, K.J. Mirror, mirror on the wall, which are the fairest theories of all? // *International Studies Quarterly*. 1989, nr.33. p.257
2. Lapid, Y. The third debate: on the prospects of international theory in a post-positivist era // *Ibidem*. p.250
3. Biersteker, T. Critical reflections on post-positivism in international relations // *Ibidem*. p.264
4. Senarclens de, Pierre. *La politique internationales*. – Paris, Ed. Armand Colin, 1992. p.69
5. Keohane, R.O. Relațiile internaționale: vechi și nou. În culegerea: Goodin, Robert. Klingemann, Hans-Dieter. *Manual de știință politică*. – Iași, Ed. Polirom, 2005. p.404
6. Gaddis, J.L. International relations theory and end of the cold war // *International security*. 1992, nr.17. p.53
7. Badie, B., Smouts, M.-C. *Le retournement du monde. Sociologie de la scène internationale*. – Paris, PUF, 1992. p.146
8. Ferguson, I., Mansbach, R. Between celebration and despair: constructive suggestions for future international theory // *International Studies Quarterly*. 1997, nr.35. p.369-370
9. Keohane, R.-O., *Ibidem*
10. Goldman, Kjell. Relațiile internaționale: o perspectivă de ansamblu. . În culegerea: Goodin, Robert. Klingemann, Hans-Dieter. *Manual de știință politică*. – Iași, Ed. Polirom, 2005. p.365
11. Косолапов, Николай. Теоретические исследования международных отношений // *МЭМО*, 1998, nr.2. p.72
12. Toffler, Alvin și Heidi. Război și anti-război. *Supraviețuirea în zorii secolului XXI*. – Filipeștii de Târg, Ed.ANTET, 1995. p.19
13. Beniuc, Valentin. Obiectul relațiilor internaționale: abordare prin prisma noilor provocări. // *Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova. Anuar științific*. – Chișinău, CEP USM, 2006. p.4
14. Косолапов, Николай. *Ibidem*. p,79
15. Кулаги, Владимир. Современные теории международных отношений // *Международная Жизнь*. 1998, nr.1. p.91

IDEALUL SOCIAL: CONȘTIINȚĂ UTOPICĂ ȘI REALITATE

Recenzent: Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

The article deals with the problem of the social model. Its actual interest is unquestionable as our society is passing through a period of productive choice of its future social model. The author tried to present the material through the prism of those problems and contradictions that our country faces during some social transformations. We should pay attention to the author's way of treating and combining two problems: the philosophic-methodological fundamentals of the determination of its place and role in the situation we are living in. The author underlined the problem of the social model realization through the prism of utopia and reality correlation. He focused her attention on a very important methodological principle: the social model can't be removed from the vital problems of the society because it is deep-rooted in the social reality and it is supplied from the historical prisms of our reality.

În gândirea filosofică și sociologică contemporană un loc important revine concepțiilor despre dezvoltarea viitoarelor societăți. Aceste probleme devin deosebit de actuale în epocile de cotitură din istoria societăților respective. Țara noastră de asemenea parcurge o perioadă de alegere productivă, perioadă în care concurează idealurile de orientare liberală, conservatistă ș.a.

Ideologia neconservatistă, spre exemplu, mizează pe proprietate privată și pe libera concurență, fundamentează necesitatea de denaționalizare și deetizare a proprietății în țările occidentale contemporane. Tangențe cu neoconservatismul găsim la neoliberalism, ideologii căruia consideră liberalismul drept cea mai înaltă etapă a evoluției sociale. Renumita concepție a convergenței și-a pierdut și ea actualitatea, grație faptului că în fostele țări ale democrației populare au fost întreprinse serioase schimbări social-politice.

Țările postsocialiste, ca urmare a transformărilor social-economice și politice într-o nouă calitate a lor, se integrează în sistemul țărilor industrial dezvoltate. În prezent, din ce în ce mai des se vehiculează ideea precum că reformele care se realizează în țara noastră vor permite alinierea Moldovei la cele mai prospere țări, mai mult ca atât, se va realiza integrarea ei în familia țărilor europene. Odată cu acestea nu ne părăsește gândul că trăim o perioadă plină de indeterminări economice și dezorientări politice. Strategii concrete nu găsim nici în doctrinele opoziției și nici în concepțiile național-patrioților. Indeterminarea caracteristică perioadei prin care trece țara noastră este alimentată și de faptul că în funcționarea ei se îmbină elemente ale capitalismului prematur de acumulare a capitalului inițial cu trăsături ale capitalismului civilizată și, de asemenea, trăsături ale unei societăți bazate pe un stat birocratic-totalitar cu trăsături ale unei societăți bazate pe principii democratice și umaniste. Cumularea elementelor, care aparțin diferitor formații social-economice, ne permit să determinăm societatea noastră drept un „sistem conglomerat” în cadrul căruia în mod eclectic coexistă dezvoltare extensivă și dezvoltarea intensivă, metode administrativ-birocratice în gestiune și elemente de autogestiune economică și administrativă, mentalitate inertă și mentalitate ce sugerează activități eficiente, creative. S-a dereglat și sincronizarea în realizarea unor măsuri cu caracter social, s-a format, de exemplu, o mare discrepanță între „liberalizarea” prețurilor și transformările care se cereau realizate în sfera relațiilor de producție. Acest proces a

mai fost alimentat și de faptul că în politică nu întotdeauna prevalează cele mai constructive și mai progresiste tendințe.

Laturile acestei simbioze sunt incompatibile cu funcționarea normală a unui sistem integru social, ceea ce în final conferă instabilitate societății noastre. Prin urmare, este necesar să înlăturăm eclectismul, starea de conglomerată și să creăm un socium, în care elementele vieții sociale ar coexista nu pur și simplu, ci în mod organic ar corela între ele, conferindu-i sistemului un anumit dinamism și definitivare. Acest proces trebuie să fie axat pe un anumit suport teoretic.

Noile forme de conviețuire socială în elaborarea cărora este antrenată omenirea nu pot apărea „fără multiple proiecte și modele, cercetări și experimente, prin intermediul cărora se va face posibilă depășirea unor contradicții între ceea ce este necesar și ceea ce este posibil” [1, p.17].

În acest articol m-am axat în temei pe două probleme:

- fundamentarea filosofico-metodologică a idealului social și problema realizării lui;
- locul și rolul idealului în cadrul unei situații istorice concrete, când societatea este pusă în fața unei alegeri de alternativă.

Idealul social poate fi comparat cu un proiect al unei viitoare construcții, prin intermediul căruia se presupune instaurarea unei formațiuni sociale, mai exact o structurare logică a tuturor elementelor, pe care ea, această construcție, o formează în cadrul căreia absolut necesar să se țină cont atât de procesul real de formare a acestei formațiuni, cât și de acel model social care trebuie să se materializeze prin manifestarea tendințelor și forțelor dezvoltării sociale, a intereselor și posibilităților indivizilor, a grupurilor sociale concrete.

Studierea acestor probleme în mod inevitabil i-a forma unei proceduri de analiză genetică a obiectului dat. Ea este foarte strâns legată de cercetarea procesului istoric, de geneza unor idei și mișcări sociale, de ritmica crizelor, care au marcat sistemele sociale pe parcursul evoluției lor. Ideile noi sociale sunt o consecință și o reflectare a evenimentelor din cadrul unui sau altui sistem social.

O comparație elementară ne sugerează o asemănare evidentă dintre proiectele utopice din trecut și modelele sociale contemporane. Noile modele alternative folosesc întreg spectrul de elemente utopice: credința în forțele binelui, speranțele în eficiența educației, determinismul, voluntarismul, fidelitatea ideii progresului, năzuința pentru fericire – multe din ele percepute în contextul dezvoltării personalității. Noile modele sociale în același timp repetă anumite momente vulnerabile caracteristice pentru doctrinele utopice – antiistorism, incompatibilitatea cu realitatea, atitudinea nihilistă pentru realitate, convingerea în posibilitatea de anihilare a tuturor contradicțiilor și elaborarea unor scheme universale de soluționare a tuturor problemelor. Pentru noile proiecte sociale este evidentă tendința de apreciere a realității, prin prisma utopismului, de asemenea, este privită societatea, omul, natura. În legătură cu faptul că în modelele de alternativă găsim elemente de utopism, apar niște întrebări destul de firești, a căror soluționare este importantă în sensul determinării metodologice a idealului social.

Are oare vreo importanță gândirea utopică? Cum poate fi oare raportat proiectul utopic la un model social care pretinde la realizare și care este importanța lui sub acest aspect?

Sursa utopiei poate fi dedusă dintr-o necesitate firească a omului pentru o viață mai bună, din năzuințele lui pentru un destin mai reușit. Astfel, utopismul este o consecință a discrepanței dintre necesitățile determinate social și posibilitățile de realizare

a lor. În acest sens, nu este nici un temei să apreciem utopia prin prisma unor criterii științifice, putem doar s-o egalăm cu alte forme de raționalizare a lumii.

Utopia este o relevare „a principiului speranței” (E.Bloh), a necesităților umane de a îndreptăți esența existenței, imaginar și emoțional transferându-ne în „non-existență”.

În literatura de specialitate consacrată acestei probleme predomină concepția despre deosebirea dintre utopie și ideologie. Dar din ce în ce mai limpede devine faptul că elemente de utopism putem găsi cu siguranță atât în sistemele ideologice, cât și în cele mai concrete programe politice. Este interesantă, în acest aspect, poziția lui C.Mannheim, care aprecia utopia și ideologia drept niște forme absolut contradictorii dintre conștiința celui exploatat și a celui exploatator. El le raporta în același timp la anumite tendințe și forțe sociale, făcând referire la legătura lor cu mentalitatea critică și conformistă a epocii : „Utopiile de astăzi pot deveni realitate deja mâine... Făcând însă referință la trecut, putem evidenția niște criterii în vederea aprecierii ideologiei și utopiei. Acest criteriu este realizarea” [2, p.17].

Unele proiecte utopice au fost demult valorificate de istorie, pe de altă parte însă este imposibil de a constitui un model vital, astfel încât să se păstreze toate avantajele și să se înlătore toate carențele. Renumitul specialist în problemele utopismului american E.Batalov, analizând conștiința utopică, pune accent întâi de toate pe modalitatea de formare a idealului și numai după aceea pe modul de funcționare și rolul lui în societate. El se axează pe o construcție voluntaristă a idealului utopic: „utopia socială – un model mult râvnit, format în același timp în mod arbitrar” [3, p.22]. Astfel, Batalov formulează una din cele mai importante funcții ale potențialului social al utopiei.

E necesar să înlăturăm din utopie sensul ei negativ, pentru a putea aprecia mai concret rolul și potențialul ei istoric.

Perioada pe care o trăim noi astăzi, perioadă de căutări, de mișcări alternative, de prognoze sociale, din nou pune problema corelației idealului și realității – una din cele mai importante probleme a teoriilor politice. Pe lângă faptul că utopia socială este o variantă mai mult sau mai puțin iluzorie de soluționare a situației social-politice, ea conține în același timp un proiect practic, o încercare de experiment social. Aceasta îi implică o colosală forță mobilizatoare. Lumea politicii îi sugerează utopistului acțiuni ce inițiază trecerea de la niște scheme abstracte la încercări de a le verifica prin ciocnirea lor cu realitatea. Atunci când crește considerabil gradul de transcendență a idealului, el trece în sfera practicii, are loc inevitabil un proces de pragmatizare ce provoacă înlăturarea componentelor imaginare, ceea ce îl apropie esențial de politică.

Istoria ne-a demonstrat că idealul socialist este un scop irealizabil pentru orice sistem social. Deși el se conștientizează drept o perspectivă foarte îndepărtată pentru practică, poate chiar vulgară, ca o modalitate de manipulare politică, concepția socialistă a reușit totuși să creeze o anumită bază spirituală pentru o ideologie care, la etapa respectivă a dezvoltării istorice, a avut o colosală forță de convingere. Sistemele capitaliste pot fi și ele eficiente, democratice, umaniste, constructive, dar grație genezei acestor sisteme idealul social nu întotdeauna a jucat un rol decisiv.

Incompatibilitatea idealului cu sistemul capitalist nu este atât de importantă, susțin mulți cercetători în problema dată, mai ales dacă ne amintim evoluția istoriei, proporțiile acelor nenorociri pe care le-a avut de suferit omenirea în cadrul experimentelor legate de realizarea idealurilor.

La începutul secolului XXI sursele construcțiilor utopice din ce în ce mai frecvent sunt alimentate din etica ecologică, mitul tehnologic. Principala deosebire dintre

modelele alternative actuale de dezvoltare de utopiile sociale precedente constă în ideea unei vaste libertăți și personalității, care nu poate să nu fie compatibilă cu societatea. Atunci utopia devine nu pur și simplu o stare imanentă a societății spre care aspiră omul, ci o stare a spiritului uman. În acest aspect, necesitatea în elaborarea idealului este sugerată de două motive: în primul rând, prin intermediul idealului ne putem exprima speranțele, tendințele, scopurile, realizarea cărora este determinată de anumite circumstanțe exteriorizate. În al doilea rând, idealul este acel indice care ne poate demonstra în ce măsură suntem injectați de vechile tendințe și prejudecăți.

Problemele abordate în acest articol presupun elucidarea și a altui aspect – potențialul constructiv și distructiv al utopiei. Este vorba nu despre pericolul care-l poate aduce cu sine utopia, ci despre acele efecte negative pe care le poate provoca realizarea ei. Numeroși cercetători în problema dată fac trimiteri la experiența istorică a multor țări și epoci, evidențiind modalitățile de realizare a unui sau altui program social. Ideile social-economice, de drept, încadrate în utopie și apoi în ideal, se verifică prin experimentele sociale, care până la urmă ne demonstrează gradul de capacitate a utopiei de a le realiza.

Cauzele discrepanței dintre ideal și realitate trebuie căutat nu numai în ideal, dar și în realitate. În acest caz este important nu atât caracterul contradictoriu al utopiei, care este o imanență a esenței ei, ci ciocnirea ei cu unele circumstanțe sociale concrete de care ea deseori nu ține cont. Dar, în același timp, nu putem nici să absolutizăm această discrepanță dintre ideal și realitate, deoarece o societate model întotdeauna presupune realizarea valorilor deja existente. Anume aceasta și sugerează vitalitatea și necesitatea idealului, accesibilitatea lui pentru conștiința socială. Aceasta îl transformă într-un puternic stimul politic. Cât n-ar fi de paradoxal, dar marii utopiști erau în același timp și mari realiști.

Imaginea utopiei contemporane care face referință la viitor este redată prin două culori: momente ce fundamentează iraționalul – religia, misticismul, inconștientul. Dar și, reformismul, transformismul, evoluționismul, care în pofida compromisului dintre aspirații și realitate sunt menite într-o formă clară să reflecte situația social-economică și corelația forțelor politice din societate. Astfel, idealul rămâne ideal, dar pătruns de tendințe „pământestești”, cu predispoziție de realizare.

Practica ne-a demonstrat că, în perioadele de activism al mișcărilor sociale, cele mai îndrăznețe proiecte de transformare a lumii se dovedeau a fi atât de aproape de realizare încât soluționarea unor probleme particulare și de importanță vitală erau interpretate drept sarcini ce sustrag de la soluționarea scopurilor strategice.

Veridicitatea idealului prevalează foarte frecvent veridicitatea vieții. Asemenea poziție nu este acceptabilă nici în aspect teoretic și, cu atât mai mult, în aspectul ei practic. Este inuman în esență, deoarece nu se poate să optezi pentru niște scopuri supreme și să ignori, în același timp, problemele vieții cotidiene cu aspectele ei pozitive și negative.

De pe pozițiile unei analize obiective rolul idealului social este interpretat adecvat numai în contextul corelației dintre teorie și practică, în cadrul căreia practica este un element indispensabil al acestui proces care are propria logică de dezvoltare. Prin urmare, idealul nu este o exprimare a unor năzuințe neîntemeiate, nu este un sistem normativ-dogmatic, ci trebuie să reprezinte niște scopuri cu adevărat concret - istorice, vitale, apreciate ca moment de anihilare a contradicțiilor prin care trece realitatea. Este o asemenea perspectivă a existenței care este sugerată de propriile ei contradicții și, în același timp, conține în sine potențialul soluționării lor. În acest sens, realizarea idealului

reprezintă o asemenea coerență dintre conștiință și lumea înconjurătoare, ideal și real care nu poate fi percepută de diferite tipuri de utopii.

Apariția idealului nu poate fi delimitat de problemele vitale ale societății, deoarece el este înrădăcinat în realitatea socială, este alimentat din premisele istorice ale acestei realități. Închistate în propria lor perfecțiune, idealurile ce pun miză pe realizare nu pot exista. Idealurile pot fi adecvate realității, prin urmare pot fi concrete. Este remarcabilă, în acest sens, ideea lui I. Kant din „Critica rațiunii pure”, care caracterizează idealul nu numai ca o idee concretă, dar totodată și ca o idee individuală, particulară.

În idealurile sociale sunt implementați „germenii viitorului”, „mugurii noului”, ce exprimă în același timp esența problemelor epocii respective concepute prin prisma contradicțiilor ei. În acest aspect, vitalitatea idealului se manifestă prin dinamica propriei autorealizări: de la idealul – limită până la materializare, căpătându-și forma obiectivă. Astfel, „germenii viitorului”, dezvoltându-se, transferă realitatea dintr-o stare calitativă în alta, mai performantă. Acest proces se înscrie în geniala tripartiție hegeliană, care include: momentul de **destrucție** a existenței ca atare, de **cumulare** și de **construcție, constituire**. Se manifestă o tendință generală de valorificare a etapelor inferioare de dezvoltare în cele superioare.

Aceste trei momente a negării dialectice își găsesc reflectare în concepția și practica transformării societății noastre.

- Segmentul ce ține de destrucție se manifestă prin prisma activității de depășire a rămășițelor sistemului administrativ de comandă, a spiritului antigospodăresc.
- Momentul cumulativ se face evident în folosirea unor elemente pozitive din trecutul istoriei noastre (tradiții, continuitate).
- Principiile constructive ar însemna introducerea celor mai noi tehnologii, trecerea la economia de piață, crearea unui stat de drept – momente ce deschid cele mai largi perspective pentru o activitate cu adevărat creatoare a omului, anume acestea sunt cele mai indicate în situația actuală a țării noastre.

Transformările din societatea noastră se desfășoară în condiții concrete, specifice și conțin unele trăsături exteriorizate ale dezvoltării civilizate. Asemenea trăsături sunt prezente nu pentru că societatea noastră a creat premise obiective de apariție a lor, ci numai pentru că Moldova este parte componentă a culturii general-umane și, în mod inevitabil, se află în câmpul de influență a lumii civilizate.

În general, trăim o perioadă ce se caracterizează prin pluralism, prin complicarea proceselor sociale, prin accentuarea specificului țării date, dar și prin integrarea concomitentă în condițiile unei lumi interdependente. În același timp, aceste procese ne fac să fim cât mai reținuți în aprecierea perioadei prin care trece țara noastră: fenomenele legate de starea din economie, de faptul că foarte mulți oameni practică munca manuală și sunt supuși exploatării, că există copii neșcolarizați, de faptul că suntem țara cu una din cele mai înalte rate de emigrație a populației, ceea ce în mod direct influențează institutul familiei, etc.

Și totuși, istoria ne sugerează că renașterea societății este reală, adică necesită o anumită coerență între principiile metodologice și practica socială, experiența celor mai avansate țări. În acest aspect, în cea mai mare măsură acest proces include potențial următoarele direcții, care trebuie să coreleze între ele și care cu siguranță vor favoriza crearea unei societăți stabile și constructive: creșterea productivității muncii sociale în sferile materială și spirituală, a calității activității și a eficienței rezultatelor ei, dezvoltarea pieței de idei inovaționale; alinierea la cele mai civilizate sisteme sociale prin

intermediul pieței și a democrației statale; asigurarea unor garanții economice și de libertate a fiecărui membru al societății; orientarea spre niște valori care și-au demonstrat vitalitatea pe parcursul evoluției sociale (programe de protecție socială, psihologia și practica ajutorului reciproc între oameni) etc.

Armonizarea vieții presupune o anumită corelație dintre direcțiile la care ne-am referit mai sus și, nu în ultimul rând, o îmbogățire reciprocă între ele, lichidarea celor mai serioase curențe care se manifestă în condițiile izolării lor – superliberalizarea și supersocializarea.

Pentru ca formația socială să devină adecvată scopurilor unei civilizații cu adevărat constructive și echilibrate, este necesar să ne dăm seama de faptul că fără să returnăm economia și politica spre Om, nu poate fi vorba de atingerea unui nivel avansat de dezvoltare, cu atât mai mult, de alinierea societății noastre la familia țărilor europene.

Note:

1. Фромм Э. Иметь или быть? – М.,1986, p.197.
2. Маннгейм К. Идеология и утопия. – ИНИОН АН СССР, 1976, p. 385.
3. Баталов Э.Я. Социальная утопия и утопическое сознание в США. – М.: Наука, 1982, p.331.
4. Ильенков Э.В. Об идолах и идеалах // Философия и культура. – М.: Политиздат;1992, p.464.
5. Лафонтен О. Общество будущего: Политика реформ в изменившемся мире. – М.: 2000, p.356.

Valori estetice: globalizare versus universalitate (I)

Recenzent: Ana Pascaru, doctor în filosofie

This article searches the specificity of aesthetic values in globalization terms. Elements proper to tradition of national culture specificity in process of accents shifting from national to global and global local have been emphasized, an identification of creation disparage has been achieved as well: the kitsch, consumption art and non-values.

Cultura secolului al XXI-lea înaintează un șir de cerințe imperioase de ordin valoric și ideatic vizavi de manifestările și tendințele proprii societății contemporane, imperativul numărul unu care este, și, credem, că va rămâne valabil și viabil încă cel puțin pentru următorul sfert de secol – înțelegerea, pătrunderea pluridimensională în mediul spiritual al altor popoare, țări, cât și, bineînțeles, efortul de a evita anumite drame demarate de ciocnirea diferitor tradiții, culturi.

Simptomatic, acest imperativ avansat de tendințele, reformele generate și transpuse în realitate de mondializare – proces care de-a lungul anilor a trezit și trezește acerbe disensiuni, rămânând pe cât de în vogă pe atât de criticat. Dacă e să ne pronunțăm pe marginea globalizării, constatăm că procesul enunțat prin esența sa este capabil să înglobeze și, simultan, să influențeze asupra tuturor sferelor de activitate umană, inclusiv al artelor. Tumultul transformărilor provocate de tendința de sincronizare, care cu nonșalanță își înscrie în arsenalul propriu reforme dinamice, novatoare, însă de multe ori cu caracter morbid, manifeste în domeniul sociocultural, or globalizarea este îndreptată spre unificarea demonstrativă a popoarelor sub un model comun, considerat mai adecvat decât ceea ce ne demonstrează experiența anterioară, situație care, în opinia noastră, în mod implicit va conduce la un șir de efecte negative atât din punct de vedere valoric, cât și ideatic: omogenizarea culturilor, adică va șterge specificul diferențelor culturale, va lovi în caracterul autonom al culturii unui popor, nație, va afecta ceea ce numim identitate și valență imanentă a unui neam, va înrăuri caracterul particular al creației și va anihila statutul stilului individual. De fapt, influențele elucidate, constatăm, nu se referă la un viitor greu palpabil, ci cu prisosință le deconspirăm prezența în tentele manifeste în artă, estetică.

Plauzibil să decelăm că, în articolul de față ne vom reduce cercetările doar vizavi de manifestările mondializării din domeniul artei, astfel vom evita intenționat să abordăm schimbările, tendințele, reformele din spațiul social, economic și politic – sfere de activitate unde aceste transformări înregistrează rezultate pozitive atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ.

Intenția de a aborda o serie de aspecte de ordin estetic-valoric proprii culturii contemporane pe care o identificăm ca postmodernă și care se face parte complementară a procesului globalizării, ultimul devenind însemnul de bază al epocii, ne obligă să evidențiem o serie de momente, care prin esența și statutul lor cer o elucidare pluridimensională, și în nici un caz nu admit o neglijare sau o negare din partea cercetării, deoarece în mod contrar am obține un tablou neadecvat sau parțial.

In summa, creionând particularitățile estetico-valorice proprii epocii globalizării, consemnăm următoarele: postmodernul ca și orice alt fenomen poate fi cercetat din aspectul metodei longitudinale, adică luând în calcul atât un anumit cadru de evoluție, cât

și niște etape concrete ce sunt la rândul lor conturate de un șir de caracteristici. Așadar, plonjând în universul estetic-valoric și ideatic al postmodernului, sesizăm și, simultan, evidențiem trei etape bine enunțate în segmentul acestei epoci: 1. apariția, formarea bazei ideologice/filosofiei, a artei „absolut libere”; 2. modificarea de ordin valoric în conceptul artei care, declarată „absolut liberă”, este transformată în artă materială, accesibilă tuturor. Constatăm că, realizat în practică, „visul postmodern” despre libertatea artei – accesul la noi forme conduce nu numai la un haos total, dar mai cu seamă implică neglijarea componentei metafizice a artei; 3. „criza postmodernului” – etapa dată se caracterizează printr-o multitudine de însemne care sunt chemate *volens-nolens* să evidențieze impactul negativ al ideologiei postmoderne asupra tezaurului estetic-ideatic al artei. Așa, de exemplu, în această perioadă înregistrăm o evidentă tendință de citare a trecutului, prezentului în creațiile de ultimă oră, fără nici o intenție, însă de abordare chiar întâmplătoare a viitorului. Indubitabil, tradițională în această perioadă, care, de fapt, este immanentă primului deceniu al secolului al XXI-lea devine principiul autocitării.

Notabil, principiul „pensee citationnelle” se manifestă ca un rezultat secundar al concepțiilor teoretice-structuraliste și poststructuraliste față de intertextualism, deoarece atât în plan filosofic, cât și teoretic, el se profilează ca postulatul despre „moartea subiectului” sau „moartea autorului”(în cazul unei opere concrete). Cauza utilizării principiului dat cu elocvență este ilustrat de romancierul M. Butor , simultan și adeptul consecvent al acestei maniere de creație: „Nu există o operă individuală. Opera unui individ se prezintă ca un nod, care apare în materia culturii și în albia căreia el nu pur și simplu se scufundă, dar se naște în ea. Individul, conform provenienței sale, este un simplu element al acestei materii culturale. La fel și opera sa este o creație colectivă”[1]. Subliniem că maniera intertextualistă devine o trăsătură permanentă și principială a stilisticii artiștilor postmoderni care, apelând la o multitudine de citate absolvite de caracterul tangențialității, pretind a oglindi „haosul cosmic”, unde, conform teoreticianului I. Hassan, „domnește procesul de descompunere a lumii lucrurilor”[2]. Aplecându-ne asupra momentului desemnat, sesizăm că apelarea la procesul citării poate conduce la opere dacă nu ridicole, atunci cel puțin comice. Un exemplu clasic ne servește romanul scriitorului francez J.Rive „Domnișoara din A”, care și-a conceput opusul din 750 de citate împrumutate din operele a 408 autori.

Revenind în albia intenției decodării particularităților etapei puse în dezbatere mai sus și nominalizată ca „criza postmodernă” , ne vedem obligați să aruncăm pe cântarul valoric încă câteva exemple menite să verse mai multă lumină asupra valențelor estetice proprii contemporaneității, valori ce în mod implicit demonstrează o obediență totală față de ideologia ce promovează cu sfidare lipsa de idei. Cercetate din perspectiva axiologică, creațiile artistice contemporane deconspiră și alte trăsături imanente așa ca: lipsa interesului față de om, de aspirații, valori, idealuri. *Verbi cauza*, literatura este concepută ca o multitudine de simboluri, muzica ca o unitate de zgomote etc. Acestea fiind elucidate, subliniem o dată în plus, că criza artei contemporane în mod principial este determinată de existența unui singur sistem cultural – postmodern bazat pe materialism, care în mod automat implică deplasarea creațiilor artistice din domeniul spiritual în cel al businessului.

Un alt principiu al artei postmoderne devine „nonselecția”. Pronunțându-se cu privire la semnificațiile nonselecției, teoreticienii D.Fokkema, D. Lodge, I.Hassan opinează că trăsătura epistemei postmoderne ar fi senzația lumii centralizate alături de care omul simte o îndoială ontologică și epistemologică.

Fără să derogăm de la subiect, subliniem că principiul nonselecției în creație, inclusiv, literatura postmodernă se evidențiază prin efortul autorului de a estompa

hotarele dintre artă și realitate. În procesul creației, cu scopul de a intensifica efectul imaginii asupra cititorului, spectatorului artistul apelează la diferite documente, obiecte de uz sau artistice; tablouri, sculpturi etc. Plauzibil să decelăm că la momentul actual în vogă sunt două tehnici – „obiectului găsit”, practică de artiști occidentali și „obiectului furat”, ce se bucură de popularitate la artiștii din Europa și constă în practica amplasării în mesajul narațiunii a textelor, afișelor, cărților poștale, lozincilor sau inscripțiilor de pe pereți și trotuare. În teoriile postmoderniste ambele metode sunt catalogate sub genericul *pseudodocumentare*, însă în urma celor afirmate, înaintăm ipoteza că pseudodocumentarea în oarecare măsură poate fi atribuită și cvasiselecției, deoarece până la urmă ne dăm seama că autorul superficial, dar totuși selectează materialul dat, cu alte cuvinte nu putem să vorbim despre o cantonare absolut mecanică.

În aceeași ordine de idei, derivăm din principiul nonselecției și câteva trăsături particulare textului postmodern: „negramaticalitatea sintactică”, „incompatibilitatea sintactică”, „decorarea tipografică stranie a propoziției”. Remarcăm, tipologia dată pentru prima oară a fost realizată de Fokkema în lucrarea „Organizarea semantică și sintactică a textului postmodern”. Pentru o comprehensiune adecvată a celor trei particularități ale textului postmodern, decelăm că metoda „negramaticalității sintactice” constă în faptul că autorul textului nu finisează până la capăt propozițiile conform legilor gramaticale, astfel cititorul este plasat în situația de a completa aceste fraze clișeu pentru ca ele să capete sens. În calitate de exemplu ne poate servi opusul lui J.Bart „Rătăciți în camera de răs”. Cât privește ultimele două particularități – „incompatibilitatea sintactică” și „decorarea tipografică stranie a propoziției” pe larg au fost elucidate și cercetate de către poetul și teoreticianul german F.Mon, ca niște forme ale discursului fragmentar.

Fenomenul nonselecției, apreciat ca „absolut negativ” [3] de către eminentul teoretician I.Iliin, mai posedă în arsenalul său încă câteva metode de realizare a textului literar tangențiale într-o oarecare măsură cu cele matematice – înmulțirea, dublicarea, enumerarea. Frecvent artiștii postmoderni apelează și la procedeele discontinuității și abundenței. Abundența informației neadekvată situației sau subiectului, descrierile metrice, de proporție, înșirarea unor evenimente ce nu fac corp comun cu subiectul etc. – metode de conturare a temei desfășurate care, luate în ansamblu, sustrag atenția cititorului, astfel creând dificultăți în procesul asimilării și conceperii segmentului ideatic al textului. Conturând imaginea principiului nonselecției, subliniem că în contextul dat nu putem omite încă două metode destul de populare la artiștii textelor literare postmoderne, printre care și V.Nabokov, autorul cunoscutului roman „Foc palid”: strămutarea textului și a contextului social care prin esența sa elucidează aspirația de ștergere a hotarelor dintre ficțiune și adevăr, realitate; interschimbarea părților, compartimentelor, capitolelor textului artistic, încât opera realizată creează impresia unei lucrări cu foile amestecate, în așa fel, cititorul este pus în situația de a-și alege singur ordinea de citire a opusului. Romanul „La decizia noastră” de R.Federman este un exemplu elocvent de utilizare a metodei nonselecției.

În baza la cele relatate, consemnăm nonselecția ca o străduință de depășire și estompare a frontierelor dintre artă și realitate, a legăturilor narrative, tradiționale, proprii clasicismului, realismului și de a crea cititorului o stare de șoc. Or, nonselecția se manifestă ca o metodă negativă și chiar eronată de a depăși hotarul dintre viața reală și artă, moment care este imposibil.

Adoptându-și o ideologie și niște dimensiuni mai mult decât stranii, ce vădesc o critică nevoalată a valorilor tradiționale raționalismului, umanismului, istorismului,

negarea posibilităților individului uman de a fi responsabil de deciziile și obligațiile proprii și ale capacității lor de a se contrapune structurilor social-politice și ideologice, postmodernismul, datorită acestor dispoziții lansate în calitate de imperative, devine teren favorabil și pentru apariția unui soi de opere „ironice” la adresa consumatorului. Aname în postmodernism înregistrăm intenția orientată de a transforma în artă lucruri inutile, lipsite de tangențialitate cu sfera spiritualului sau cu ceea ce tradițional se subînțelege prin artă, adică tot ce poate copleși spiritual/emoțional omul. Binevenită în această ordine de idei se manifestă metoda lui A.Warhol, regele artei pop, una dintre cele mai reprezentative figuri a culturii americane din secolul al XX-lea, care în teoriile sale excelează în propagarea absurdului sau în promovarea obiectelor în categoria artei superioare, de elită. Printre altele, întreaga cultură americană contemporană se bazează pe principiul înaintat de Andy Warhol a purității valorii „de piață”, pură, pentru că este absolutivă esențialmente de orice calitate estetică.

Grosso mondo, constatăm că traversăm o perioadă în care tradiția de a discuta despre „moda la antimodă” devine o prioritate nu numai a teoreticienilor, criticilor, ci a tuturor, moment generat de estomparea hotarelor dintre elită, contracultural și underground. Oportună mențiunea că lipsa de niște repere bine conturate dintre elită și contracultural implică ridicola situație când, în același timp, poți fi și elită, și contracultural. Deși riscăm a ne repeta, totuși, conchidem: cauza acestui derapaj spiritual pe care preferențial îl desemnăm prin sugestiva sintagmă „criza postmodernă” își are rădăcinile în existența sistemului cultural de esență materialistă care în fond și determină relevanta deplasare a artei din sfera spiritualului în cea a businessului, unde totul se vinde și se cumpără, are preț, iar criteriul primordial rămâne doleanța și gustul cumpărătorului/cititorului, adesea prost instruit, însă potent de a plăti munca artistului.

Inventarierea resorturilor particulare culturii globalizării ne consemnează nu numai criza valorilor estetico-morale și artistice, dar și a emoțiilor, sentimentelor, spiritului, or, ceea ce în ultimul timp se pretinde a fi nominalizat ca artă, are menirea de a trezi indignarea, a descuraja publicul elevat, educat pe redevabilele opere clasice. Criza despre care raționăm, în mare măsură a afectat toate genurile artistice, însă urmările cele mai grave le atestăm în literatură, teatru, cinematografie, pictură. Azi nu mai rămâi șocat când în calitate de **ultima ratio** asupra unei expoziții, vernisaj, auzi că pictura, ca gen artistic, a rămas în trecut.

Evaluând situația din domeniul literaturii – gen menit a informa, analiza, cultiva și promova idealuri, or poezia, romanul creează reala șansă pentru cititor de a pătrunde în domenii unde sunt exaltate cele mai sensibile sentimente, emoții și aspirații umane constatăm o situație de criză. Deși, prin complexul instrumentariu ce-l posedă, literatura, mai mult decât alte genuri, e capabilă să instruiască dragostea, considerația, respectul față de tradiție, neam, baștină. Totuși, creațiile de ultimă oră ale multor dintre artiștii autohtoni și nu numai ai impresia că sunt menite pentru a nega aceste calități deoarece, numai o simplă monitorizare a titlurilor lucrărilor a așa prozatori ca: Șt.Baștovoi și A.Vakulovski te plasează într-un disconfort estetico-moral datorită limbajului indecent, licențios, vulgar. De aceea, rămâne să ne conformăm cu gândul că patriotismul, dragostea, respectul față de valori le putem învăța doar din operele clasicilor Eminescu, Eliade, Iorga, Blaga, Goethe, Shakespeare etc., opusuri care și după 300-400 de ani vor rămâne model neîntrecut, oricând actual și viabil.

Făcând abstracție de exegezele și disocierile tranșante pe marginea crizei artei postmoderne, nu putem a nu constata că în ultimul timp tot mai des apelăm la sintagma „literatura de masă”, care nu numai că destul de comod s-a implementat în vocabularul

nostru, dar, simultan, devine manifestă pentru cea mai mare parte a creațiilor ce corespund acestui gen. Literatura de masă sau cum mai este nominalizată „de piață”, se prezintă printr-o avalanșă de opere – detectiv, romane de dragoste, romanul gen fantastic sau militar ș.a. care apar generate de cerințele cititorului, consumator, de obicei, cu un prag intelectual destul de scăzut. În aceeași ordine de idei, mai remarcăm o particularitate a literaturii ce se înscrie în categoria dată: aceste opere poartă o amprentă clară în elucidarea tipurilor de gender cărora se adresează, o singură privire la desenul, logo-ul de pe copertă sau asupra denumirii clarifică pentru ce categorie de cititor este menită.

Practic absolvite de complexitatea subiectului, planurilor, caracterelor personajelor, a profunzimii estetice, cu o stilistică searbădă, situații care se repetă de la un caz la altul doar cu mici schimbări, cu titluri care te șochează prin lipsa de decență în selectare, toate acestea te determină să meditezi dacă literatura din categoria desemnată poate și merită să fie tratată ca literatură, or, în condițiile de piață când ea se prezintă ca rezultatul unor oferte concrete, e mai adecvat să fie tratată ca un simplu produs. În ipostază de marfă, literatura din categoria nominalizată tinde din toate perspectivele să satisfacă cerințele pieții, oferte care destul de clar încurajează: sentimentalismul, erotismul, violența, aventurismul, afacerismul ș.a. – trăsături ce devin canonice și obligatorii pentru operele de succes. Anti-estetismul, populismul sentimental, comercialul, succesul la public devin particularități ce proiectează imaginea plauzibilă a artei postmoderne și în special a categoriei pe care o identificăm de divertisment.

Postmodernismul este o epocă a divertismentului unde are loc nu doar atenuarea, ci și anularea esteticului, unde kitsch-ul devine estetică, chiar în pofida faptului că este o anti-estetică. În calitate de exemplu, indubitabil, a fenomenului când arta devine marfă, ne pot servi arhicunoscutele și multapreciatele opere de rezonanță semnate de S.King, P. Coelho, S.Brown, D.Brown ș.a. *Ad notanda*, introducând în peisajul valorilor ecletismul, relativismul, multiculturalismul, postmodernismul pierde din exclusivitatea estetică. Expansiunea rizomatică, mentalitatea non-ierarhică de valențe, dezistoricizarea, descentrarea sau abandonul oricărui canon, valorizarea experimentului și marginalizărilor, relativismul opiniilor sunt semnalmamente indispensabile creațiilor postmoderne ce condiționează în special triumful fenomenului denaturării al tabloului valoric cu care se operează/manipulează actualmente.

Reflecțiile revelatoare, alături de cele desemnate, provoacă în mod natural întrebarea dacă globalizarea artei în general și a literaturii în particular nu va conduce implicit la oficializarea universală, globală a kitsch-ului, care tot mai mult și mai mult se impune în spațiul cultural ca un carnaval al banalității, al creațiilor terre-a-terre, al neglijării și negării specificului național, al scepticismului nevoalat etc., sau în scurt timp ne vom pomeni că mondializarea artelor nu este altceva decât o formă prozaică de manipulare pseudoactivă, pseudoestetică menită doar satisfacerii pasiunilor primitive ale cititorului/consumatorului?

Rămâne ineluctabilă în cultura postmodernă și o așa trăsătură cum ar fi scepticismul, apariția căruia se încetățenește datorită reacției la raționalismul modernității. Detașarea de raționalitate, ca una din însușirile esențiale a individului uman, devine constantă postmodernismului, totodată manifestându-se ca o certă probă a crizei culturii. Lucrul acesta este desemnat de Calvin O. Schrage – teoretician de prestigiu al contemporaneității care în lucrarea: „Resursele raționalității. Un răspuns la provocarea postmodernă” ilustrează explicit canoanele și diferențele dintre dimensiunile estetico-

valorice ale culturii moderne și celei postmoderne. În acest context, nu putem valida aserțiunile sale cu privire la faptul că schimbarea de accente valorice în cele două epoci culturale implică și un șir de consecințe de ordin gnoseologic și axeologic. Astfel, dacă modernitatea e preocupată de „scopul vieții”, atunci în postmodernitate devine la modă filosofia „vieții ca joc”. Afirmatii simptomatice la adresa postmodernismului decupăm din lucrarea enunțată a lui C. O. Schrage care opinează că această epocă oglindește cu pregnanță dispoziția de a „înlătura diferența dintre cultura înaltă și cea de masă”[4], cât și aspirația de a „spune adio rațiunii, a discredita logosul, a arunca peste bord tendința spre unificare și a celebra diferența, pluritatea și multiculturalitatea”[5].

Monitorizarea codurilor estetice postmoderne reclamă și alte elucidări menite a conferi un tablou autentic al situației, și, astfel, a contracara orice dubiozitate alături de valorile ce prefigurează esența epocii. Pentru completarea tabloului și a unei comprehensiuni mai temeinice cu privire la globalizare/postmodernism, considerăm oportună necesitatea luării în calcul a atitudinii față de tradiție și identitate în cadrul acestui segment cultural. Avizându-ne asupra conceptului de tradiție, subliniem că prin noțiunea nuanțată se etalează forma de organizare a unei complexități de interese, aspirații, idealuri încorporate într-un proiect creativ comun, cu alte cuvinte, ansamblul de valori caracteristice unei nații desemnează tradiția ei. Autenticitatea și veridicitatea acestor idei este susținută și de raționamentul că indiferent de domeniu: artă, politică, economie sau știință, lucrări cu adevărat redutabile pot fi realizate doar prin concursul mai multor oameni și a practicii anterioare acumulate de generații. Chiar și în cazul când în realizarea unei opere se profilează în mod individual artistul/savantul, nu trebuie să uităm că creația sa are la bază elemente ale experienței umane, a tradiției și identității specifice poporului său.

Referitor la statutul valorilor estetice manifeste postmodernismului și a aportului lor în contextul celorlalte tipuri de valori, în procesul formării și cimentării tradiției, specificului propriu identității unui popor, ne demonstrează destul de expresiv că un proiect global de cele mai multe ori nu este și nici nu poate fi tangențial întrutotul cu demersul spiritual al unui popor aparte. Oportună ideea că o tradiție valabilă este proiectul care conferă libertate manifestărilor de ordin spiritual pentru fiecare membru al societății în parte și posibilitatea de a eradica divergențele, contradicțiile dintre individualism și colectivism. Astfel spus prin tradiție se subînțelege și ecuația apropierii destinului colectiv cu cel individual și invers.

În sens univoc, negarea tradiției în opinia noastră poate avea un deznodământ peremptoriu negativ, elucidat prin două situații, ambele însă cu un caracter indezirabil pentru societate în general și individ în particular. Carența tradiției propulsează un mediu artificial pentru dezvoltarea și instaurarea unui colectivism morbid (de gloată), sau poate genera dezintegrarea comunității în membri aparte, circumstanțe, care, la rândul ei, în mod inevitabil, va impune apariția unui fenomen de conformism de gloată. Nu poate produce efect de surpriză în acest sens afirmația că tradiție înseamnă nu numai calea de la individualism spre colectivism, ci și invers.

Altfel spus în artă, lipsa de tradiție, idealuri, aspirații poate genera apariția unor creații capabile să elucideze, contureze evenimente, situații, emoții de moment foarte neînsemnate din punct de vedere social.

În sens univoc, renegarea subsolului pro-cultural tradițional se înscrie ca un element imperios al mondializării/postmodernității, epocă pe care o traversăm în special primul deceniu al mileniului trei, inventariază în arsenalul său de ordin axiologic și contracultura, proces ce cu nonșalanță substituie anti-tradiția, perioadă imanentă

sistemului ex-sovietic îndreptată spre detașarea, retractarea specificului identității naționale, inclusiv a limbii. Anti-tradiția a lovit și în religie, în acest context putem aduce un impunător număr de exemple, când bisericile, multe din ele adevărate monumente de artă, cazul („Biserica Adormirii Maicii Domnului” din Căușeni construită în sec. al XVII-lea), erau transformate în grajduri, depozite, cluburi etc. Care sunt acele valori estetice, morale, cât de valabile sunt ele în cazul unui popor lipsit de credință, or credința înseamnă nu numai religie, ci și istorie, tradiție, aspirații, haina și hrana spirituală a lui. Actualmente ne lovim de o situație și mai jenantă, când sub pretextul de resuscitare a culturii naționale se apelează cu dezinvoltură la niște strategii care au un efect negativ, cochetările false ale unor demnitari ce-și maschează intențiile populiste prin niște proiecte ce, deși au drept scop reconstruirea unor lăcașe de cult sau cultură, totuși trezesc suspiciuni serioase, deoarece renovarea unei mănăstiri (Căpriana ș.a.) este inadmisibil să fie transformată într-un show cu perspective electorale. În același context pot fi plasate și proiectele de ultimă oră cu privire la construcția sau reconstrucția fântânilor de pe teritoriul Moldovei, proiecte care ca și în cazul menționat mai sus, au în spate niște strategii PR, bine orientate spre electorat, însă prost voalate.

Notabil, că ultimii ani deconspiră încă o trăsătură destul de impregnată a culturii autohtone, și anume, lipsa de interes față de tradiția națională care este cauzată de o atitudine falsă/formală de muzeu, când tradiționalul este exprimat escaladat (un șir de emisiuni TV) printr-o stilizare de o calitate îndoielnică. Stilizarea, imitarea tradiției în maniera emisiunii „La noi în sat” (TV Moldova) poate avea pe lângă acel moment pozitiv scoaterea din anonim a unor elemente de nuanță etno-folclorică și un efect negativ, deoarece în cazul dat se acordă prioritate doar elementelor exterioare ale stilisticii și esteticii tradiționale.

Prezența trasfrontalității de ordin estetic-valoric și ideatic proprii postmodernismului desemnează nu numai experiența încadrării tradiției în spațiul unui gen de spectacol, negarea sau neglijarea ei, dar și faptul că moda la diferite curente, stiluri străine acceptate, copiate și foarte stângaci aplicate la realitatea, identitatea națională nu totdeauna au efectul scontat. Fără îndoială, reticența față de universul valoric autohton în favoarea valorilor străine poate compromite tezaurul cultural național. La fel ca și inițiativa de a crea un vid artificial de ordin spiritual și estetic-artistice prin neglijarea vehementă, neargumentată a practicii spirituale străine. Doar un echilibru armonios, calculat, o colaborare fructuoasă cu tradițiile altor țări, culturi, creditarea și importarea a tot ce-i mai bun, valabil pentru spiritualitatea națională, ce în nici un caz nu va afecta elementele specifice autohtone, va crea premise oportune pentru a evita situația obedienței tradiției românești în fața globalizării. Menținându-ne în aria celor desemnate mai sus, subliniem că și cercetătorul de prestigiu Petre Andrei în una din fundamentalele sale opere teoretico-filosofice [6] consemna caracterul pozitiv al unui circuit bilateral valoric și tradițional dintre diferite culturi. Tot el opina că valorile din cultura națională pot și trebuie să devină parte componentă a celei universale, dar aceasta numai în cazul când ele sunt adecvate pentru cea din urmă, adică nu sunt susceptibile pentru a fi combătute sau anulate de o altă scară de valori.

Opinii proximale alături de stringența unui circuit valoric adecvat în dublu sens dintre diferite sisteme culturale înaintea și S. Antohi, care în unul din dialogurile sale cu criticul, savantul A. Marino se resemnează în fața avalanșei informaționale globale: „cât rămâi colportor al ideilor occidentale, originalitatea ta nu are nici o importanță. Ai o misiune simplă, aceea de a însoți fluxul unidirecțional dinspre Occident către țara ta și de

a traduce în termeni inteligibili – din punct de vedere lingvistic, dar și cultural-ideologic...”[7]. În același dialog S.Antoși își finalizează gândurile printr-o concluzie ce exprimă regret: „Misiunea ta de colportor este cu atât mai bună, cu cât contribuția ta este zero. Cazul limită ar fi plagiatul...Originalitatea rezidă din „literaturizare” și involuntar din confuzie și neînțelegere”[8].

În concluzie la cele elucidate, consemnăm că, prezentându-se ca o realitate a contemporaneității, ca o parte componentă, expresivă a globalizării, postmodernismul, pe lângă materialism, relativism, fragmentarism, trădează peremptoriu caracterul de criză a valorilor, în special a celor de ordin estetic. Universalitatea valorilor estetice, tendința de uniformizare decretată de postmodernism în detrimentul tradiției, identității, specificului național, a afectat serios și cultura autohtonă: a înfeudat iremedial gustul publicului kitsch-ului; o deplasează covârșitor spre acceptarea și asimilarea unor tradiții străine specificului național; o contagiază spiritual cu produse ce pretind a avea un subsol estetic veritabil, dar de fapt, sunt creații din categoria „culturii de masă” de o calitate îndoielnică; o îndepărtează de la adevăratele valențe proprii identității spirituale românești etc.

Pe de altă parte, trebuie de luat în calcul că, în primul rând, pe lângă niște aspecte negative, globalizarea demonstrează deja realități de esență pozitivă (business, economie, relații sociale, comerț) care au un efect salubru pentru cultura autohtonă. Oricât de manifeste ar fi influențele globalizării, cât de orientate ar fi spre universalitate și materialism, totuși, considerăm, că ea nu va reuși integral să uniformizeze specificul, identitatea, spiritul național. Până la moment, evidente urme ale procesului dat distingem doar în spațiul urban, cât privește cel rural, aproape că a rămas intact, or, limitată, relativă, globalizarea se profilează doar în segmente răzlețe (internet, mediatica informațională, electronica, telefonica) sunt incapabile, cel puțin actualmente, să afecteze moravurile, tradițiile înrădăcinate de veacuri. Această nu înseamnă însă că trebuie să rămânem impasibili la unele procese care, destul de timid, dar totuși conduc la schimbarea accentelor valorice și la detașarea de reperatele spiritual-naționale autentice.

Note:

1. Butor M. Postmodernisme // Arc, nr. 39, 1969, p.2.
2. Hassan I. The dismemberment of Orpheus: toward a postmodernist literature. – Urbana, 1971, p.59.
3. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. - Тула. Издательство Инмпага, 2001, p. 182.
4. Calvin O. Schrage. Resursele raționalității. Un răspuns la provocarea postmodernă. – București, Editura Științifică, 1999, p.36.
5. Ibidem, p.38-39.
6. Petre Andrei. Filosofia valorii. – Iași, Editura Polirom, 1977.
7. Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România. Adrian Marino în dialog cu Sorin Antoși. – Iași, Editura Polirom, 2001, p.52.
8. Ibidem, p.53.

STATUTUL VALORII ÎN POSTMODERNISM

Recenzent: Grigore Vasilescu, doctor habilitat în filosofie

In order to analyze the social axiological present, it is of paramount importance to stress the ontological status of the value as such, which reveals that axiological universe is determined by the existential and emotional universe of the person/human being.

The issue of the status of the value is a controversial one, as the history of philosophy shapes several opinions on the way of the existence and manifestation of these entities.

Printre trăsăturile esențiale ale societății postmoderne reevaluarea axiologică reprezintă o realitate asupra căreia cad de acord autorii studiilor consacrate cercetării fenomenului proteiformic al postmodernității. Pentru a analiza prezentul axiologic al societății este necesar să insistăm asupra statutului ontologic al valorii, care relevă faptul că universul axiologic este determinat de universul existențial și afectiv al omului. Problema statutului valorii reprezintă o problemă controversată, în istoria filosofiei conturându-se câteva opinii cu privire la modul de existență și manifestare a acestor entități. Prima opinie, foarte veche, datând încă din Evul Mediu, consideră valoarea ca ceva obiectiv, ca ceva ce aparține lucrurilor, reprezentând o proprietate inerentă a acestora. Printre adepții acestei concepții asupra valorilor pot fi enumerați: W. Petty, J. Locke, O. Heyn, A. Hoffler, E. Durkheim etc. Valorile există în obiecte, fenomene, situații înainte de actul valorizării, consideră acești filosofi, purtând caracter obiectual. J.G.Kreibing, Th.Lipps, W.Windelband, G.Simmel, Ed.Husserl etc., reprezentând cea de-a doua opinie, neagă momentul obiectiv al valorii, subliniind caracterul subiectiv al acesteia. Partizanii concepției subiectiviste a valorii consideră valoarea un produs al dorințelor umane. Valoarea există în lucruri, în afara subiectului numai datorită faptului că răspunde unor necesități subiective.

Aceste două concepții asupra valorii se reunesc în cea de-a treia opinie, care recunoaște necesitatea coexistenței a doi termeni corelativi: subiectul și obiectul, pentru geneza valorii. Legătura dintre subiectul și obiectul valorii o susține A. Meinong, care vede în valoare posibilitatea unui obiect de a fi apreciat de o conștiință valorizatoare. Obiectul reprezintă substanța valorii, iar subiectul – elementul prin care obiectul este estimat. Aceeași opinie o împărtășește și P. Andrei, considerând valoarea „relația funcțională a unui subiect și a unui obiect”[1]. Valoarea este un fel de proprietate a lucrului care nu poate exista în afara subiectului ce o evaluează. Valoarea se manifestă numai în relație cu o conștiință axiologică. Astfel, valorile pot fi considerate niște estimări sociale ale obiectelor lumii reale prin care este pusă în evidență importanța lor pentru om ori societate.

Alături de abordările propuse cu privire la statutul ontologic al valorii se conturează și opinia axiologică a lui Fr. Nietzsche, opinie mult discutată în contextul postmodernității. Diferit de contemporanii săi, Nietzsche fixează valoarea în voința de putere. Astfel, Fr. Nietzsche neagă tradiția metafizică care consideră rațiunea fundament al cunoașterii și creației de valori, susținând primordialitatea afectelor și sentimentelor în evaluarea și instituirea valorică. Reieșind din viziunea sa Nietzsche întreprinde o „răsturnare a tuturor valorilor”, înlocuind supremația valorilor spirituale cu valorile vitale și utilitariste. În raport cu teoriile axiologice tradiționale, filosoful german prefigurează o concepție nu doar subiectivistă, dar și relativistă despre valoare, ceea ce legitimează pretenția postmodernismului de a-l revendica drept precursor.

Ar fi de remarcat că Nietzsche, în pofida contemporanilor săi, nu acceptă existența valorilor absolute. Scandaloasa declarație „Dumnezeu a murit!” avea menirea să sugereze necesitatea suprimării valorilor metafizice tradiționale care, în opinia filosofului, subjugă omul înăbușind adevăratul elan vital al acestuia. Critica temeiului metafizic începută de Nietzsche este preluată și continuată în sec. al XX-lea de M. Heidegger, G. Deleuze, J. Derrida. Ultimul întreprinde o critică acerbă a modelului ontologic al Ființei, cât și a determinărilor esențiale ale acestuia (transcendență, unicitate, esență, centru). În prezent, în opinia lui Derrida, are loc o ruptură gândirea principiului ca „prezență”, fiind inactuală, legitimă fiind conceperea principiului ca „absență”. În lipsa principiului, susține Derrida, totul devine discurs „în care semnificatul central, fie el original sau transcendent nu este niciodată prezent”[2]. Trecând în rezultatul de construcție noțiunea de principiu în orizontul indiferenței, postmodernismul se desparte de tradiția metafizică, conturându-și propriul univers filosofic. Diferit de gândirea modernă, ilustrată prin efortul de elaborare a conceptelor totalizatoare, postmodernismul se caracterizează prin gândirea împotriva conceptelor. În absența unui principiu fix, etern, neschimbător, de sorginte eleată, la care ar putea să se raporteze realitatea, G. Vattimo[3] anunță era heracliteană a lipsei de fundament ontologic, a schimbării, a efemerului. În condițiile absenței unui temei ontologic imuabil, la care s-ar putea raporta valorile, acestea devin relative. Din aceste considerente, în postmodernism, conform opiniei lui Vattimo, nu se mai poate vorbi despre valori „tari”, valorile societății actuale sunt valori „slabe”, deoarece, fiind efemere, sunt create pentru a satisface anumite necesități umane de moment. Astfel, în perioada postmodernă preocupările metafizice coboară din universul transcendent al Ideilor lui Platon în imanența lumii reale.

În articol vom încerca să elucidăm unele tendințe axiologice specifice societății postmoderne, sprijinindu-ne în egală măsură pe contribuțiile din domeniu ale înaintașilor spirituali ai neamului nostru (în special P. Andrei și T. Vianu), cât și pe cercetările consacrate postmodernismului a lui J. F. Lyotard, G. Vattimo, D. Lyon etc. Distincția dintre lucruri și bunuri, devenită punct comun în axiologie, statuează faptul că lucrurile valorificate se numesc bunuri. Găsindu-se în bunuri, valorile sunt cuprinse de conștiință. Distincția dintre bunuri și lucruri este determinată de faptul că bunurile au adâncime, lucrurile simple fiind superficiale. Reprezentarea se oprește pe suprafața lucrurilor – susține T. Vianu – pe când dorința pătrunde în adâncimea bunurilor[4].

Alta este situația ce se conturează în societatea postmodernă. Omul postmodern nu mai tinde să pătrundă în adâncimea bunurilor din mai multe considerente: lipsă de interes, lipsă de timp, lipsă de necesitate. Mai mult decât atât, în societatea postmodernă se conturează cultul pentru „suprafața” obiectelor și nu pentru „profundzimea” lor.

Suprafața lucrurilor care sunt bunuri este expresivă, spune Vianu. În lumea postmodernă expresivitatea lucrurilor este înlocuită de o pseudo expresivitate determinată de: excentrism, carnavalesc, exotism, erotism etc. O trăsătură a lumii postmoderne este și lipsa de adâncime a obiectelor, fenomenelor și proceselor. Merită de subliniat faptul că fiind dominat de spectacol și imagine, universul societății actuale este unul superficial, interes trezind doar aspectul formal al fenomenelor și proceselor. De la campaniile electorale și oficializarea mariajelor regale până la conflictele spectaculoase dintre actori, demascări politice și scandaluri de corupție totul este oferit prin intermediul mass-media sub formă de spectacol incitant și bine regizat. Publicul nu tinde să pătrundă în esența evenimentelor. Impresionează și captează atenția noutatea informației, jocul de imagini și lumina în care este prezentat evenimentul.

În axiologie se susține că alături de bunuri, persoanele sunt cele care ne constrâng să pătrundem în adâncimea lor, deoarece acestea au tot timpul o adâncime, suprafața persoanelor fiind tot timpul expresivă. Persoanele sunt valorizate, ele nu pot fi indiferente din punct de vedere axiologic. În societatea postmodernă se observă o tendință de uniformizare a persoanelor. Datorită modei, a mediatizării tipului hollywoodian al frumuseții fizice, a dezvoltării tehnologiilor chirurgiei plastice etc., expresivitatea specifică a fiecărei persoane primește o lovitură valorică. Toți tind să se înscrie în „tiparele” concepute. Se observă o goană după formă în detrimentul conținutului. Omul postmodern este în criză de identitate. El pune mai puțin preț pe inteligență și cultură, încercând să se exprime prin achiziționarea accesoriilor și vestimentației ieșite din comun ori prin asumarea unor stiluri de viață create artificial. În opinia lui D. Lyon, tinerii societății actuale „răsfoiesc” și încearcă tot felul de modalități de a fi și de relații promovate în mass-media.

La prima vedere se pare că este estimată valoarea Frumosului în detrimentul celorlalte valori din ierarhia platonice: Binele și Adevărul. Frumosul cu orice preț! – această lozincă devine un credo al lumii de astăzi. Dar, însăși noțiunea de frumos se modifică. Dacă frumosul în sens clasic hegelian reprezintă armonia dintre formă și fond (formă și conținut) ori armonia dintre suflet și corp, observăm că în prezent, frumusețea interioară a omului este neglijată în favoarea frumuseții fizice. În epoca postmodernă se conturează, în opinia Lindei Hutcheon, o „conomie erotică” alimentată de teama de boală și de fetișizare a formei fizice.

Actele de valorizare reprezintă un procedeu axiologic fundamental. Din punct de vedere teoretic, valorizarea trebuie să urmeze o ordine succesivă. Același bun poate fi estimat din mai multe puncte de vedere. Însă dacă este în discuție o operă de artă, atunci actul economic nu se poate îndrepta asupra bunului estetic decât după ce acesta a fost valorificat din perspectiva estetică. În prezent, ordinea succesivă a valorizării nu se respectă. Valorizarea economică este aplicată în majoritatea cazurilor înaintea celorlalte tipuri de valorizări, fiind determinantă. Reieșind din rezultatele estimării economice se apreciază orice bun: artistic, științific, politic, juridic etc. Dacă teoria științifică este utilă din punct de vedere economic sau practic, ea este apreciată înalt și din punct de vedere științific. Dacă teoria științifică nu are confluente cu practica, valoarea ei științifică scade exponențial. Dacă opera de artă (fie o piesă muzicală, fie un roman, fie o piesă de teatru, fie un film etc.) se va bucura de succes, adică se va vinde aducând beneficiu, atunci ea reprezintă o incontestabilă valoare artistică. În cazul în care opera nu aduce venit, ea reprezintă un eșec. Astfel, în societate se încetățenește punctul de vedere pragmatist. Actul de valorizare fiind inversat, criteriul economic devine criteriul esențial de estimare a oricărei valori. Inversarea actului de valorizare conduce la „sărăcia” spirituală a societății actuale.

Valorile economice cuprinse prin acte inadecvate de valorizare cunosc, în termenii lui T. Vianu, o hipertrofie neîngăduită, în vreme ce valorile științifice, estetice, morale, religioase etc. cunosc soarta unei sărăciri a sensului lor, a unei neîngăduite atrofii. Fenomenul hipertrofiei și al atrofiei valorilor cruciale ale experienței axiologice reprezintă o cuprindere valorică inadecvată, specifică societății actuale.

Referindu-ne la valorile economice, remarcăm faptul că de la Aristotel încoace se disting două categorii de valori: valori de schimb și valori de întrebuințare, necesitatea fiind elementul fundamental în determinarea valorii economice. Valoarea economică este de sine stătătoare, având însemnătate – în societățile tradiționale – doar în calitate de mijloc social pentru ajungerea valorilor superioare, ce reprezintă adesea scopurile

activității umane. În societatea postmodernă valorile economice se transformă treptat din valori mijloace în valori scopuri. Alături de bani, în societățile tradiționale, și uneltele de muncă reprezentau valorile mijloace prețuite. Cel care deținea proprietatea asupra mijloacelor de producție deținea și posibilitatea de a se îmbogăți. În societatea postmodernă, caracterizată printr-un spirit consumerist accentuat, banii devin cea mai răspândită valoare mijloc. Locul ocupat în societatea modernă de muncă este preluat în prezent de vânzare, iar procesul de producție începe să fie înlocuit de procesele de reciclare și refolosire. Consumul și nu munca devine „pivotul în jurul căruia se rotește lumea și viața”[5]. Cărțile de credit și banii reprezintă un avantaj, deoarece ele permit satisfacerea plăcerii de a consuma, achiziționa și posedea anumite lucruri. Dacă în societatea tradițională bunurile se achiziționau pentru a satisface necesitățile curente, în prezent achiziționarea lor s-a transformat într-o obsesie. Procesul de cumpărare a căpătat caracter de divertisment. În aceste condiții industria cea mai solicitată este industria publicității, care urmărește „producerea de nevoi și dorințe”. [6]

Analizând prezentul societății umane, D. Lyon ajunge la concluzia că postmodernitatea este societatea de consum, consumerismul devenind un stil de viață. În condițiile în care societatea devine „o piață imensă în care se vând iluzii”[7], este tot mai greu să vorbim despre problema ierarhiei valorilor. Deoarece ierarhizarea valorilor este individuală și spontană, încercarea lui Max Scheller de a realiza o ierarhie absolută a valorilor a suferit eșec. În condițiile postmodernismului, care se cabrează atât în fața definițiilor cât și a criteriilor imuabile de clasificare și ierarhizare, așa o tentativă este lipsită de sens. În pofida faptului că criteriile fixe ale valorizării sunt amendabile, în sistemele clasice valorile spirituale dețineau întâietatea față de cele materiale. În societatea postmodernă valorile materiale din categoria celor inferioare trec în categoria valorilor estimate la un nivel înalt. Excepție face doar valoarea religioasă care, în virtutea conturării unui misticism nou, se menține în perioada actuală pe una din treptele mai înalte ale ierarhiei valorice. Încercarea de a elucidă cauzele acestui misticism relevă faptul că în perioada modernă Rațiunea a luat locul Providenței divine, deoarece „aroganța modernă nega divinitatea și abătea toate speranțele către resursele umane”[8]. Astăzi, odată cu creșterea realizărilor tehnice și științifice, odată cu progresul înaltei tehnologii, cresc riscurile la care este expusă civilizația umană. Scurgerile de petrol, emanațiile radioactive, deteriorarea stratului de ozon, numărul mereu crescând al victimelor virusului HIV etc. reprezintă abisul dincolo de care omul caută o mântuire. Riscurile ecologice, nucleare, sociale și morale conduc cu siguranță la generarea unui misticism actual, la reîntoarcerea omului cu fața spre divinitate.

Ar fi de remarcat că și în domeniul religiei se resimte pluralismul postmodern exprimat printr-un „imperativ eretic” ce neagă adevărul unic religios, în favoarea viabilității unui evantai de doctrine religioase. Și asupra acestui domeniu al spiritualității umane își lasă amprenta tehnologiile de ultimă oră, iar clerul încurajează niveluri tot mai ridicate de implicare laică în biserică. De la transmiterea meselor divine prin intermediul radioului și televiziunii și spovedania telefonică până la achitarea și plasarea lumânărilor prin intermediul Internetului este un pas. Tot ceea ce acum câteva secole ar fi fost acuzat cu asprime, astăzi este tolerat de slujitorii bisericii.

Revenind la problema ierarhizării valorice, trebuie să-i acordăm dreptate lui M. Scheller, care consideră preferința „act emoțional de cunoaștere a valorii”. [9] Mai mult decât atât, în postmodernism, unde se neagă orice criteriu, se neagă și criteriile ierarhizării valorilor, subiectivismul și preferențialitatea reprezentând unicele criterii de clasificare a valorilor. Ierarhia valorică este individuală, fiecare subiect conturându-și

propriul sistem valoric, care nu este rigid, ci suferă schimbări în concordanță cu dorințele și necesitățile lui. Valoarea supremă este valoarea dorită acum și aici.

În perioada postmodernă, relativismul valorilor este determinat nu numai de flexibilitatea scalei valorice individuale, dar în aceeași măsură și de dispariția liniei de demarcație dintre valoare și non-valoare. În prezent se observă o tendință de estimare a pseudo valorilor în multe sfere ale activității umane: în domeniul culturii ia amploare fenomenul culturii de „masă” în detrimentul culturii de „elită”; în domeniul politic sunt estimate scopurile personale în detrimentul intereselor comunitare; în domeniul economic procesul de vânzare ia locul procesului de producere a bunurilor; în domeniul artei kitsch-ul se instituie în locul originalității, este elogiată imaginea și forma în detrimentul conținutului; în viața de familie ia amploare fenomenul mariajului dintre persoanele de același sex în detrimentul familiei tradiționale etc. Labilitatea accentului axiologic dintre valoare și non-valoare, în dependență de preferință, alimentează în perioada postmodernă fenomenul dezacordului axiologic. Deși există în orice societate, în prezent, manifestările acestui dezacord sunt mai pregnante. Dacă în societățile tradiționale dezacordul valoric se contura în special între reprezentanții diferitor generații și epoci (părinți și copii; antici și moderni etc.), între oamenii de diferite profesii, condiție socială sau confesiune religioasă (nobili și proletariat; păgâni și creștini etc.), în prezent, dezacordul este mult mai larg, manifestându-se și între reprezentanții aceleiași generații, profesii, confesiuni etc. În pofida accentuării acestui fenomen, dezacordul axiologic nu este nici fatal, nici aplanabil, reprezentând o consecință inevitabilă a unei societății pluraliste.

O problemă axiologică controversată este cea care ține de coraportul dintre procesul de cunoaștere și procesul de recunoaștere a valorilor. Reprezintă oare valorile produse ale experienței sociale ale omului sau sunt niște entități ideale înnăscute asemeni adevărilor matematice carteziene? În încercarea de soluționare a acestei incertitudini toți filosofii cad de acord asupra antecedentei valorilor în conștiința umană. „Pentru ca anumite ființe sau fapte să fie cuprinse, de pildă, ca juste sau caritabile – susține T. Vianu – este necesar ca justiția sau caritatea să fie constituite ca valori în conștiința noastră”[10]. Pentru ca valoarea să fie recunoscută de către subiect în lucrurile lumii reale, este necesar ca acesta să trăiască într-un mediu axiologic determinat, să fie educat în spiritul anumitor idealuri, să fie pregătit pentru sesizarea valorii. Acest lucru este intuit de L. Lavelle, care invită la reflecție întrebându-se retoric asupra faptului: este oare omul creator de valori sau se creează prin intermediul valorilor? Bineînțeles că toate valorile existente au fost create de-a lungul secolelor de către om. Pentru ca acest proces să nu se întrerupă, ca omul să rămână în continuare creator de valori autentice, el trebuie să „trăiască” în mijlocul acestor valori, să le „guste”, să învețe a le „desluși” din multitudinea lucrurilor existente. Numai astfel se poate evita ceea ce E. Sprager numește „orbire axiologică”. Nu experiența senzorială ori rațiunea determină capacitatea umană de cuprindere a valorilor. Este nevoie de experiența individual-spirituală, de trăirea nemijlocită a stărilor emoționale conotate diferit pentru formarea unei intuiții axiologice adecvate.

Criza axiologică din prezent reprezintă o dovadă grăitoare în susținerea tezei potrivit căreia sentimentul valorii se manifestă numai acolo unde el este trezit și educat. Referindu-ne la situația actuală a societății autohtone, constatăm la tineri o aplatizare a valorilor general umane ca: dreptatea, umanismul, caritatea etc. Aceste valori nu sunt estimate, deoarece fiind marginalizate timp de câteva decenii în societate, ele nu au fost cultivate la tânăra generație. Or, „valorile nu se pot forma din experiențele indiferente ale conștiinței”[11], menționa pe bună dreptate T.Vianu.

Neglijarea valorilor spirituale conduce inevitabil la o aplatizare a competenței axiologice. Competența axiologică nu poate fi redusă numai la capacitatea de selectare adecvată a valorilor, ci vizează în special capacitatea de creare a noilor valori. Valorile autentice nu reprezintă un dat, o dată și pentru totdeauna fabricat, ele cer un permanent efort de conștientizare și înțelegere, o continuare perpetuă a creației, menținerea spiritului într-o stare activă. Analiza din această perspectivă a aspirațiilor tinerei generații este alarmantă. În viitor se proiectează creșterea apetitului consumerist (începând de la consumul de bunuri materiale și până la cel de informație) în detrimentul spiritului creativ, estimarea senzualității în detrimentul moralității, ponderea aspectului material al vieții în detrimentul celui spiritual. Or, cât se acordă prioritate materialului în detrimentul spiritualului este pusă sub semnul incertitudinii însăși esența omului. În aceste condiții, avertismentul lui Krishnamurti rămâne încă valabil: „a cultiva capacitatea și eficiența fără a înțelege viața, fără a avea percepția comprehensivă a demersurilor gândirii și dorințelor, înseamnă a dezvolta brutalitatea noastră, a provoca războaie și, la urma urmelor, a pune în pericol securitatea noastră fizică”[12]. De aceea, în planul acțiunii educaționale familia, societatea și instituțiile de învățământ trebuie să-și unească efortul acționând nu prin impunerea valorilor, ci indirect, prin stimularea necesităților axiologice, astfel încât tinerii să caute valorile, să le intuiască, să și le asume și să tindă, în ultima instanță, să creeze noi valori.

Revenind la problema statutului valorii în postmodernism, putem elucida faptul că din punct de vedere ontologic statutul valorii rămâne același, reprezentând, în termenii lui P. Andrei, relația funcțională dintre subiect și obiect. Schimbări înregistrează statutul social al valorii, adică locul pe care-l ocupă anumite categorii de valori într-un sistem social la un anumit moment. Analiza universului axiologic relevă prezența tuturor tipurilor de valori în societatea postmodernă, dezvăluind tendința de depreciere a valorilor spirituale în favoarea valorilor materiale. Acest fenomen, numit de Bondrillard comutabilitatea valorilor, nu înseamnă negarea sau dispariția valorilor spirituale din registrul axiologic al societății, ci evidențiază prezența unei continue schimbări în ierarhia axiologică. Comutabilitatea nu este echivalentă cu diminuarea totală a rolului valorilor spirituale în comunitate, ci cu schimbarea temporară a accentelor de importanță de la o categorie de valori la alta, de la cele spirituale spre cele materiale.

Note:

1. P.Andrei. Filosofia valorii în opere sociologice. Vol. I. București, Ed. Academiei Române, 1973, pag. 177.
2. J. Derrida. Scriitură și diferență. București, Ed. Univer., 1999, pag. 377.
3. G. Vattimo. Sfârșitul modernității. Constanța, Ed. Pontica, 1993.
4. T. Vianu. Filosofia culturii și teoria valorilor. București, Ed. Nemira, 1998, pag.72.
5. Z. Bauman. Citat de D. Lyon, Postmodernitatea. București, Ed. Du Style, 1998, pag. 109.
6. D. Lyon, - Op. cit., pag. 98
7. D. Lyon, - Op. cit., pag. 23
8. D. Lyon, - Op. cit., pag. 134
9. M. Scheller, Nature et formes de la sympathie, citat de V. Popescu . Despre obiectivitatea valorilor // Revista de Filosofie a Academiei Române, nr. 1-2, 2004, pag. 113.
10. T. Vianu. Filosofia culturii și teoria valorilor. București, Ed. Nemira, 1998, pag. 60.
11. T. Vianu, - Op. cit., pag. 72.
12. Krishnamurti, citat după C. Cucoș. Pedagogia. Iași, Ed. Polirom, 1998, pag. 192.

Valeriu Capcelea

DIMENSIUNEA FILOZOFICĂ A CATEGORIEI „TRADIȚIE” ȘI FUNCȚIILE EI SOCIALE

Recenzent: Svetlana Coandă, doctor habilitat în filosofie

The article is intended to research the interpretation of the category “tradition”, its definition and typology. The author also uncovers various trends in defining this category. The importance of the structural functional analysis of the term tradition as an original social phenomenon is emphasized in order to identify its structural elements: idea (representation) tradition (certain behavioral norms) and ritual (symbolic implementation of tradition).

The main function of tradition: regulation transference of the social experience, educational, information and integration ones are being identified. The author came to the conclusion that the categorical imperative of the present is the utilization of the potential of the national traditions in order to regulate relations between people and generation, to solve problems which arise due to the invasion of the “mass culture” on modern youth.

Tradiția exprimă moștenirea de obiceiuri, datini, credințe ce se transmit din generație în generație, constituind trăsăturile specifice unui popor. Astăzi, categoria „tradiție” este utilizată atât în limba uzuală, cât și în cea științifică. Dicționarul explicativ al limbii române determină tradiția ca un „ansamblu de concepții, de obiceiuri, de datini și de credințe care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și care se transmit (prin viu grai) din generație în generație, constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică” [1].

În limba română, noțiunea *tradiție* este utilizată în trei sensuri. În primul rând, ea servește ca o expresie a unor trăsături comune, particularități proprii unor fenomene sociale care se deosebesc mai mult sau mai puțin unele de altele, dar care sunt înrudite (ritual, ceremonie, sărbătoare). În al doilea rând, noțiunea în cauză se utilizează în sensul ei direct ca entitate ce se deosebește de obicei, ritual, sărbătoare etc. Și în al treilea rând, ea poate fi utilizată ca echivalentă a noțiunilor menționate mai sus: obicei, ritual, sărbătoare, ceremonie, arta măștilor și a jocurilor dramatizate de Anul Nou etc.

Categoriei *tradiție* în filozofie și știință nu i-a prea mers: indiferent de utilizarea destul de frecventă și a tentativelor de a o interpreta, totuși putem constata cu certitudine că aceste intenții s-au soldat cu faptul că ea rămâne și în continuare destul de contradictorie și inadecvată. Unicul moment ce este propriu tuturor concepțiilor constă în aceea că categoria *tradiție* apare practic întotdeauna acolo unde este vorba despre legătura dintre prezent și trecut.

După opinia noastră, au dreptate savanții care arată, că *tradiție* reprezintă o noțiune incertă care nu este încă determinată [2]. În această ordine de idei, vom elucida un șir de cauze care, sperăm, ne vor explica această stare de lucruri. Principala dintre ele, după opinia noastră, constă în tratarea etimologiei noțiunii date și în faptul cum ea este utilizată de cei care o explică și o interpretează.

Noțiunea *tradiție* e de proveniență latină (*traditio* = transmit), desemnând inițial transmitere, învățăminte. Despre aceasta ne denotă practic toate dicționarele explicative și enciclopediile, unde această definiție este elucidată: „Fran. *Tradition* – tradiție, ger. *Tradition* - < lat. *traditio* – a transmite, legendă, de la *tradere* – a transmite, a comunica, de la *trans* – prin, printre și *dare* – a da”.

Analiza tuturor modalităților de tratare și a definițiilor categoriei *tradiție* ne indică, după opinia lui A. A. Fochin, următoarele: [3] a) din punct de vedere etimologic, acest termen se referă la cuvântul latin *traditio*; b) de obicei, accentul se pune pe conceperea funcțională a tradiției (a transla, a transmite); c) variantele categoriei *tradiție* sunt similare prin faptul că ele se referă la legătura dintre prezent și trecut; d) în cele mai multe cazuri, ea coincide cu conceptul esențial asupra modalității de translație – vorbirea orală; e) cu vorbirea scrisă și, prin urmare, cu literatura, categoria *tradiție* este identificată numai de unii autori.

Plus la aceasta, tratarea fenomenului *tradiție* e dificilă datorită faptului că la elucidarea esenței ei apar o serie de probleme. Spre exemplu: la ce fel de fenomene ale vieții sociale se referă tradiția – la cele spirituale sau la cele materiale, se reduce oare sfera de înfățișare a ei numai la conștiința socială sau cuprinde și relațiile materiale ale activității umane, acumulează ea oare numai experiența socială anterioară sau și experiența contemporană? Aceste particularități ale tradiției au creat impresia greșită, conform căreia conținutul tradiției era redus numai la sfera spirituală a activității umane sau la o anumită formă concretă – simbolică – de comunicare sau semn, moral-religioasă, gnoseologică, de joc. Astfel de „reducționism idealist” este inadecvat, fiindcă ne oferă o reprezentare denaturată a esenței tradiției. Concomitent, celelalte sfere ale vieții sociale erau considerate lipsite de influența tradițiilor. În această ordine de idei, o însemnată deosebită o are postulatul lui A. Toynbee care, în pofida faptului că se referă la cultură în genere, are o însemnată metodologică și la investigarea fenomenului tradiție. El menționează că anumite tipuri concrete ale culturii reprezintă un tot întreg, ale căror părți sînt în concordanță unele cu altele, în care „elementele economice, politice și culturale formează o armonie interioară deosebită” [4]. În acest mod, interpretarea unilaterală a tradițiilor poate fi depășită, ceea ce ne permite de a concepe tradițiile ca un fenomen social specific, care există în toate sferele vieții sociale: artă, cultură, morală, psihologie socială, artizanat, producție materială etc.

Este destul de semnificativ și faptul că polemicele din literatura de specialitate și discuțiile impetuoase ce s-au produs la conferințele științifice unde s-a abordat problema tradiției în anii 60-80 ai sec. al. XX-lea în fosta U.R.S.S. și în diverse țări occidentale nu s-au finalizat cu rezultate scontate. Tentativele savanților de a crea o teorie a tradiției nu s-au soldat cu apariția unor curente speciale în investigarea lor, în pofida faptului că au apărut o serie de monografii și culegeri colective [5], care, în principiu, nu au rezolvat problemele vizate. Situația și astăzi rămâne intactă, pentru că tot timpul investigațiile au fost și sunt axate în jurul problemei „Ce este tradiția?” În același timp, se încearcă de a concretiza o determinare sau alta prin fapte ce posedă un caracter particular, sau se întreprinde o tentativă și mai greșită, de a substitui categoria *tradiție* unor noțiuni care dispun de o anumită independență și care soluționează o serie de probleme care nu au nimic comun cu tradiția: inovație, continuitate, traducere, epigonism etc.

Din această cauză este necesar, mai întâi de toate, să înțelegem pentru sine, cât mai cert, care este sfera de acțiune a acestor categorii și zona de corelație a lor cu sferă ce aparține tradiției în mod plener, în calitate sa de categorie independentă.

În pofida faptului că categoria *tradiție* nu a fost abordată în literatura filozofică și științifică din antichitate și până în sec. al XVIII-lea inclusiv, totuși am putea remarca că în interpretarea acestui fenomen social specific până în sec. al XIX-lea au existat două orientări: prima susținea că tradiția există acolo și numai acolo unde contemporaneitatea era „croită în conformitate cu măsurile trecutului”, adică corespunde completamente

modelelor istorice; a doua fixa arta de a separa în cadrul contemporaneității „urmele trecutului”, care pot fi apreciate în mod diferit.

Începând cu sec. al XIX-lea, au apărut multiple definiții ale tradiției, însă situația nu s-a schimbat în mod substanțial. În sec. al XX-lea, opiniile care concepeau tradiția ca „ceva din trecut”, ca o „umbră a trecutului”, se multiplică [6], ceea ce a determinat apariția unor numeroase incertitudini terminologice și categoriale.

Unii cercetători recurg la o modalitate simplă de tratare a tradiției, fixând toate determinările veritabile și viceversa, iar mai apoi efectuează o analiză comparativă și genetica-topologică a ei. Însă a astfel de tratare duce deseori spre impas, nu rezolvă problema, ci, dimpotrivă, o complică, fiindcă chestiunea constă nu în elucidarea aspectelor cantitative, dar în faptul cu ce contribuie ei la elucidarea noului la analiza problemei în cauză în comparație cu cele existente.

Mai întâi de toate, este necesar să remarcăm că categoria *tradiție* indică nu numai la relația dintre trecut și prezent, dar și la anumite puncte de tangență dintre ele. În această ordine de idei, este vorba de funcția de „recepție-translare” a tradiției, care se efectuează în mod oral, cu alte cuvinte, tradiția este trecută în sfera culturii nescrise. Concomitent, tradiția nu este tratată ca un proces, dar ca un obiect, lucru ce se transmite într-un anumit mod. Prin urmare, tradiția este concepută ca o știință aparte, particulară sau ca o parte a ei, spre exemplu, etnografia, folcloristica etc. Probabil că din această cauză, în calitate de sinonime ale categoriei *tradiție*, deseori, se utilizează așa noțiuni ca *legendă*, *baladă*, care indică asupra faptului ce este necesar de a se transmite, astfel tratându-se tradiția în calitate de obiect, lucru. Însă, de îndată ce se insistă asupra unei astfel de modalități de translare ca vorbirea scrisă, obiectul se disociază și se transformă într-o mulțime incertă, pierzând, prin aceasta, integritatea, care devine nu formală, ci abstractă.

Mult timp, în tratarea tradiției a prevalat abordarea pluralistă, prin care tradiția se identifica cu obiceiul, sărbătoarea, ritualul. După opinia noastră, o alternativă a tratării date poate fi abordarea sistemică, care, independent de diversitatea ei, este monistă, pentru că presupune evidențierea în cadrul sistemul investigat al elementelor și relațiilor ce formează sistemul, care îi oferă integritate. Prin aceasta se înlătură posibilitatea de a utiliza, în procesul investigării tradiției, abordarea pluralistă, care reprezintă o tratare eclectică. Tradițiile, fiind un sistem de anumite idei, legi nescrise, norme de conduită, o totalitate de concepții ce s-au cristalizat în mod istoric, nu se constituie într-o formă completă în mod spontan. De aceea, în structura tradiției, după opinia noastră, pot fi delimitate trei straturi: ideea (reprezentarea); obiceiul (o anumită normă a conduitei); ritualul (întruchiparea simbolică a obiceiului) [7].

Totodată, concepția care a prins rădăcini în știință, conform căreia tradiția reprezintă o categorie destul de amplă și neomogenă, nu poate deveni un fundament pentru lărgirea subiectivistă sau îngustarea frontierelor acestui fenomen social, pentru că ele sunt destul de cert desemnate de esența acestei categorii ca relație între prezent și trecut și acele abordări care sau decantat timp de câteva secole în știință, despre care am menționat mai sus.

Totalitatea definițiilor tradiției existente în literatura de specialitate au ceva comun, de vreme ce consideră că acest fenomen social specific reprezintă, în primul rând, atitudinea subiectului care recepționează tradiția și obiectul, care îi dă naștere. Diversitatea interpretărilor acestui fenomen social au apărut datorită celor trei tipuri de relații ce se formează în cadrul existenței sociale: 1) relațiile ce au un caracter intrinsec

sau o atitudine ciclică, unde interacțiunea dintre subiect și obiect este redusă la contopirea lor; 2) determină obiectul ca o multitudine în care subiectul intră ca una din părțile egale și este extras din această mulțime pentru manifestarea esenței sale; 3) el poate fi reprezentat, în mod convențional, ca liniar, unde obiectul neapărat trebuie să fie precedent, trecut față de subiect. În această ordine de idei, este necesar de a preciza că primul și a-l doilea tip nu revendică o cronologie strictă, iar al treilea se sprijină în mod special pe ea.

Cea mai mare parte a cercetătorilor, referindu-se la fenomenul *tradiție*, își focalizează atenția, de cele mai multe ori, asupra unuia din cele trei tipuri de relații, ignorându-le pe celelalte. Acest lucru se întâmplă sau din cauza că ei nu cunosc aceste relații, nu le îmbină, dar mai ales, din cauza că ei confundă aceste trei tipuri de relații sociale. Prin urmare, se încalcă integritatea fenomenului, obiectivitatea conținutului acestei categorii.

Tipul întâi al tradiției poate fi numit, în mod convențional, ierarhic și presupune înființarea unei ierarhii, a unei axe în vârful căreia se află obiectul în fața cui se închină, care se imită, iar tot ce se află mai jos este împărțit, în mod strict, în nivele ce sunt supuse piscului. O asemenea legătură creează impresia eternității și nepuizabilității simbolului, de aceea categoria *timpului*, în acest caz, nu este atât de importantă. Tradiția ierarhică este, mai întâi de toate, tradiția credinței, care, după cum se știe, se bazează pe începutul intrinsec, spiritual și personal. În tradiția ierarhică, domnește relația analogiei și asemănării, ea se transformă într-o formulă codificată, unde domină determinismul, care reduce relația dintre subiect și obiect la banalitate, obiectul este transformat în cult, iar subiectul este, practic, redus la zero ca individualitate și există ca ceva derivat de la obiectul ce dă naștere tradiției.

În literatura științifică dedicată analizei categoriei *tradiție*, întâlnim, destul de frecvent, determinarea tradiției ca o totalitate de chipuri. Reieșind din această optică s-a produs, după opinia noastră, una din cele mai mari erori, tradiția fiind concepută în calitate de chip pentru imitare, la un proces de imitare a unor chipuri.

Al doilea tip al tradiției poate fi numit paradigmatic. El apare acolo unde apare comparația, care instituie dominația mulțimii în toate: mai întâi, obiectul trebuie și poate să devină multiplu, în al doilea rând, tipul multiplu de relații între subiect și obiect, în al treilea rând, caracterul multiplu al formelor și, ca efect, multitudinea conținutului și a sensurilor, în al patrulea rând, comparația ne oferă posibilitatea de a evidenția multitudinea subiecților ce recepționează tradiția[8]. Așadar, tipul paradigmatic al relațiilor ne oferă posibilitatea de a reprezenta tradiția ca ceva ce ține de perspectivă, negînd prin aceasta numai caracterul ierarhic al ei.

Diversele definiții ale categoriei *tradiție*, pe care le întâlnim în literatura de specialitate, sunt destul de impunătoare, deoarece autorii se sprijină pe criterii absolut diferite: conștiință, voință, afectivitate, identificare, simțul continuității etc. Însă, indiferent de aceste distincții, ele conțin o trăsătură comună: evidențiază dintr-o totalitate a trecutului ceea ce s-a păstrat într-o formă sau alta ca o valoare inestimabilă. Anume pe acest fundal, adică pe totalitatea percepției afective a moștenirii și a atitudinii față de ea ca valoare s-a constituit în știință orientarea subiectivistă în investigarea conexiunii dintre trecut și prezent.

Abordarea subiectivistă a tradiției ne oferă posibilitatea de a concepe faptul că o parte considerabilă a culturii, moștenită de la înaintași, poate deveni tradițională numai atunci când cel puțin un subiect își aduce aminte că un anumit obiect a existat în trecut și vrea ca el să existe în continuare. Astfel, tradiția apare nu ca un obiect, dar ca credință în

valoarea ei, nu ca un fapt care este observat, dar ca o idee care exprimă o judecată de valoare, ce se instituie în urma unui act de valorizare, care este actul de prețuire, de apreciere a produselor creației umane. Actul valorizării are loc numai la nivelul conștiinței sociale și se efectuează în virtutea unor criterii obiective, care nu sunt elaborate de individ, ci sunt condiționate în mod istoric și social. Valorizarea este un proces de consacrare a valorii la nivelul conștiinței sociale a comunității, și nu doar la nivelul conștiinței individuale. Nu individul care creează obiectul este acela care îi acordă valoare, ci comunitatea care apreciază, prețuiește acel obiect și conferă valoare. În această ordine de idei, N. Râmbu menționa că „subiectul axiologic nu este însă un simplu individ. O persoană anume nu poate fi măsura valorii și a judecăților de valoare. Așa cum un concept sau o judecată existențială transcend individul, fiind valabile pentru toate ființele raționale, valoarea și judecățile de valoare transcend conștiința individuală. Valoarea nu există decât pentru subiect, dar este vorba de subiectul în genere, pe care-l putem denumi subiect axiologic, prin analogie cu subiectul epistemic” [9]. Pentru o astfel de concepere a tradiției este important nu obiectul care ne-a parvenit în întregime din trecut, nu unele elemente ale lui, dar faptul cum el este evaluat de către actualitate în persoana unui subiect sau a unei comunități sociale.

Utilizând conceperea subiectivistă a tradiției, noi suntem în stare să ne îndepărtăm de tratarea ei prin noțiunile de „presiune”, „povară”, și s-o interpretăm prin categoria „puterii trecutului asupra prezentului”. Așadar, prin intermediul abordării subiectiviste, orientarea intereselor se schimbă: nu puterea morților asupra celor vii, ci viceversa, iată obiectul autentic ce trebuie să fie studiat de către tradiție. T. Elliot, în lucrarea sa *Tradiția și talentul individual*, întreprinde o tentativă de a face o distincție între tradiția obiectului și a subiectului. El afirmă că tradiția nu este o chestiune de a repeta sau de a imita modelele din trecut. Tradiția nu este ceea ce este adoptat într-o formă gata de la predecesori: „Ea nu poate fi moștenită și, dacă tradiția vă este necesară, ea poate fi obținută numai prin intermediul unor eforturi serioase” [10].

Prin urmare, orice om posedă o anumită moștenire, dar nu fiecare o consolidează pe ea în calitate de moștenire, nu ca un set de chipuri, care cer ca ele să fie recunoscute în calitate de ceva destoinic pentru imitare. Trecutul nu cere nici un fel de fundamentare, în afară de constatarea că el este trecut. De aceea credința în el sau închinarea în fața lui, sau reconstituirea permanentă a lui încă nu creează tradiții. Tradiția apare acolo unde trecutul este însoțit de subiect, care se exprimă ca adept al lui, chiar dacă aceasta există la nivelul inconștient și este continuat de el.

Al treilea tip al tradiției se caracterizează printr-o atitudine temporală și prin lipsa unui general aparent, prin căutarea acestui general, prin conexiunile ce sunt de scurtă durată, dar semnificative atât pentru subiect, cât și pentru obiect. Acest tip poate fi reprezentat ca sintagmatic, care constituie o tradiție a libertății, dar în special a libertății subiectului, unde subiectul singur își alege obiectul și determină caracterul interacțiunilor. Acest tip al tradiției poate fi determinat numai la nivelul inconștientului, al intuiției.

În mod esențial, tradițiile sunt legate de timp, de schimbare, de mobilitate. Intrarea în tradiții înseamnă intrarea în timp, în întâmplare, în incertitudine, căderea din starea de gratie, de har. Tradițiile sunt o procesualitate, și nu o realitate constituită în mod absolut, pietrificată, e lumea posibilului kantian, cea a rațiunii practice guvernată de un alt tip de ordine decât cea a realităților date. Conștiința și acțiunea, omul întreg în țesătura complexă a facultăților și structurilor sale, direct sau indirect, subiect și obiect, agent și

victimă a direcțiilor și curentelor, a instituțiilor și structurilor în care el se află pe el însuși plasat. Realitate ontică, dar și o cunoaștere a acestei realități, plămădită dintr-un aluat indivizibil, construcție dar și continuă reconstrucție în ordine simultan teoretică, practică și valorică, tradițiile răspund aspirației noastre firești de a ne constitui și salva ființa de caducitatea efemerului.

Tradițiile reprezintă și o parte impunătoare a memoriei sociale a unui popor ce ne ajută să răspundem celor șase „de ce-uri” pe care le presupune cunoașterea de sine: Cine sunt? De ce sunt? Cum sunt?, și mai ales, Pentru ce sunt? Unde? Când?, prin care ne clădim propriul sens, distinct de al tuturor celorlalte ființe existente, asemenea nouă.

A avea o memorie, „o conștiință de sine înseamnă a ști, a te simți pe tine distinct de toate celelalte ființe, iar la simțirea acestei distincții se ajunge prin senzația și cunoașterea propriei limite. Conștiința de sine nu este decât conștiința propriei mărginiri: a ști până unde încetez de a fi, de unde nu mai sunt” [11]. Numai prin această relație, după cum remarcă C. Noica, cu altul, cu alte popoare noi suntem în stare să descoperim lanțul ce ne separă și ne unește de semenii noștri, e singura modalitate prin care dobândim, păstrăm și ne îmbogățim propria conștiință și memorie socială.

Fiind un sistem de anumite idei, legi nescrise, norme de comportare, o totalitate de concepții ce s-au decantat în mod istoric, tradițiile conțin în sine trăsăturile specifice ale memoriei și psihologiei naționale ale formațiunilor etnice. Ele se manifestă ca o parte a continuității în dezvoltare, a legăturii dialectice dintre trecut și prezent, iar prin el – cu viitorul. Tradițiile sunt un element esențial al conștiinței de sine a unui popor, biografia sa intelectuală, o carte de vizită pentru intrarea în istorie și deci în viitor. În cadrul lor, se impun două structuri – mentalitatea și datina. Mentalitatea se înrădăcește în conștiință cu trecerea timpului, iar datina se fixează în devenirea vieții umane, în formele ei păstrate de veacuri.

Tradițiile au exercitat și continuă și pună astăzi să îndeplinească în societate o serie de funcții importante în virtutea particularităților care le sunt proprii: stabilitatea, repetabilitatea, respectarea lor prin intermediul opiniei publice etc. Sub aspect funcțional, câmpul de acțiune a tradițiilor în societate poate fi redat prin: funcția reglatoare, de translare a experienței sociale, funcția educativă, informativă și integrativă.

Funcția reglatoare a tradițiilor a apărut printre primele, deoarece ele au fost mult timp unicul mijloc prin intermediul cărora se reglau relațiile dintre oameni în societate, fiindcă era o încredere în justețea ordinii stabilite de ele, care se baza pe existența și vechimea lor. Această funcție exercitată de tradiții de milenii a fost neglijată eshaustiv în perioada totalitarismului, ceea ce a adus prejudicii serioase societății, a provocat o serie de fenomene negative ce s-au răsfrânt asupra relațiilor dintre oameni și chiar dintre națiuni, fiindcă se punea accentul pe discontinuitate, se impunea oamenilor ideea că trecutul nu există - contează numai viitorul și trebuie de construit o lume nouă ruptă de paradigmele trecutului. Prin urmare, facultățile și reflexele morale, acumulate prin succesiunea în timp a generațiilor, au fost slăbite și atenuate sub presiunea enormă a aparatului represiv al regimului totalitarist, specializat în injectarea fricii și în distrugerea personalității fiecărui individ, care a fost derutat în așa fel, încât, fiind pus astăzi în fața alternativei libertate-totalitarism, el alege, reieșind din reflexele dobândite anterior, ultima variantă, fiind convins că alege binele.

Astăzi, când în centrul atenției se plasează calitățile spirituale ale omului, ponderea tradițiilor naționale, care reprezintă o coloană vertebrală a conștiinței naționale, un mijloc eficient de reglare a relațiilor sociale și naționale, trebuie să crească în mod considerabil. Aceste comori ale memoriei noastre naționale pot să îmbogățească în mod

substanțial viața cotidiană, să contribuie la reglarea eficientă a relațiilor sociale. Ele vor contribui în mod substanțial la reglarea relațiilor dintre generații, căci conțin în sine niște modele de conduită edificate pe un profund sentiment axiologic, printr-un orizont umanist de profunzime și anvergură. Tradițiile naționale reprezintă o sursă esențială a umanismului, care caracterizează toate actele de cultură și civilizație a poporului român, personalitatea sa este omenia românească – determinarea de esență a spiritualității sale, caracterizată prin ospitalitate, generozitate, o acută conștiință morală a binelui, aprecierea oamenilor după destoinicia, cinstea și patriotismul lor, o omenie în care blândețea, bunătatea, sentimentul de prietenie și fraternitate se îmbină cu fermitatea, curajul, neînduplecarea, intransigența atunci când e vorba de interesele fundamentale ale țării, de însăși ființa noastră istorică.

O altă funcție importantă a tradițiilor o constituie *translarea experienței sociale*, păstrarea, reglarea și reproducerea relațiilor sociale. Funcția în cauză se impune în viața socială prin existența continuității generațiilor, tradițiile exercitând rolul verigii de legătură ce asigură continuitatea generațiilor umane. Translarea experienței prin intermediul tradițiilor este posibilă datorită existenței simultane în cadrul societății a generațiilor de oameni care se substituie unele pe altele. Tradițiile includ noile generații în formele verificate ale relațiilor sociale, eliberând fiecare individ în parte de necesitatea de a cuceri o dată în plus ceea ce a fost obținut și realizat de înaintașii noștri.

Un rol deosebit, mai ales în condițiile contemporane, o are funcția *educativă* a tradițiilor, care se manifestă începând cu frageda copilărie și continuă pe tot parcursul vieții individului. Personalitatea resimte influența tradițiilor care determină mentalitatea, simțurile, emoțiile și comportamentul ei. Fiecare om înțelege lumea printr-o mentalitate pe care o acceptă și în care s-a format, a crescut, iar această mentalitate, înrădăcinându-se în conștiință, conferă o vârstă și o vechime unui mod de a fi și de a trăi în lume. O deosebită putere de asimilare a rosturilor vieții omenești o au tradițiile familiei, care constituie un etalon de măsură pentru tot ce e bine gândit și înfăptuit. La poporul român, tradițiile familiei s-au întemeiat pe cultul muncii și al vredniciei celor mai în vârstă. În cadrul familiei, fiecare își avea un rost al său, până la cel mai mic. Prin intermediul acestui suport are loc decantarea unui anumit mod de conduită socială, formarea convingerilor și deprinderilor, se efectuează procesul de înglobare a omului în procesul de continuitate națională respectivă pe baza memoriei sociale.

Respectând tradițiile, individul nu numai că se include în sistemul de relații sociale, dar și devine o personalitate, se atașează la mediul dat. Pentru ca munca de educație să fie eficientă, ea trebuie a afecta toate forțele spirituale ale omului – nu numai intelectul, ci și simțurile, voința și psihologia omului. Munca educativă trebuie să indice o anumită paradigmă a conduitei, să cristalizeze convingerile personale, ce se vor transforma în deprinderi stabile, în trăsături de caracter și în facultăți personale. Oamenii incluși în sistemul funcționării tradițiilor pot fi educați în conformitate cu necesitățile sociale vitale pe neobservate, simplu, în mod firesc. Numai așa omul nu se simte un obiect evident al educației, sporind astfel eficiența procesului educativ.

Situația care s-a creat în țara noastră în prezent ne ilustrează în mod elocvent că continuitatea generațiilor [12], rădăcinile care alimentează această continuitate a memoriei sociale a fost subminată de sistemul totalitarist și continue să rămână aceeași și după cincisprezece ani de independență. Contextul în care ne-am pomenit astăzi este cu mult mai alarmant decât considera marele nostru înaintaș A. Russo în prima jumătate a sec. al XIX-lea, care remarcă: „Nimica nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, și

fără trecut, societățile sunt șchioape. Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sunt nații fără rădăcină, nestatornice, sau, cum zice vorba proastă, nici turc, nici moldovan; limba lor și literatura nu are temelie, și naționalitatea atunci este numai o închipuire politică” [13].

Tradițiile mai exercită și funcția *informativă*, care asigură un anumit mod de comunicare, de legătură dintre oameni. Semnificația acestei funcții se manifestă, mai ales, prin intermediul ritualurilor, sărbătorilor și ceremoniilor care poartă un caracter de masă și sunt edificate pe principiul colectivismului. Ele vizează momentele cruciale din viața omului, evidențiază legătura indisolubilă dintre personalitate și societate. Funcția informativă se manifestă și prin faptul că conexiunile sociale, comunicarea la diferite popoare, națiuni poartă un caracter specific, inedit, este irepetabilă. De aceea omul care ființează într-un mediu social concret este nevoit să respecte tradițiile acestui popor. Dar, spre regretul nostru, acest principiu nu e respectat de majoritatea alolingvilor care sunt stabiliți cu traiul în Republica Moldova. Anume acest fenomen a devenit una din cauzele tensiunilor interetnice din Moldova de la sfârșitul anilor optzeci. Proverbul popular spune: „Cum e țara - și obiceiul”, subliniind faptul că oamenii, sub influența obiceiurilor, se familiarizează cu modul de comunicare a comunității umane date, devenind o parte componentă a acestui mediu. Pentru alolingvi, acest mediu a fost și continuă să rămână un mediu străin, la care ei nu vor să se atașeze, ceea ce nu poate să nu trezească, în mod firesc, nemulțumirea populației românești băștinașe [14].

Volumul de informație ce se conține în tradițiile naționale creează condiții optime pentru asimilarea de către tânăra generație a ființei, istoriei și normelor de conduită a poporului din care face parte. Dar atitudinea nihilistă și indiferentă față de tradițiile poporului nostru, promovată de regimul totalitarist timp de decenii, a determinat apariția unei generații indiferente față de trecut, față de moștenirea istorică, față de plaiul natal și Patrie. Drept consecință, a apărut un fenomen negativ, numit mancurtism, a fost afectată sănătatea spirituală, morală și psihologică a tinerei generații.

Pentru a salvarea situația, noi trebuie să conștientizăm faptul că fără un echipament spiritual, fără un anumit sistem de credințe și tradiții care să le orienteze experiența și comportamentul, societățile se pot dezintegra. Tradițiile și credințele asigură supraviețuirea și funcționalitatea grupului uman, ceea ce constituie o condiție necesară de supraviețuire a individului. Este necesar să ținem cont și de faptul că numai în cadrul unei tradiții se poate constitui și capătă sens inovația, în afara ei creația e de neconceput, deoarece istoria s-ar frânge și umanitatea nu s-ar putea constitui. „E o iluzie periculoasă să credem că ne putem sustrage prezentului pornind de la o „tabula rasa”, că putem examina trecutul cu toată obiectivitatea, că-l putem înțelege ca un echipament mintal, cu o psihologie și o conștiință neîntrunite de cărțile pe care le-am citit” [15]. Deprinderile noastre de gândire, asociațiile noastre de idei se formează sub influența prezentului, dar și a credințelor pe care le împărtășim, a experiențelor și trăirilor noastre ca oameni, toate constitutive ale acelei mișcări vii ce formează viața însăși, istoria noastră.

Prin urmare, devine stringentă problema păstrării memoriei naționale, continuității generațiilor, a solidarității dintre ele, care ar exclude tensiunile, divergențele și antagonismele existente astăzi. Un loc aparte și foarte important în soluționarea problemei în cauză trebuie să-l ocupe tradițiile naționale, care pot asigura schimbarea orientării conștiinței individuale de la valorile culturii străine mediului autohton spre memoria națională și valorile culturii tradiționale ale poporului nostru, care au fost acumulate de secole. Astfel, tânăra generație se poate atașa la „temele” autentice ale culturii tradiționale, care pot deveni un mijloc eficient de formare a aspectelor de bază ale

personalității și de a regla comportamentul ei. În și prin cultura națională se decantează și se structurează acel fond etnic spiritual al națiunii alcătuit din memoria națională, moravuri, obiceiuri, tradiții, mentalități de psihologie socială, modele și norme de comportament atât de necesare în prezent. Doar în acest caz, procesul de socializare poate fi eficient, pentru că el va fi determinat de experiența care se decantează prin intermediul tradițiilor, al metodelor tradiționale de educație a copiilor.

O altă funcție, destul de importantă, a tradițiilor naționale este cea *integrativă*. Având menirea de a asigura coeziunea și solidaritatea grupurilor și instituțiilor, ca și conviețuirea și cooperarea dintre indivizi, normele tradiționale reprezintă un important factor de reglementare normativă și de integrare socială a indivizilor în structurile societății. Ea exprimă unitatea socială a comunității naționale. Funcția în cauză ne denotă despre faptul că tradițiile nu numai că „obligă”, ci și „leagă” oamenii de comunitatea dată. Numai prin schimbarea orientării conștiinței individuale de la valorile străine culturii noastre naționale spre tradițiile naționale poate avea loc procesul de integrare a tinerei generații în contextul social și național autohton, ceea ce va asigura atât procesul continuității, cât și viitorul nostru. Revenirea la tradițiile istorice ale poporului nostru constituie un imperativ categoric, care nu este ușor de realizat, fiindcă copiii noștri aproape că nu știu nimic despre strămoșii lor direcți, nu știu de unde li se trag rădăcinile. În această ordine de idei, e actuală remarca făcută de M. Cogălniceanu la 1843, în cadrul prelegerii de deschidere a cursului de istorie la Academia Mihăileană de la Iași: „Neavând istorie, fiecare popor dușman ne-ar putea zice: „Originea ta este necunoscută, numele tău nu-ți aparține, mai puțin pământul pe care locuiești” [16]. Cuvinte destul de actuale, fiindcă mai există oameni certați cu adevărul și obiectivitatea științifică, care nu se sfiiesc să susțină idei absurde cu privire la originea și istoria noastră, care derutează de multe ori tineretul. Este necesar de a înțelege că astăzi, după cum remarca marele nostru înaintaș M. Eminescu, „patriotismul nu este iubirea țărâniei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu există iubire de țară. Azi e constatat că din momentul în care împărații au început a înlocui prin oameni noi pe senatorii Romei, în care tradițiile și cultul tradițiilor se uitaseră, Roma a mers repede spre cădere. Cazul Romei nu numai că este izolat, dar nu suferă nici o excepție măcar” [17].

Procesul educativ este necesar să fie axat astăzi pe cultul trecutului, deoarece un popor care nu-și prețuiește trecutul nu se încălzește și nu se însuflețește de amintirea dulce a faptelor mari din istoria sa, de amintirea luptelor ce le-a purtat pentru apărarea bunurilor sale cele mai scumpe, se poate privi ca o masă de indivizi pe cale de a se desființa cu totul, pierzându-și conștiința că fac parte dintr-o națiune; un astfel de popor a renunțat la viitorul său și va fi bună pradă spre a fi subjugat și exploatat de alt popor. Numai prin cultivarea cultului trecutului glorios este posibil de a depăși starea de nihilism național ce ne-a rămas moștenire de la regimul totalitarist, care avea scopul de a înstrăina popoarele ce se găseau sub ocupație de spiritul național, de mândrie și dragoste pentru Patria mică, pentru acel colțișor de pământ unde omul pentru prima oară a văzut lumina zilei, unde a crescut și de unde s-a cristalizat înălțătoarea noțiune de Patrie.

În orice caz, pierderea tradițiilor reprezintă un pericol pentru mentalitatea umană, pentru existența omului și a societății. Prin urmare, revenirea la tradițiile naționale, utilizarea potențialului lor pozitiv constituie un imperativ categoric al timpului nostru, care poate deveni un jalon important în reglarea și orientarea comportamentului uman pe făgașul constructiv.

Note:

1. *Dicționarul explicativ al limbii române* / Ediția a II-a. – București, Ed. Univers enciclopedic, 1996, p. 1101.
2. Vezi, spre exemplu: Шацкий Е. *Утопия и традиция*. / Пер. с пол. (общ. ред. и послесловие В. Чачикова. – Москва, «Прогресс», 1990, p. 281.
3. Фокин А. А. *Понятие «традиция»: дефиниции и типология* //Ставропольский альманах общества интеллектуальной истины. Вып. 2. – Ставрополь: Изд-во Пятигорского Государственного-Лингвистического Университета, 2002, p. 59.
4. Тойнби А. Дж. *Цивилизация перед судом истории*. – Санкт-Петербург-Москва, 1995.
5. A se vedea, spre exemplu: Плахов В. Д. *Традиции и общество: Опыт философско-социологических исследований*. – Москва, Изд-во Мысль, 1982; Суханов И. В. *Обычаи, традиции, обряды как социальные явления*. Горький: Волго-Вятское книж. Изд-во, 1973; Сарсенбаев Н. С. *Обычаи, традиции и общественная жизнь*. – Алма-Ата: Изд-во Казахстан, 1974; Власова В. Б. *Традиция как социально-философская категория* //Филос. науки, Nr. 4, 1980; Капчеля В. *Национальные традиции: сущность, генезис, перспективы развития*. – Chișinău, Ed. Știința, 1991; Нагорная, О. В. *Традиция как форма существования духовных ценностей* // Credo. – Ориенбург, 2001, Nr. 2; Varone, F. *Tradizione e innovazione nella cultura scientifica moderna* // Arch. di filosofia. – Padova, 1995. A. 63, Nr. 1/3, p. 79-91.
6. A se vedea, spre exemplu: *Вопросы развития социалистических праздников и обрядов*. Тезисы докладов научной конференции. – Рига, «Зинатне», 1981; *Социалистические традиции и их роль в коммунистическом воспитании: Материалы теорет. семинара, 5-7 марта 1980 г.* /Редкол.: Уледов А. (отв. ред.) и др. – Москва, Акад. обществ. Наук при ЦК КПСС, 1980; Кулажников М. И. *Право, традиции и обычаи в советском обществе*. – Ростов, Изд-во Ростовского ун-та, 1972; Știuca V. *Calea noilor tradiții*. – Chișinău, Cartea Moldovenească, 1973;
7. Carpelea, V. *Tradițiile naționale: continuitate în dezvoltarea generațiilor*. – Chișinău, Ed. Evrica, 1998, p. 9.
8. Фокин, А. А. *Op. cit.*, p. 65.
9. Rîmbu, N. *Filosofia valorilor*. – București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1997, p. 16
10. Apud Фокин, А. А. *Op. cit.*, p. 66.
11. Noica, C. *Rostirea filozofică românească*. – București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1970, p. 46.
12. Carpelea, Valeriu. *Tradițiile naționale – mecanism de asigurare a continuității în dezvoltare în epocile de tranziție* // Tezele conferinței: Statul. Societatea. Omul: Realizări și probleme ale tranziției. AȘ a Republicii Moldova. Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept. Sub red. membr. cor. al AȘM A. Roșca. – Chișinău, 1998, p. 221-223.
13. Russo, Alecu. *Cugetări* // Alecu Russo, *Opere*. – Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1989, p. 66-67.
14. Pentru detalii a se vedea: Кожокару, Николае. *Проблема адаптации нерумынского населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде*. – Chișinău, Ed. „Technica-Info”, 2004.
15. Dufrenne, M. *Pentru om (idei contemporane)*. – București, Ed. Politică, 1974, p.22.
16. Apud Marinescu, C.; Tănase, Al. *Constiința națională și valorile Patriei*. – Iași, Ed. Junimea, 1982, p.95.
17. Eminescu, Mihai. *Cugetări*. – București, Ed. Albatros, 1978, p. 69.

TIPURI ALE ECONOMIEI DE PIAȚĂ ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Recenzent: Victor Ciobanu, doctor în sociologie

The article debates all types of market economies that exist in the modern society. By this work shall be stated that the contemporary market economy can be defined as the type of economy of whose organizing and functioning is realized by means of market mechanisms, designed by a proper legal-normative frame and which has at its foundation the private property.

Piața contemporană reprezintă o îmbinare între mecanismele clasice și cele neoclasice ale pieței și mecanismele și metodele sale actuale de reglare. Ponderea pe care o au diferite componente ale pieței diferă de la o țară la alta, în funcție de politica guvernelor, ce pune accent fie pe mecanismele de reglare spontană, fie pe cele de dirijare. Referindu-se la aceste probleme, Mattei Dogan, profesor francez de origine română, spunea: “Sistemul economic actual din Europa Occidentală se bazează pe două axiome. Prima vizează ca, în numele eficacității și libertății, să fie păstrată piața, a doua privește compensarea insuficiențelor acestei piețe, prin instalarea, pe baza cerințelor fundamentale ale pieței, a unei intervenții și a unui control statal. Mijloacele acestei intervenții sunt multiple și dozate diferit de la o țară la alta. Dar variantele pe care le conturează lasă intact modelul de economie mixtă. În toată Europa Occidentală funcționează acest hibrid” (Dogan, M., Pellassy D., 1992).

Pentru a înțelege mai bine dinspre ce fel de economie venim și către ce tip de economie ne îndreptăm, o importanță aparte o are examinarea clasificării societăților economice după tipurile concrete de organizare. Astfel, se pot deosebi:

- economie colectivistă cu planificare centralizată și imperativă (de exemplu, țările Europei Centrale și de Est și fosta URSS), în care autoritățile planificatoare asigurau marile echilibre și stabileau pentru întreprinderi sarcini privind natura produselor, cantitatea acestora, furnizorii de materii prime sau de semifabricate, costurile de producție și prețurile de vânzare;

- economie colectivistă cu planificare descentralizată (de exemplu, fosta R.S.F. - Iugoslavia), în care marile echilibre se operau la centru de către autoritățile de planificare, dar întreprinderile dispuneau de autonomie în stabilirea gamei produselor, alegerea furnizorilor etc. Acest sistem presupunea și recurgerea la unele măsuri stimulative (instrumente fiscale, monetare etc.);

- economie capitalistă cu planificare descentralizată, care implică respectul proprietății private, o planificare bazată pe proiectarea de conturi, construite nu la nivelul firmelor, ci al ramurilor (ceea ce lipsește planul de caracterul imperativ). Planul nu înlocuiește mecanismul de piață, dar caută să atenueze insuficiențele acestuia. În cadrul acestui model general de economie se pot distinge două variante: cea în care planul definește obiectivele cuantificate și este însoțit de o politică de realizare a acestora (planificare normativă) și cea în care planul se limitează la stabilirea de previziuni cuantificate sau nu, furnizând unele indicații asupra viitorului agenților economici (planificarea indicativă). Astfel, planificarea odată cu primele planuri oferă un exemplu de planificare inițial normativă, pentru ca, odată cu ultimele planuri să devină progresiv indicativă (Franța);

- economie capitalistă cu intervenționism liberal (SUA), în care statul urmărește doar să amortizeze fluctuațiile ciclice, să atenueze marile inegalități sociale, mecanismele de piață asigurând ajustarea deciziilor diverșilor agenți economici.

Rezultă că în societățile actuale statul intervine activ în economie, ceea ce implică luarea unor decizii colective, însă importanța acestor decizii descrește, fiind predominante în modelul de planificare centralizată și complementare a deciziilor individuale, în modelul de intervenție liberal.

Economia mixtă a apărut ca o cerință de soluționare a unor probleme economice și sociale, de protecție a mediului care au apărut în dezvoltarea sistemului capitalist. “Sinteza neoclasică” reflectă în teoria economică acest proces. Ea este o combinație a principalului fond de idei din doctrinele microeconomice neoclase (școala austriacă, școala anglo-americană și școala suedeză) și principalele idei macroeconomice ale keynesismului. Printre cei mai de seamă reprezentanți ai sintezei neoclase amintim pe economistul nord-american P.A. Samuelson.

Realitățile contemporane dovedesc existența unor diferențe între economiile de piață cunoscute în practică, generate nu atât de factorii extraeconomi, cât de rolul pieței și al statului în asigurarea funcționării echilibrate și eficiente a economiei naționale, în funcție de condiții, restricții și priorități specifice. Aceste diferențieri derivă din modalitățile în care statul intervine în mecanismele pieței, măsura în care se interferează cu sectorul privat etc. Michel Albert (1994) sublinia că nu se pot face delimitări tranșante între diferitele tipuri de economii de piață, apreciind că în sistemul actual se pot defini două mari tipuri de modele: modelul neoamerican și modelul renan.

Modelul neoamerican

Modelul neoamerican se caracterizează prin: intervenția redusă a statului în economie, uneori prin intermediul sindicatelor; ponderea redusă a sectorului public, piața având un rol dominant în circulația bunurilor și serviciilor; întreprinderea este considerată centrul deciziilor; rolul decisiv îl are piața financiară și, în special, bursa; o anumită ierarhie economico-socială în care clasa de mijloc este de aproximativ 50% din totalul populației; gradul redus de securitate economico-financiară față de riscuri, problema protecției sociale fiind o chestiune individuală sau de caritate. Exemplul cel mai reprezentativ al acestui model este ***tipul anglo-saxon***, care include economiile de piață cele mai reticente la intervenția economică a statului, adept al ideii de superioritate a întreprinderilor private și fidel liberei inițiative. Aceste caracteristici pot fi întâlnite în SUA, Anglia, Canada și Noua Zeelandă, țări ale căror economii sunt concurențiale și flexibile, iar mecanismele pieței reglementează deciziile agenților economici. În cadrul acestui tip de economie, sectorul privat concentrează aproximativ 90% din populația ocupată iar marile companii sunt cele ce dețin ponderea în producția industrială, inclusiv în ramurile strategice, în cercetarea științifică, în fluxurile investiționale și în comerțul exterior; aceste companii au un rol important și în relațiile economice internaționale. **Statul**, respectiv administrația guvernamentală, inițiază și aplică o politică economică “*suplă și liberală*”, care determină un mediu economic favorabil expansiunii întreprinderilor private. Sectorul public deține o pondere redusă în comparație cu celelalte state occidentale. De aceea, în funcție de tipul de guvernare, apar oscilații între naționalizări, reprivatizări, concesionări ale unor servicii publice, dereglementări pe unele piețe, ceea ce evidențiază subordonarea acțiunilor statului intereselor private pentru consolidarea economiei de piață. Intervenția statului se realizează, în mod prioritar, prin intermediul politicilor fiscal-bugetare, monetare și de credit, care nu exclud elaborarea de către administrațiile guvernamentale a unor programe de politică economică, ca și a unor strategii economice pe termen lung și mediu.

În SUA, capitalismul s-a implantat la mijlocul secolului al XIX-lea, dispunând de un teritoriu imens, al cărui potențial a fost exploatat grație unei populații dinamice venite din Europa, care fusese deja confruntată cu o industrializare masivă. Prin dezvoltarea concomitentă a tuturor sectoarelor pe un teritoriu aproape cât Europa întreagă, Statele Unite constituie un exemplu elocvent pentru cauza liberalismului economic, constituindu-se de la început companii uriașe. Întreprinzătorul american se sprijină pe inovarea tehnologică și căutarea noilor produse în modul cel mai practic și mai direct posibil. Pentru a mări rentabilitatea, companiile americane practicau producția de masă și standardizarea. De-a lungul secolului al XX-lea expansiunea americană a fost considerabilă în toate domeniile. După cel de-al Doilea Război Mondial și până în anul 1980, într-o optică keynesistă, intervențiile publice s-au înmulțit, iar deficitul bugetar a crescut vertiginos. După 1980, în măsura în care criza se prelungea, politica economică își schimba direcția, întorcându-se la un anumit liberalism, inspirându-se din tezele școlii monetariste americane, vizând reducerea deficitului bugetar și o puternică reducere a fiscalității directe.

SUA sunt prima putere politică, economică, comercială, militară din lume, iar stilul de viață american se răspândește continuu pe tot globul. America pune accent pe individualism

Modelul renan

Modelul renan, are următoarele caracteristici: mecanismul economic se sprijină pe piață și are o mare libertate de funcționare; intervenția mai redusă sau mai puțin concentrată a statului, în funcție de țările în care s-a adoptat acest sistem, statul fiind exponentul protecției sociale; politica economică încurajează dezvoltarea economică și redistribuirea veniturilor; fiscalitatea directă este prioritară, fiind impozitate atât veniturile, cât și cheltuielile; sistemul bancar se bazează pe marile firme, asigurându-le acestora finanțarea pe termen lung; mișcarea sindicală este puternică; religiile sunt tratate ca instituții necomerciale etc.

Termenul "renan" concentrează trăsăturile caracteristice ale noii Germanii, care nu este de inspirație prusacă, ci chiar renană, nefiind edificată la Berlin, ci la Bonn. Pe malul Rinului, în stațiunea termală Bad-Godesberg, de lângă Bonn, social-democrația germană a decis, în cursul istoricului Congres din 1959, să adere la capitalism. Congresul sublinia "necesitatea de a proteja și de a încuraja proprietatea privată asupra mijloacelor de producție" și preconiza "libertatea concurenței și libertatea întreprinderii". Modelul renan se întâlnește și în țările alpine - Elveția, Austria, dar și în Japonia. Modelul renan are drept centru Germania, și în opinia lui Albert Michel prezintă numeroase asemănări cu cele din Japonia. Modelul renan este slab mediatizat și, ca atare, trece drept greoi, complicat, opac, chiar. El nu are forța de atracție a capitalismului visului roz-bombon, a averilor constituite peste noapte. Capitalismul renan, a cărui superioritate îi apare evidentă lui Albert M., are "farmecele unei fete bătrâne de provincie, împietrită în obiceiurile ei, înrădăcinată în nostalgiile ei umaniste și paralizată de scrupulele ei. Pe scurt, ea pare a fi tot atât de "demodată" ca și furnica din fabulă în comparație cu greierele" (A. Michel, 1994). Este unul din motivele pentru care americanizarea avansează în Germania, ca în toată Europa.

În cadrul acestui model pot fi incluse următoarele tipuri concrete ale economiei de piață actuale:

1. ***tipul vest-european*** (de inspirație keynesistă), include economiile de piață cu pronunțată tentă dirijistă, adepte ale intervenției active a statului în economie atât prin sectorul public, cât și prin diferite *instrumente de reglementare a funcționării economiei*.

Acest tip de economie se întâlnește într-o serie de țări vest-europene, ca Italia și Franța, ultima având o contribuție determinantă la definirea conceptelor și la implementarea acestei economii. Deși sunt economii concurențiale, flexibilitatea mecanismelor lor de piață este mai mult sau mai puțin afectată de intervenția statului, care introduce anumite rigidități în funcționare. Sectorul public este puternic dar, alături de acesta, sectorul privat și cel mixt au un rol important în economie.

Sectorul privat este format din numeroase întreprinderi mici și mijlocii care coexistă cu marile companii și se bucură de o protecție specială din partea statului, ceea ce face ca în cazul naționalizărilor această categorie de firme să nu fie vizată. Statul influențează întreprinderile private pentru participarea lor la realizarea unor obiective macroeconomice necesare funcționării echilibrate a economiei.

Sectorul public este "*unic în lume*", comparativ cu alte țări occidentale, atât prin dimensiunea și structura sa, cât și prin rolul pe care îl joacă în funcționarea și dezvoltarea economiei, prin intermediul său, statul intervenind ca "*stat gestionar*" de partea cererii și ofertei, în distribuirea factorilor de producție, în promovarea creșterii economice și în orientarea dezvoltării economice a țării. Intervenția statului se face, în special, prin acordarea de *credite*, în scopul ajungerii din urmă a economiilor partenere, a sporirii competitivității și al stăpânirii pieței interne.

2. tipul economia socială de piață (care se situează, din punct de vedere conceptual, între neoliberalism și neokeynesism) se caracterizează prin expansiunea liberă a producției și schimbului de mărfuri, cât și prin soluționarea problemelor de ordin social, economic și chiar politic. Atributul de "social" presupune realizarea, în condițiile funcționării libere a pieței, a unei armonii între interesele, opțiunile și acțiunile diverselor categorii sociale, pentru impulsivizarea dezvoltării societății, obiectiv care nu poate avea loc spontan, ci prin intervenția activă a statului. Formele incipiente ale economiei sociale au apărut pe fundalul capitalismului dezvoltat. Este exclusă orice asociere între economia socială și tipologiile utopice de organizare a societății, între ideologia de tip social și cele trei mari variante socialiste ale secolului XIX - socialismul utopic, marxismul și socialismul de catedră. În stadiul inițial, economia socială a fost o modalitate de a se diminua decalajele datorate capitalismului liberal, accentuate de apariția monopolurilor, printr-un sistem de asigurări sociale. Astfel, ea a debutat pe tărâm legislativ. Pentru prima oară, o astfel de legislație a apărut în Marea Britanie, în 1911, la inițiativa lui Lloyd George, devenit ulterior, prim-ministru. O asemenea legislație a introdus și Germania, în 1927, precum și SUA, la nivel federal, începând cu 1935.

Prototipul acestui tip de economie de piață este Germania, regăsindu-se, în anumite limite, și în Austria și Olanda, intervenția statului asigurând nu numai buna funcționare a pieței pentru eliminarea abuzurilor și pentru corijarea disfuncțiilor generate de concurență, ci și pentru protecție socială. Aceste acțiuni se realizează prin cooperare între puterea publică și întreprinderile private, printr-un contact permanent între administrația publică și firme. Intervenția statului în cadrul acestui tip de economie de piață constă în: îmbunătățirea formelor de organizare și conducere la nivel microeconomic; introducerea generalizată a sistemului co-gestiunii și co-deciziei; folosirea cu predilecție a pârgghiilor financiare prin intermediul instituției bancare centrale.

Evoluția teoriei "economiei de piață" spre teoria "economiei sociale de piață"

Neoliberalii au observat că economia de piață are și urmări negative legate de polarizarea avuțiilor, ceea ce poate să conducă la convulsii sociale. Teoria "economiei de piață", ca atare, nu poate fi prea atrăgătoare pentru cei ce muncesc. De aceea au căutat căi

de conciliere și de atenuare a contradicțiilor sociale. Rezultatul acestor căutări a fost evoluția teoriei "economiei de piață" spre teoria "economiei sociale de piață". "Numim social - scria F. Böhm - acel sistem economic care este capabil să asigure maselor largi ale populației, inclusiv celor incapabili de muncă, o existență demnă de un om, iar tuturor membrilor apti de muncă ai societății posibilități corespunzătoare de muncă în condiții demne de un om".

Sensul economiei sociale de piață constă în aceea că principiul libertății pieței se împletește cu principiul egalității sociale, fiind destinată, printre altele, să asigure o repartitie corespunzătoare a venitului național. După unii neoliberali, economia socială de piață se deosebește de principiul clasic al "libertății economiei de piață" prin următoarele puncte:

a) concurența efectivă nu este luată ca ceva dat, de la sine, ci se constituie prin politica activă de sprijinire a concurenței de către stat;

b) repartitia veniturilor stabilită de piață este corectată de redistribuiri ulterioare ale veniturilor;

c) statul înfăptuiește o politică de conjunctură activă, care-și fixează scopul folosirii depline a forței de muncă, stabilitatea prețurilor etc.;

d) în afară de redistribuirea veniturilor sunt promovate măsuri de influențare a însușirii averii, spre care vor trebui atrase masele largi ale populației.

Teoria economiei sociale, al cărei autor în varianta germană este L. Erhardt (1897-1977), a stat în atenția multora dintre adepții Școlii "Ordo" și ea a vizat, în bună măsură, disocierea economiei libere de piață, de capitalism, legând-o, în plan teoretic și practic, de căi și modalități care priveau realizarea unui echilibru între profiturile stăpânilor mijloacelor de producție, pe de o parte, și veniturile, condițiile de muncă și de trai ale salariaților, pe de altă parte. Promotorii teoriei au luat în considerare impopularitatea capitalismului și interesul pentru dezvoltarea economiei țării, a mării mase a populației care trebuia cointereseată în mod corespunzător. Economistul W. Röpke considera că "trebuie să ne amintim că, capitalismul nu înseamnă nimic altceva decât o formă înrăutățită și deformată pe care a îmbrăcat-o economia de piață în istoria economică a ultimului secol. Adevărata economie de piață și ordinea bazată pe întrecere este cea care n-a fost capitalism. Deja în virtutea acestui fapt, programul nostru este îndeajuns de "anticapitalist". Primul scop urmărit - orânduirea bazată pe întrecere - are un caracter revoluționar, nu conservator". Orice om este membru al unei societăți în care își trăiește viața și își desfășoară activitatea, cu roade mai bune sau mai rele, după cum și societatea se îngrijește de el. Așadar, economia, prin natura ei, este socială, iar guvernarea implică și aplicarea unor programe sociale. Nu este greu să constatăm, în acest caz, o similitudine între punctul de vedere al lui Röpke și cel al lui Owen.

Poziția neoclasicismului renăscut este legată de repunerea în atenția practicii a virtuților economiei de piață, neglijate în deceniile practicării dirijismului etatist și planificator. Eșecurile acestuia din ultimul sfert de veac au deschis calea revenirii în actualitate a neoclasicismului reînnoit și încă în curs de reprimenire, care trebuie să țină seama de marile schimbări survenite în practica economică a lumii, în țări și zone ale acesteia, inclusiv de problematica complexă a decalajelor dintre țările lumii, a subdezvoltării persistente și refractare la terapiile aplicate, a degradării îngrijorătoare a raporturilor dintre om, natură, societate, tehnică și tehnologie.

Teoria lui Manoilescu, adept al neoliberalismului, arată cât de mult se schimbă conținutul și înfățișarea unui sistem de gândire economică atunci când autorii emit

judecăți de valoare de pe pozițiile țărilor înapoiate și ce implicații practice au acestea. Or, opiniile și proiectul profesorului A. Rugină sunt axate pe ideea căii medii a dezvoltării cu economie de piață - dar nu a capitalismului sălbatic - combinată cu măsuri care să asigure protecția socială, a economiei sociale fără să degeneze într-un sistem centralizat, dirijat în chip dictatorial (*Ivanciu Văleanu*).

3. tipul nordic de economie de piață (o implementare a celei mai radicale orientări keynesiste) se caracterizează prin cooperare între sectorul privat și cel de stat, în vederea satisfacerii unor cerințe de ordin economico-social ca: repartiția echitabilă a veniturilor, asistență socială tuturor membrilor societății, accesul echitabil la toate serviciile sociale, inclusiv gratuitatea unora dintre ele etc. Acest tip de economie de piață este specific Suediei, Norvegiei, Danemarcei, denumite "*blocul nordic specializat*" sau "*țările socialismului democratic*", în economia cărora statul are rolul de "*protector*".

Aționând mai puțin prin intermediul sectorului public, statul intervine în mecanismele de repartiție și în relațiile sindicate - uniuni patronale favorizând o limitare a concentrării bogăției și, respectiv, a polarizării societății. Intervenția statului este deosebit de pronunțată în economie, prin utilizarea unor instrumente fiscale (impozite progresive mari) și bugetare și promovarea creșterii serviciilor sociale.

Suedia, ca și alte țări din vest și nord-europene, era confruntată cu probleme spinoase generate de marea criză din 1929-1933. Moneda suedeză s-a devalorizat în raport cu aurul cu 45%. Punctul de jos al economiei suedeze a fost atins în perioada 1931-1932. Coaliția instalată la guvernare în alegerile din 1932 i-a adus la putere pe social-democrați. În anul 1936, în această țară a fost creat un Consiliu al pieței muncii, organism permanent de negociere între confederațiile patronale și cele muncitorești; astfel au fost încheiate primele contracte colective de muncă. Confederațiile muncitorești și patronale sunt reprezentative, fapt pentru care intervenția în domeniul social este redusă. Sectorul public este redus, statul controlând numai 7% din ansamblul producției; dezvoltat este, în schimb, sectorul cooperatist.

Consilierii acestor guverne au fost: Erik Lindhal (1891-1960) (primul economist suedez care s-a ocupat de mecanismele multiplicatorului în vederea rezolvării problemelor economice pe termen scurt: depășirea punctului cel mai scăzut al crizei economice), Bertil Ohlin (1899-1979) (preocupat de problemele comerțului internațional) și Gunnar Myrdal (1898-1987) (unul dintre cei mai mari economiști suedezi, unul dintre liderii școlii de la Stöckholm).

Noua politică economică a statului suedez începută în 1932 a dat rezultate extraordinare. Această nouă politică s-a bazat pe: a) folosirea bugetului ca mijloc de stimulare a investițiilor; b) pe lucrări publice; c) politici monetare; d) măsuri antișomaj. Aceste măsuri au fost propuse de economiștii suedezi înaintea apariției "*Teoriei generale...*". În perioada 1932-1970, Suedia a dezvoltat o societate modernă, industrializată, cu unul dintre cele mai înalte niveluri de viață de pe planetă. Se și vorbește adesea de *modelul suedez*.

Economiștii suedezi afirmă, nu fără temei, că lor le revine un anumit primat nu numai în ceea ce privește relevarea discrepanței dintre teorie, realitate și măsuri practice, ci chiar în elaborarea unor măsuri de politică economică pe care le-am numi astăzi "*soluții keynesiste*". „Economiștii suedezi, scrie Gunnar Myrdal, au furnizat fundamente teoretice pentru politica economică înaintea keynesiștilor”.

Gunnar Myrdal considera că Suedia a ieșit mai repede din criza anilor 1929-1933 tocmai datorită unor politici economice inspirate de economiștii suedezi care propuneau intervenția masivă a statului în economie. “Într-o anexă a bugetului din ianuarie 1933, eu,

afirma el, am furnizat motivațiile teoretice pentru o politică expansionistă în termeni pe care acum ia-ș numi keynesieni”.

Modelul suedez este linia de mijloc dintre existența liberalismului absolut, pur, și luarea în considerare a aspirațiilor sociale. De aceea, într-un regim de economie de piață pot fi observate realizări tipice pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă, repartizarea veniturilor, activitățile feminine, sănătatea, educația și alte probleme sociale.

4. *tipul economia paternalistă de piață* are puternice elemente tradiționale și naționale care favorizează dezvoltarea competenței și spiritului de liberă inițiativă și de competitivitate ale agenților economici. În acest tip de economie, statul are un rol de catalizator în economie și societate, care se reflectă atât la nivel macroeconomic, cât și la nivel microsocioal. Japonia este prototipul acestui tip de economie de piață, paternalismul generând performanțe ridicate pe planurile eficienței, flexibilității și competitivității tuturor domeniilor de activitate, iar funcționarea economiei având rădăcini adânci în tradițiile istorice, politice, instituționale, economice, culturale etc.

În Japonia, barierele netarifare identificate de partenerii comerciali sunt produsul tradițiilor naturale și al culturii nipone. Unii autori identifică patru caracteristici distincte ale modelului comercial japonez:

- a) o neobișnuit de scăzută pondere a importurilor de produse manufacturate în consumul intern;
- b) o neobișnuit de scăzută pondere a comerțului intraindustrial;
- c) o neobișnuit de mică pondere a vânzărilor interne de către companiile deținute de străini;
- d) o neobișnuit de mare pondere a comerțului intrafirmă, controlat predominant de companiile minore.

Microcorporatismul japonez se bazează pe integrarea salariaților în întreprindere grație asigurărilor sociale, furnizării de bunuri în natură, stabilității financiare, acceptabilității sociale a unei mari intensități a muncii.

Noul asiaticism se afirmă în Extremul Orient. El se bazează pe succesele economice ale regiunii, sub inițiativa Japoniei, care încearcă să nu lase valorile Occidentului (liberalism, individualism, drepturile omului) să se impună de la sine. Acest nou "asiaticism", nestructurat în vreun proiect politic, nu are reversuri imperialiste și nici nu se hrănește din fervoare ideologică sau religioasă. Importanța lui este dată de greutatea economică a acestei părți a lumii - pol de creștere, de sporirea puterii nipone și de ambițiile chineze. Viitorul va decide între "excelența niponă" și "decadența occidentală". "Valorile asiatice" sunt revelate de influența "Far Eastern Economic Review":

- a) plasarea drepturilor comunității deasupra celor ale individului;
- b) profundă credință în importanța familiei;
- c) înclinație în a delega guvernărilor "definirea imperativelor morale ale națiunii”
- d) ostilitate la adresa permisivității comportamentelor generată de laxismul parental;
- e) un gust natural pentru afaceri și comerț;
- f) atitudine generală de a nu aștepta nimic de la statul-providență;
- g) încredere crescută în excelența educației;
- h) un simț ridicat al economisirii.

Aceste performanțe sunt legate de promovarea liberei inițiative; conducerea meritocratică la nivel micro și macroeconomic. Statul veghează asupra dezvoltării

economiei pe care o controlează prin îmbinarea inițiativei locale, cu cea a conducerii centrale competente. Principiul care guvernează economia paternalistă este respectarea activităților libere și voluntare ale agenților și a competiției între firme. Sectorul privat, puternic, este format, în principal, din marile companii, ca și din mari grupuri financiare care favorizează creșterea investițiilor și au trăsături net diferite față de întreprinderea privată clasică; sectorul micilor întreprinderi este integrat forțat în ramurile moderne și are un rol important în funcționarea economiei prin mecanismele pieței, datorită supleței sale, și a caracterului atomist specific concurenței perfecte. Coexistența celor două tipuri de întreprinderi imprimă economiei japoneze un caracter dual.

Sectorul public, sub forma întreprinderilor publice, este foarte puțin dezvoltat, statul veghind asupra echilibrului economic și favorizând creșterea economică, fără distorsiuni în funcționarea piețelor, stimulând capacitatea firmei de cucerire a pieței interne și externe, concentrând cercetarea și punând rezultatele sale la dispoziția firmelor. Statul este cel ce ghidează agenții economici în scopul creșterii economice, sporirii investițiilor, evitării poluării și accentuării competitivității pe plan internațional, precum și pentru satisfacerea cerințelor unui trai modern și civilizată.

5. tipul economia de piață orientată și dependentă de exterior este specific unor state mici și subdezvoltate care și-au propus ca obiectiv depășirea, într-o perioadă relativ scurtă, a situației lor de subdezvoltare, prin valorificarea pe plan internațional a unor resurse naturale proprii. Un exemplu în acest sens l-ar putea constitui Coasta de Fildeș, cel mai mare producător și exportator de ulei de palmier, importantă materie primă strategică. Acest tip de economie se bazează pe două principii fundamentale: liberalismul economic, care implică libertatea de stabilire, mișcare și transfer al capitalului și forței de muncă, promovarea inițiativei private etc., și deschiderea spre exterior, care presupune extinderea relațiilor economice externe.

În acest tip de economie statul are un rol deosebit, influențând mecanismele pieței, promovând libera inițiativă privată și urmărind realizarea unei anumite creșteri economice care să-i permită înlăturarea înapoierii economice și sociale. Statul îndeplinește, astfel, un rol de catalizator al dezvoltării, exercitând un intervenționism suplă și selectiv.

Aționând în mod deosebit în activități comerciale, statul creează infrastructura economică și socială, are participanți la societățile industriale private, mobilizează prin pârgăhii economice economisirea internă, sprijină și stimulează înființarea și dezvoltarea întreprinderilor private naționale etc.

6. tipul economia de piață negociată este o abordare nouă, bazată pe ipoteze încă neverificate, este cea privind noul model al economiei negociate reprezentat, prin tradiție, de exemplul economiilor țărilor scandinave. Acest model reprezintă o structurare a economiei în care o parte a alocării resurselor și a distribuției veniturilor este condusă prin negocieri tripartite instituționalizate. Unii autori consideră acest model ca o nouă fază de dezvoltare economico-socială urmând după tipul de economie mixtă (neo-liberală de piață).

Noul model caracterizează mai multe economii contemporane, cu structuri neocorporatiste dezvoltate, incluzându-le și pe cele scandinave.

Fiecărui tip de economie îi corespunde un mod specific dominant de luare a deciziilor în alocarea resurselor, ca și în cel al distribuției sau redistribuției rezultatelor, astfel:

- a) în economia de comandă deciziile sunt luate autonom de către autoritățile publice;
- b) în economia de piață concurențială deciziile sunt luate de agenți privați, care se adaptează la schimbările pieței;

- c) în economia negociată deciziile sunt luate pe baza negocierilor instituționalizate între agenții relevanți interesați.

Conceptul de economie negociată a fost folosit pentru prima dată de Hernes în studiul privind puterea și relațiile de putere, dezvoltat mai departe de Nielsen și Pedersen, supus unor experimente în țările scandinave și în unele țări europene mici.

Problema delimitării stricte a unui tip de economie de alt tip de economie este mult mai complexă și extrem de nuanțată. Nicăieri și niciodată nu a existat un tip pur de economie, iar teoria economică modernă acordă o atenție din ce în ce mai mare tendințelor de economie mixtă care, se pare, caracterizează evoluția întregii istorii economice a omenirii.

Trăsăturile economiei de piață își găsesc suportul în: predominanța proprietății private asupra bunurilor, factorilor de producție etc.; respectarea dreptului de proprietate al agentului economic de a folosi și dispune, în mod absolut și exclusiv, în limita legilor, de proprietatea sa care este inviolabilă și consfințită prin lege. Alături *de proprietatea privată*, care este dominantă, în economia de piață există și *proprietatea publică*, pe care statul o gestionează și administrează prin instituții guvernamentale și nonguvernamentale, ca și *proprietatea mixtă*, o combinație a primelor două.

Economia de piață contemporană poate fi definită ca acel tip de economie a cărei organizare și funcționare se realizează prin mecanismele pieței, fundamentate printr-un cadru legislativ-normativ adecvat și care are la bază proprietatea privată.

Economia de piață contemporană are următoarele trăsături:

- a) este o economie multipolară,
- b) este o economie descentralizată
- c) este o economie de întreprindere,
- d) este o economie de calcul (monetară),
- e) este o economie în care statul își exercită o influență indirectă și globală,
- f) este o economie în care profitul este mobilul agenților economici și obiectivul central al activității lor, pentru realizarea căruia aceștia trebuie să respecte drepturile celorlalți.

Bibliografie:

1. Abraham-Frois C., Economie politică. - București, 1994. Ed. Humanitas,
2. Dogan M., Dominique Pellassy, Economia mixtă. - București, 1992. Ed. Alternative,
3. Dobrota N., Economie politică. - București, 1997. Ed. Economică.
4. Hayek Fr., Drumul către servitute. - București, 1993
5. Ivanciu Nicolae Văleanu, Tratat de doctrine economice. - București, 1996. Regia Autonomă "Monitorul Oficial".
6. Ivanciu Nicolae Văleanu, Economia de piață în viziunea neoclasică. - București, 1990. Ed. Tribuna Economică, Nr.30.
7. Макконнелл Р., Стэнли Л. Принципы, проблемы и политика. - Москва, 1992. Экономикс.
8. Маршал А. Принципы экономической науки. - Москва, 1993. Прогресс.
9. Michel A., Capitalism contra capitalism. - București, 1994. Ed. Humanitas.
10. Rugina A., Principia economica: Fundamente noi și vechi ale analizei economice. - București, 1993. Ed. Academia Româna.
11. Тамбовцева М. Моделирование эволюции экономических систем. - Москва, 1997. Диалог, МГУ.

OPINIA EXPERTILOR PRIVIND SITUAȚIA ACTUALĂ
DIN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII ȘI REZULTATELE REFORMEI
(EVALUAREA SITUAȚIEI SOCIO-INFORMAȚIONALE ÎN RÂNDUL EXPERTILOR)

Recenzent Vladimir Blajco, doctor habilitat în sociologie

The reviewed presents the results of a sociologic study among the experts, where members of Parliament, top managers from Health System, professors from University of Medicine and Pharmaceuticals “N. Testimiteanu”, family doctors, specialists in problems of health protection department exposed their opinion and reasons of strained relationships between doctor and patient, the way of reflecting this situation in mass-media, etc.

The results of poll present a particular importance both for specialists in this field, as well as for researchers in socio-humanistic sciences.

Importanța reformei din domeniul sănătății pare a fi indiscutabilă – populația are nevoie de servicii medicale de calitate. Dar cum pot fi obținute ele, care ar fi căile de soluționare a celor mai stringente probleme din acest domeniu urmează încă a fi studiat. Și cu toate că despre reforma sistemului de sănătate se vorbește încă din 1999, aceasta de fapt a început să fie implementată începând cu 2003-2004. Practic toți cei chestionați consideră că odată ce a demarat, reforma nu trebuie stopată, aceasta trebuie susținută și facilitată pentru a obține rezultate mai mari. Marea majoritate a respondenților consideră că sistemul Simașco este scump pentru țara noastră, care se află într-o perioadă de transformări sociale.

În scopul obținerii unor răspunsuri la întrebările menționate mai sus în perioada ianuarie-februarie 2007 am întreprins un sondaj al experților, în cadrul căruia au fost intervievate 80 persoane bine informate privind problemele activității Sistemului Sănătății și care au o opinie separată asupra necesității schimbării situației. Din acest grup au făcut parte:

- Deputați în Parlamentul Republicii Moldova (Comisia pentru Protecție Socială, Sănătate și Familie), 10 respondenți
- Manageri superiori din Sistemul de Sănătate, 10 respondenți
- Profesori de la Universitatea de Medicină și Farmaceutică “N. Testimiteanu” antrenați în pregătirea și perfecționarea cadrelor, cercetători științifici din domeniul medicinei, 10 respondenți.
- Medici de familie, medici specialiști care au un stagiul de activitate în domeniu mai mare de 10 ani, 50 respondenți.

În cadrul sondajului experții au fost rugați să-și spună părerea despre problemele activității Sistemului Sănătății, motivele relațiilor tensionate medic-pacient, despre modul de reflectare a situației din domeniu în mass-media etc.

Rezultatele sondajului au demonstrat că atât specialiștii care activează în această ramură cât și deputații din Parlamentul Republicii Moldova cunosc suficient de bine situația din Sectorul Sănătății și au o anumită opinie asupra motivelor care au condus la situația de criză din domeniu.

Aprecierile experților, privind realizarea principalelor componente ale Reformei în Sistemul Sănătății sunt în mare parte mult mai pozitive decât a majorității populației(Vezi tabelul).

Nr. de ordine	Factorii apreciați pozitiv (Au indicat că sunt satisfăcuți de următoarele componente)	Cota-parte a populației ce a apreciat pozitiv acest factor (%)	Cota-parte a experților ce a apreciat pozitiv acest factor(%)
1.	Situația actuală privind ocrotirea sănătății în Moldova comparativ cu cea de acum 5-6 ani.	44	79
2.	Schimbările produse în prestarea serviciilor medicale (publice) din ultimii 5-6 ani.	52	86
3.	Contribuția reformelor la îmbunătățirea sănătății oamenilor	16	22
4.	Impactul fondării Institutului Medicilor de Familie.	45	71
5.	Activitatea managerilor instituțiilor medicale.	68	80
6.	Privatizarea în sistemul de sănătate.	27	46
7.	Activitatea Companiei de asigurare în medicină.	11	35
8.	Accesul la asistența medicală a grupurilor țintă: tineret, adulți și cei săraci.	74	82
9.	Volumul pachetului minim de servicii medicale în cadrul asigurărilor obligatorii pentru anul 2006	17	38
10	Modul în care Ministerul Sănătății și Protecției Sociale și Guvernul RM a gestionat reforma în domeniul sănătății.	17	39
11	Rolul jucat de Proiectul Ministerului Sănătății și Protecției Sociale de restructurare a Sistemului Sănătății "Fondul de Investiții în Sănătate" finanțat de Banca Mondială la desfășurarea reformei.	49	68

Experții unanim au apreciat starea actuală a sănătății populației drept una nesatisfăcătoare: durata medie a vieții este joasă, morbiditatea oncologică este în creștere etc.

Aproape toți experții au menționat că criza economică din domeniu a fost depășită iar situația în Sectorul Sănătății s-a schimbat spre bine. În același timp deputații Parlamentului RM consideră că situația s-a schimbat, dar nu spre binele pacientului. "Criza continuă - susțin ei – iar banii acumulați de la populație și gestionați de către Compania de asigurări sunt utilizați numai pentru „ai noștri” în timp ce populația continuă să plătească pentru serviciile necalitative”.

Marea majoritate (79 %) a experților consideră că situația actuală privind ocrotirea sănătății în Moldova comparativ cu cea de acum 5-6 ani a devenit mai bună. Ei argumentează că situația la general a devenit mai stabilă cu tendințe pozitive iar calitatea serviciilor medicale se va ameliora simțitor paralel cu asigurarea salariilor decente (de către Stat) a lucrătorilor medicali.

8 din 10 experți susțin că în sectorul sănătății s-au produs schimbări pozitive. Parlamentarii spre deosebire de celelalte categorii de experți sunt mult mai sceptici: ei atestă schimbări negative produse în prestarea serviciilor medicale (publice) în Moldova din ultimii 5-6 ani.

Marea majoritate a celor investigați au menționat că reformele au avut un efect benefic asupra sănătății oamenilor. Astfel fiecare al patrulea expert a afirmat acest lucru, iar mai mult de jumătate dintre experți au specificat că reformele au influențat starea sănătății doar a păturilor socialmente vulnerabile.

În linii mari experții consideră drept puncte forte a măsurilor întreprinse în cadrul reformei structurale în domeniul sănătății - finanțarea ritmică a Sistemului Sănătății și accesul păturilor socialmente vulnerabile la programul unic, iar puncte slabe - finanțarea insuficientă a sistemului, costul mizerabil al polițelor de asigurare și tensionarea relațiilor medic - pacient.

O jumătate dintre experții investigați s-au dat cu părerea că Institutul medicilor de familie doar într-o oarecare măsură și-a atins scopul.

La capitolul calitatea asistenței medicale primare și a serviciului de urgență experții apreciază cel mai negativ motivarea și aptitudinile personalului. Cel mai pozitiv sunt apreciate investițiile în încăperi și echipament.

Doar fiecare al treilea interviuevat consideră că managerii instituțiilor medicale sunt gata să facă față dificultăților ce țin de managementul independent al activității instituției medicale. Ei susțin că sunt întreprinse unele măsuri pentru a pregăti acești manageri.

Experții susținători și opozanți ai procesului de privatizare în sistemul de sănătate s-au repartizat în mod egal: câte 46 %. Împotriva s-au pronunțat majoritatea parlamentarilor. Deputații î-și justifică opiniile prin faptul că practica instituțiilor private (nu numai în domeniul sănătății) a demonstrat că categoriile vulnerabile nu vor avea acces la serviciile acordate de ele.

Răspunzând la întrebarea: „Care este impactul fondării Companiei Naționale de Asigurări în Medicină”, opiniile experților și de data aceasta s-au împărțit egal. Cei care consideră impactul fondării ca unul negativ motivează prin faptul că conducerea companiei activează la comandă și netransparent, utilizând banii pentru unii și obijduind majoritatea populației. Sunt îndreptate sume considerabile pentru întreținerea CNAM-ului, care puteau fi folosite la tratarea pacienților.

Medicii au menționat că CNAM-ul, de când s-a fondat, nu și-a îndeplinit obligația privitor la salarizarea decentă față de urgență și personalul medical și datorită activității ineficiente a companiei este răspândită pe larg umblarea pe drum a pacientului (sau cum se spune „futulirea pacientului”) de la specialist la medicul de familie etc., pentru o oarecare investigare.

În linii mari experții consideră că punctele forte ale pachetului de bază de servicii medicale sunt:

- accesul grupurilor socialmente- vulnerabile la servicii medicale;
- principiul solidarității pus la baza asigurărilor;
- pacienții au obținut drepturi.

Medicii menționează că pachetul de bază permite investigații sofisticate pe larg și tratament suficient pentru orice pacient. Cercetătorii științifici precizează că introducerea noțiunilor de economie de piață în prestarea serviciilor a scos ramura din criză.

Au fost invocate următoarele puncte slabe:

- populația nu cunoaște încă drepturile sale;
- lipsa de transparență;
- volum limitat de servicii incluse a pachetului;
- asigurarea nu permite acumularea surselor necesare pentru dezvoltarea asistenței medicale înalt specializate.
- volumul mare de lucru al Medicului de Familie;
- medicul de familie dispune de puțin timp pentru a educa populația din sectorul său;
- e o bătaie de joc față de pacienți, medici și banii plătitorilor;
- neachitarea salariilor medicilor de familie în dependență de volumul de lucru;

- în pachet sunt incluse medicamente slab cotate în Europa,
- neputința indicării medicamentelor foarte bune, scumpe;
- standarte în tratament;
- nu este hotărâtă „foaia de drum” a pacientului pentru a micșora rîndurile, pentru a deservi operativ pacienții;
- medicul de familie nu are posibilitate la direct să efectueze investigații costisitoare.
- medicul de familie nu are permisiunea să realizeze spitalizarea directă la instituțiile republicane, fără a-l trimite la centrul consultativ;

Fiecare al treilea expert susține că activitatea Companiei Naționale de Asigurări în Medicină este eficientă, fiecare al doilea - într-o oarecare măsură, fiecare al șaselea o consideră ineficientă.

Mai mult de jumătate din cei intervievați au menționat că volumul de servicii medicale incluse în pachetul minim de servicii medicale în cadrul asigurărilor obligatorii pentru anul 2006 n-a fost suficient. Astfel au opinat majoritatea parlamentarilor, o jumătate dintre medici și profesori.

Patru din zece experți nu sunt mulțumiți de modul în care Ministerul Sănătății și Protecției Sociale și Guvernul RM a gestionat reforma în domeniul sănătății. Cei nemulțumiți sunt medicii și parlamentarii.

Deputații consideră că în multe cazuri, ministerul și guvernul pe de o parte și pe altă parte CNAM –ul – activează uneori în contradicție, fiecare urmărind cum să acumuleze mai mulți bani, pe care-i gestionează prost.

30% dintre experți consideră că Ministerul Sănătății în ultimii 5 ani și-a schimbat rolul și funcțiile, tot atâția – că și le-a schimbat parțial, iar 40 la sută afirmă că el în genere nu și-a schimbat atribuțiile și funcțiile.

Parlamentarii precizează: Activitatea actualului minister s-a complicat odată cu „experimentul” făcut, comasându-se cu Ministerul Protecție Sociale. Numărul de cadre s-a redus până la „absurd” întrucât de la cei rămași nu putem aștepta elaborări de politici, strategii. Unele din prerogative au fost dublate cu CNAM –ul iar cel mai important - banii.

Aproape fiecare al patrulea respondent (în majoritatea lor deputați și manageri) consideră că Ministerul Sănătății și Protecției Sociale nu și-a dezvoltat capacitățile cât privește reacția acestuia față de modificările introduse la nivel instituțional.

Medicii de familie și medicii specialiști opinează că rolul Ministerului Sănătății și Protecției Sociale a devenit secundar, că la moment îndeplinește doar funcția de statist și nu întreprinde nimic pentru a majora salariile personalului medical.

Profesorii , cercetătorii științifici precizează că doar se întrevăd tendințe de analiză a situației și se încearcă de a propune soluții de rezolvare.

Majoritatea respondenților (61 %) consideră că percepția populației cu privire la această reformă este proastă sau nu prea bună. Majoritatea deputaților (7 din 10), participanți la investigație s-au dat cu părerea că percepția populației este proastă și argumentează:”Toate insuccesele acestei reforme, populația o percepe - ca o vină doar care vine din partea medicilor. „De vină sunt medicii în toate”- consideră deputații.

Marea majoritate a celor investigați afirmă că Proiectul Ministerului Sănătății și Protecției Sociale de restructurare a Sistemului Sănătății “Fondul de Investiții în Sănătate” finanțat de Banca Mondială a jucat un rol semnificativ la desfășurarea reformei. Ei î-și argumentează opțiunile:” Cu pași mici, dar se reabilitează Centrele de

Sănătate și Oficiile Medicilor de Familie, care erau pe cale de dispariție fizică. Însă lucrările sunt insuficiente. Proiectul Ministerul Sănătății și Protecției Sociale a jucat un rol salvator, dar odată supraviețuit, sistemul are nevoie de investiții spre modernizare, motivare etc.”

72 % dintre respondenți consideră că au fost implementate strategii eficiente, care în viitor ar putea să combată bolile infecțioase (în special TB și HIV/SIDA) iar 28 % - afirmă contrariul.

Cele mai importante surse din care se informează experții despre Proiectul Reformei în Sectorul Sănătății și despre implementarea reformei sunt :

- mass-media (Presa, Radio, TV) - 77%
- informațiile puse la dispoziție de către Ministerul Sănătății și Protecției Sociale: documentele de directivă, ordinele și instrucțiunile metodice ale MS și PS, rapoartele de activitate și rapoartele statistice ale Ministerului Sănătății. – 43%
- din surse directe parvenite de la Proiectul Ministerului Sănătății și Protecției Sociale de restructurare a Sistemului Sănătății “Fondul de Investiții în Sănătate”, ghidurile și regulamentele respective – 27%
- Din informația de la administrațiile IMSP, rapoarte la nivel de instituții, documentele de serviciu, ordine, dezbateri anuale - 22%.

Reforma implementată în mare parte de Proiectul Fondul de Investiții în Sănătate este salutăată de către toate categoriile interviuate reprezentate de către prestatori de servicii medicale și de beneficiarii acestui sistem. Aceasta a adus cu sine concepte și abordări noi, a reabilitat și dezvoltat serviciul medical în special în regiunile rurale, astfel asigurând un acces mai extins a populației, în special a păturilor vulnerabile față de aceste servicii. Însă reforma va fi doar o mimare atâta timp cât nu se va schimba mentalitatea atât în rândul populației precum și în rândul medicilor. Populația în masă a acceptat schimbările, însă există încă foarte mult spațiu pentru îmbunătățire și perfecționare.

Bibliografie:

1. Karen Glanz, Frances Marcus Lewis, Barbara K. Rimer. Health behavior and health education. Theory, Research and Practice.
2. Prut Basin Water Management Project Moldova. Anex 4 – Health and Public Annuareess 2000
3. Ocrotirea sănătății în Republica Moldova Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova. – Chișinău, Statistica, 2004 (Tipografia „CRIO” SA).
4. Bocșan, I.S. (sub red.). Asistența primară a stării de sănătate. – Cluj-Napoca, 1996.
5. Lupu, Iustin, Zanc, Ioan. Sociologie medicală. Teorie și aplicații. – Iași, Editura Polirom, 1999.
6. Marinescu, Constantin, Duda, Rene. Dimensiuni și valențe sociologice ale medicinei. – Iași, Ed. Junimea, 1988.
7. Manole, Gh., Gălățescu, Em. Asigurările sociale de sănătate. – București, Editura Tehnică, 1998.
8. Popescu, Grigore, Sociologia medicinei. – București, Editura Academiei, 1976.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Alexe Rău

SCRIEREA CA DASEINOGRAMĂ

Recenzent: Dumitru Căldare, doctor habilitat în filosofie

De fapt, definițiile scrierii care figurează în multe dicționare de referință, cum ar fi aceea de „sistem de comunicare socială cu ajutorul unor semne grafice convenționale prin care sunt reprezentate sunetele sau cuvintele unei limbi” (24, p. 317) reduc iremisibil valoarea polivalentă a acesteia, transformând-o, *de facto*, într-un fel de tehnologie de comunicare în sensul sărăcit al acestui termen, or, Platon, când apela, vizavi de scriere, la noțiunea de „tehnică” (26, p. 417-493), îi rezerva, scrierii, așa cum a revelat Derrida, niște posibilități de profunzime (10, p. 65-148). În plus, aceste abordări reduc enorm durata istorică a existenței scrierii, căci sunt scoase în afara ei semnele paleolitice și alte semne lăsate de om pe diferite materiale, invocându-se întru justificarea acestei frustrații faptul că aceste semne străvechi nu au nimic în comun nici cu sistemul, nici cu comunicarea.

Prodigioase cercetări recente efectuate de către reprezentanții mai multor discipline, dar mai cu seama de paleografi și de paleontologi, au scos în vîleag funcții necunoscute ale semnelor geometrice de până la apariția scrierilor analitice și sintetice. Marija Gimbutas, genialul paleontolog american, care a efectuat, între altele, revelatoare săpături în spațiul carpatodanubianopontic, a adus dovezi concludente că semnele geometrice erau, de fapt, un sistem de scriere sacră (13, p. 141). Impresionat de descoperire, Derrida vine cu propunerea ca aceste semne să fie numite arhiscrituri (21, p. 206). Marcel Otte, un mare paleontolog și el, consacră definitiv termenul de protoscriere (25, p. 86). Astfel, ruptura teoretică dintre semnele arhaice și cele care încep odată cu scrierile analitice și sintetice dispare, apărând o continuitate consacrată a scrierii ca atare. Lucrul acesta are o importanță categorică în perceperea și abordarea scrierii. De la ce a fost ea înțeleasă până la această dată, scrierea ajunge să fie abordată ca un factor ontologic și gnoseologic. Intervenția lui Merleau-Ponty, care circumscrie scrierea fenomenologiei, care o tratează ca pe un fenomen (20, p. 203), face posibile numeroase, deopotrivă moderne și „în stil retro”, studii și cercetări asupra semnelor grafice.

Se conștientizează mai întâi faptul că scrierea nu e numai un transmîțător de informație, ci și o expresie a interiorului uman. Evoluția în timp a formelor scrierii începe să fie percepută ca un epifenomen al evoluției în timp a conștiinței umane. „Pe scriere se ține conștiința și spiritul”, scrie Bacon (7, p. 80). Iar într-o carte intitulată „*Precis de l’histoire de la philosophie*”, apărută la Paris în 1834, scrie că „în scriere sunt ascunse drumurile lumii, ca și calea căutării lui Dumnezeu”. Un alt autor aduce dovada că formele de evoluție a scrierii corespund și reflectă etapele de dezvoltare a conștiinței sociale precum și perioadele de evoluție istorică a omenirii (31, 102-104). La acest gând nu pot să nu adaug cele relatate de Emil Litre, că scriitura reflectă schimbările, urmele spirituale și materiale lăsate de fiecare secol (19, p. 45). „*L’écriture nous devole la nature et l’origine*”, spune un alt filosof (5, p. 623). Apăruse, ce-i drept, pe parcursul dezbaterilor, și întrebarea dacă din scriere se pot face și numerele. Descartes a fost unul dintre primii care a demonstrat că numerele țin de scriitură, R. Misslin (22), într-un consistent tom despre numerologie apărut sub auspiciile genericului dezbătut mult în epocă (*La philosophie de l’unité*), în care tocmai îl invocă pe Descartes, nu doar face o trecere în revistă a partizanilor acestei

idei(între care se află și filosoful Laromiguiere(17),care în cursul său de filosofie scoate în prim plan numerologia lui Leibnitz,dar mai ales introduce în uz o nouă sintagmă,"scrierea geometrică", pe care o preia și o încetățenește în știința actuală A.Vartic.(32).

Trebuie să recunosc în acest loc că mirarea, imboldul care m-au făcut să meditez asupra acestor lucruri au venit de la descoperirea de care mine în colecțiile Bibliotecii Naționale a Franței a tratatului „La philosophie de l'écriture”(6).L-am citit și m-am convins că scrierea este chiar un fel de născătoare a filosofie. Cel puțin,una din premisele apariției acesteia. Și într-adevăr,încă în „Metafizica” lui Aristotel, apărută sub îngrijirea lui Andrei Cornea, citim în III B,Cap. 3,pagina109, că „principii sunt părțile din care e compusă vorbirea ,și nu vorbirea luată ca gen. În același volum,p.121,nota 18 citim:”Stoieton înseamnă în greacă „liniuță”,apoi a însemnat literă, și, prin analogie,element constitutiv al naturii. Importanța modelului culturii alfabetice în nașterea viziunii filosofice despre univers pare a fi fost decisivă”.

Dacă am accepta necondiționat, ca pe un postulat, teza lui Albert Flocon (12,p.13) (expusă în tratatul său „L'univers des livres”) că din formele de scriere fac parte și gesturile, atunci primatul scrierii nici nu mai necesită vreo dovadă. Or, ține de ordinul evidențelor adevărul că în faza iluminării, a trezirii conștiinței, ca și în aceea în care divinitatea încă nu-și începuse retragerea, în faza „pipăitului”, a mâinii ca organ al inteligenței (apud Bergson (3,p.78), exprimarea de sine, ca și comunicarea incipientă, nu se puteau realiza prin alte mijloace decât gesticulația și mimica. Nu mai puțin elocventă în acest sens este și dovada logică adusă în favoarea acestei concluzii de către S.P. Kapița în celebrul său interviu acordat revistei „Magazin bibliologic”(1). Alfabetul, spune savantul, este ultima formă de scriere inventată de omenire și se bazează pe sunetele vorbirii. Prin urmare, vorbirea a apărut după inventarea formelor de scriere anterioare (geometrică, analitică, sintetică etc.). Căci dacă vorbirea ar fi fost anterioară scrierii, atunci alfabetul ar fi trebuit să apară înaintea celorlalte forme de scriere, ceea ce ar fi o absurditate. Și ca să întărească definitiv teza sa, academicianul rus mai adaugă la aceasta și concluzia antropologilor că în perioada primordială omul nu-și avea încă dezvoltate pe deplin coardele vocale, producând doar câteva sunete specifice. Iar Derrida va consacra problemei primatului scrierii un eseu răsunător,un întreg tratat - *Gramatologia* (9).

Așa se face că în timp ce complexitatea creierului uman este un dat (un dar divin, cum zice Kapița, bazându-se pe descoperirile colegilor săi că de-a lungul istoriei complexitatea creierului uman n-a evoluat, e ca un dat sacru,schimbător e doar volumul lui), posibilitățile, mijloacele de exprimare, de exteriorizare a conștiinței țin de domeniul devenirii. Se întâmplă aici un lucru similar cu felul de a fi al ființării umane, al Daseinului lui Martin Heidegger, descris indescriptibil în inimaginabila pentru muritorii de rând „epopee” filosofică, metafizică „Sein und Zeit”(15). Daseinul își începe calea ființială prin a se „arunca” în viitorul său final, conștientizându-și, dacă nu chiar trăindu-și moartea, iar de acolo se întoarce înapoi de unde a fost „aruncat”. Daseinul este survenire permanentă din propriul său viitor, premergerea, starea continuă de „a-fi-înaintea-lui-însuși”, care îi marchează destinul, îi determină calea și modul de parcurgere a ei. Destinul uman nu e decât drumul labirintic spre sine, spre propriul „centru ascuns” (Borges).

Complexitatea creierului, în aspectele ce fac obiectul acestor reflecții, este parcă „aruncată” în viitor. Noi ne-am creat iluzia unei îndepărtări, a unei avansări în raport cu primordialitatea, dar, de fapt, prin ceea ce descoperim nu facem decât să ne apropiem de esențele, de potențialitățile pe care divinitatea, Creatorul le-a ascuns în noi și în natură

încă la origini, la Facere. Omul caută, de milenii, mijloace (tehnologii, căci vorbirea și scrierea, chiar limbajul sunt și niște tehnologii) și suporturi de exteriorizare care să fie pe măsura complexității creierului său. Și cum creierul, așa cum a arătat Ștefan Lupașcu, e un câmp de materie neuropsihică străbătut de circuite electrochimice, de influxuri nervoase echivalente cu declinurile specifice computerului, este clar că cel mai bun suport de exteriorizare (fixare) a informației din creier va deveni acela care va fi cel mai aproape de factura materiei neuropsihice. Și pentru că asemănarea funcțională dintre creier și computer este evidentă, putem conchide că siliciul, elementul care se află la baza construcției computerului, se pare că ne-a apropiat mult de acest ideal.

Și iese din ascundere (vorba lui Heidegger) în *această ordine de idei un lucru cu totul și cu totul revelatoriu*: evoluția în timp a formelor și chiar a suporturilor scrierii, a felului lor de a fi ne dau indicații asupra firii Daseinului de-a lungul ontologiei sale. Urmele ființelor sunt o informație codificată despre ființări. Cum cercetăm celelalte vietăți după urmele pe care acestea le lasă în natură, așa și scrierea poate fi considerată ca urma pe care o lasă pe parcursul căii sale spirituale Daseinul, urma care ne vorbește mai ales despre invizibilul ființării umane și despre dimensiunea transcendentală a acesteia (tot așa cum cardiograma ne arată/spune aproape totul despre inimă fără să o vedem pe aceasta din urmă). Scrierea poate fi considerată astfel și ea ca un fel de radiogramă a părții mai puțin sau nevăzute a ființării, a spiritului. Scrierea este o daseinogramă, iar cartea și biblioteca sunt, în acest sens, un daseinoscop, un ființograf.

„Citind”, decodificând daseinograma aceasta, vom releva că ea e alcătuită din mai multe segmente, diferite atât ca întindere, cât și din punctul de vedere al configurației urmelor desenate de ființa umană. Fiecare din aceste segmente corespunde unor mari perioade preistorice și istorice. Primul segment e de factură geometrică, urmând apoi „înregistrările” obiectuale, simbolurile naturale, pictogramele, hieroglifele și alte reprezentări sintetice, semnele alfabetice și, în sfârșit, semnele HTML. Toate ne dau informații transcendente și ancestrale despre starea și felul de a fi al Daseinului (omului) în perioadele de timp respective. Și pentru că vine vorba de perioade cronologice, vom menționa de asemenea că daseinograma noastră are ceva comun cu ceea ce de la Kant încoace filosofii numesc schematizare.

Revenind la primul segment, cel geometric, vom remarca faptul că el nici nu a fost luat în considerare până acum de istoricii scrisului și ai cărții, nici chiar de Albert Flocon și Nguen Hin. Se considera că semnele acestea nu au nimic în comun nici cu scrierea, nici cu bibliologia. Cercetătoarea americană Marija Gimbutas a fost unul din primii savanți care a pus un semn de egalitate între semnele geometrice și celelalte forme de scriere. Alți cercetători și cunoscători ai paleoliticului au venit să demonstreze și ei că însemnele geometrice lăsate de omul primordial pe pietre, oase și pe alte materiale conservă și comunică informație la fel ca celelalte feluri de scriere. Să nu-l uităm aici pe Nicolae Densușianu, autorul celebrului tratat „Dacia preistorică”(26), cel care a zăbovit mult asupra semnelor geometrice, ajungând la concluzia că ele au apărut mai întâi în spațiul carpato-danubiano-pontic (lucru confirmat mai târziu de Gimbutas). La noi, cercetătorul Andrei Vartic a realizat niște studii fundamentale asupra acestui fenomen („Întrebarea cu privire la paleoinformatică”, „O istorie geometrică a lui *homo sapiens*”, „Istoria a început la Mitoc” ș.a.), el devenind fondatorul unei discipline bibliologice noi, paleoinformatică, și introducând în uz un concept științific nou, acela de *homo geometricus*. Este clar că acceptarea semnelor geometrice ca formă de scriere

extinde cu mult în timp și în arealul științific și filosofic bibliologia, dându-i, practic, un nou statut, unul egal în drepturi și în preocupări cu disciplinele „aristocrate”.

Dar ce ne spune acest segment al daseinogramei despre felul de a fi al omului? Mi se pare evident faptul că toate porțiunile acestei ființograme înregistrează, fiecare în parte, câte o etapă în devenirea conștiinței și a gândirii omului (de la aflarea în intuiția divină și apoi în cea pură la senzorialitate, de la gândirea obiectuală și prin imagini la cea abstractă și apoi la cea software-izată, textualizată). Porțiunea semnelor geometrice reprezintă cu siguranță perioada în care omul se mai afla, așa cum am remarcat anterior (în care îl decodificam pe Bergson), în faza de trezire, adică era situat în intuiția divină și nu avea necesitatea de a „măsura” cu rațiunea, cu instrumentele gândirii lumea ambiantă și universul. O revenire, în acest context, la tratatul „L'univers psihique” al lui Șîșcu ni se pare a fi una revelatoare. Precum știm, filosoful acesta a conchis, atunci când scria despre sistemele aferent și eferent ale reacției omului, că informația despre mediul ambiantal se înregistrează în creierul uman sub formă codificată, prin linii și figuri geometrice. Sunt tocmai semnele geometrice pe care omul din paleolitic (*homo geometricus*) le exterioriza pe pietre, pe oase, în lut și în lemn. Așadar, omul parcă avea acces direct la informația din creier, fără mijlocirea conștiinței și a rațiunii. E foarte probabil că inscripțiile pe care el le făcea erau nu altceva decât un produs al mâinii (ca organ de inteligență în acea perioadă), care îi prima sub clicul (comanda) codului sacru de care am vorbit în Aleph (2)(1,p.44-46). Și atunci, paranormalele parcă șiruri matematice descoperite în inscripțiile geometrice decodificate de A. Vartic se poate întâmpla să fie și ele o informație despre univers venind de la Creator. Și dacă ar fi așa, atunci siderata descoperire anunțată de Andrei Perjovschi în revista *Atelier* și comentată în *Le monde* (descoperirea unui nou limbaj pe care el îl numește zeuxilogie și care înseamnă înregistrarea impulsurilor venite de la divinitate (am consemnat acest eveniment în cartea mea „Jurnal parizian”) ar fi o apropiere nesperată de divinitate.

Nu putem să nu-l invocăm aici, cel puțin ca martor doveditor, și pe marele Platon. Este bine cunoscut faptul că el era fascinat de geometrie (chiar dădea lecții particulare și publice în acest domeniu) și, uluit de certitudinile la care se poate ajunge prin demonstrațiile asupra diferitor aspecte ale triunghiului, a ajuns să creadă că figurile geometrice, conceptele matematice reprezintă direct arhetipurile lucrurilor. „Har divin fără mijlocirea minții” - aceasta a fost concluzia sa. Iar Kant, atunci când comenta aceste lucruri în „Critica rațiunii pure”, dovedea că e vorba, într-adevăr, nu de inteligență, ci de intuiția pură. Bergson va reconfirma plenar aceste teze.

Și încă o constatare intermediară. Este clar, din analizele paleoantropologilor străini (Henri Deporte, Marcel Otte) și din acelea ale lui Andrei Vartic că în paleolitic, în epoca lui *homo geometricus*, numerele, șirurile matematice constituiau un mijloc de codificare, conservare și comunicare a informației. Drept care nu pot să nu fac o legătură între numerele primordiale și numerizarea (digitizarea) informației în zilele noastre. Nu este oare și aceasta o dovadă a felului heideggerian de a fi al omului, care înaintează din viitor spre esențele ascunse ale originii? Să fie vorba oare, actualmente, de încheierea unei mari epoci, a unui cosmic ciclu în evoluția Daseinului?

Tot în porțiunea geometrică încep să se arate și primele semne (urme) ale dedublării. E greu de spus definitiv care sunt sursele, motivele și mecanismele dedublărilor umane. Claude Levi-Strauss a încercat să ne dea, în tratatele „Dedublarea reprezentării în artele Asiei și Americii” și „Antropologie structurală” (ca și Marcel Granet în disertația „L'evolution de l'humanite”) o configurație de principiu a algoritmului de evoluție și manifestare (extazare) a acestui fenomen, care se suprapun, în

mare, cu motivația formulată de Johan Huizinga în „Homo ludens”, prin sintagma „nevoia congenitală de climax antitetic”. Etnologia, zice el, a arătat că în perioadele culturilor arhaice viața socială se baza pe o alcătuire antitetică și antagonistă a comunității înseși și că întreaga lume de idei a unei asemenea comunități se rânduia în conformitate cu antagonismul conținut în acea structură dualistă. Pretutindeni se găsesc urme ale acestui dualism primitiv, care împarte tribul în două jumătăți opuse și exogame. Împărțirea după jumătăți totemice și gruparea după sexe trece într-un dualism de expresie cosmică.

Dualismul, dedublarea aceasta sunt confirmate/demonstrate de o manieră magistrală și de către scrierea geometrică, de către primul segment al daseinogramei noastre. Unghiuri opuse unul altuia, numere de semne pare și impare (care ar putea reprezenta, printre altele, masculinul și femininul, cerul și pământul, viața și moartea, ziua și noaptea, lumea asta și lumea cealaltă, lumea și antilumea etc. I-ar fi putut conduce pe omul primordial la ideea crucii paleolitice), imagini inversate, parcă privite în apă, în oglindă.

Efectele oglinzirii sunt o prezență permanentă în toate segmentele daseinogramei, în toate formele de scriere și de utilizare a acestora, oferindu-ne informații inedite despre cum era omul, mai cu seamă invizibilul uman, în diferite epoci de ființare. E un motiv de a dubla window-ul patru, consacrand acestui fenomen, în mod expres, „ferestruica” ce va urma.

Dar nu pot să nu adaug la toate acestea, sau poate trebuia chiar să le anticipez, invocând efectul umbrei, impactul ei asupra psihicului uman și a mentalității colective. Umbra omului, stând în picioare cu mâinile întinse în lături și cu spatele spre soare, este o cruce. Umbra, umbrele sunt și ca un alter ego, și ca o antilume, și ca semnificantul unui alt tărâm și ca arătare a spiritului. E ca un reflex al invizibilului și al ne-uzibilului. Apropo, "funcționalitatea" umbrelor are și rost de reamintire, de scoatere la vedere a uitatului, a îndepărtatului, a dispărutului. În mitologia și în folclorul românești, și nu numai, motivul umbrei ca dedublare ființială este unul frecvent.

Gândurile despre dedublare(despre efectul umbrei, nu pot fi încheiate înainte de a face din nou o paralelă cu ordinatoarele, cu computerul. Cine are poștă electronică, n-a putut să nu observe că, atunci când inițiezi procedura de redactare și de expediere a unui mesaj, e suficient să accesezi o singură literă din e-mail-ul adresatului, că apare, umbră (deci ca din umbră) întregul nume al acestuia. Borges recurgea și el, atunci când își începea o conferință, sau când avea de a-și reaminti expresiile și cuvintele unei limbi străine, la profilul „gravat” în memorie al unor litere, care aduceau după sine întregul lanț de informații, imagini, idei de care avea nevoie pentru moment. Dar oare nu am sesizat și noi cum un singur detaliu actualizat în conștiință aduce după sine, reconstituite filmic, tablouri întregi din anii rămași în urmă?. Și nu constituie oare aceste similitudini între dasein și computer încă o dovadă a înaintării noastre în stil platoniano-heideggerian, din viitor spre esențele ascunse în noi și în natură la începuturi? Umbra e partea ascunsă a ființei noastre, a universului. Dar poate că din ea vine către noi și Dumnezeu, care, în acest fel, e ca un revers al oglinzii...

Să revenim însă la scriere, la această ființogramă, daseinogramă care este, așa cum am început să deslușim în windows-ul precedent, o sursă a conștiinței (în sensul a percepției kantiene) și o cale de cunoaștere a ființării omului. O reflectare a căii parcursă de conștiința umană în evoluția sa. Segmentul geometric al daseinogramei reprezintă perioada în care omul se afla cuprins în intuiția divină. Faza imediat următoare în trezirea

conștiinței a însemnat îndepărtarea (retragerea) treptată a divinului, a sacrului, lăsând loc intuiției pure, care a fost un fel de etapă intermediară între intuiția divină și raționalitate. O etapă de tranziție de la inconștient la conștient, de la irațional la rațional. Intuiției pure îi corespunde segmentul sintetic al daseinogramei, în special pictografia. De fapt, acest fel de intuiție se face sesizat încă din segmentul geometric, mai ales spre sfârșitul acestuia. Și e firesc să fie așa, pentru că intuiția pură a ieșit din intuiția divină (Bergson, în lucrarea „Intuiția filosofică”, pare să confunde chiar aceste două stări ale ființării). Kant a descris, în „Critica rațiunii pure”, în mod exhaustiv, determinantele intuiției pure, ca și geometrul-filosoful Platon, într-adevăr, granița dintre aceste două feluri de intuiție este greu de trasat. Probabil, este vorba, în acest caz, mai mult de o întrepătrundere decât de o delimitare. Totuși, trezirea treptată a conștientului, trecerea de la alogic la logic în mesajele scrise este evidentă. Dacă la început pictogramele se amplasau în corespundere cu un fel de „compoziție”, treptat desenele acestea au început a fi aranjate în așa fel ca succesiunea lor să aibă un sens logic, să exprime un gând, un enunț. Astfel a apărut segmentul logogramelor, apoi acel al ideogramelor.

Se observă în această evoluție a formelor de scriere de până la alfabet o esențializare treptată, una ca aceea din creația lui Brâncuși. Pictogramele sunt spectralizate consecutiv până ajung să fie niște semne. În același timp, are loc o depășire a uniformității globale din epoca lui homo geometricus și o diferențiere tot mai accentuată a specificului scrierii sintetice, analitice și apoi fonetice, a specificului etnic mai ales, diferențiere care, odată cu apariția alfabetului, trece într-o polarizare antinomică. Alfabetul generează polarizarea daseinogramei, iar cele două continuări (ramificări) ale ei reflectă și influențează împărțirea lumii în două părți deosebite, ba chiar opuse. Tot așa cum sunt împărțite în două emisferele, semința, hipotalamusul și alte ființe, lumea terestră se împarte în două emisfere culturale, în două tipuri de civilizație și amândouă aceste tipuri nu doar se reflectă în daseinogramă, ci și invers - formele de scriere se răsfrâng asupra mentalității, asupra stilului ființial al fiecărei emisfere. Aceste două componente ale lumii se opun una alteia, dar se și întrepătrund precum yin-ul și yang-ul. E ca și cum daseinul ar avea un avers și un revers, ca și cum ar exista, în interiorul lui, două subdaseinuri în opoziție unul față de celălalt.

În fundamentalul său eseu „DAO. Calea ca o curgere de apă” (apărut în 1996) filosoful și teologul Alan Watts surprinde diferențele dintre Orient și Occident generate de scriere, de formele de scris tradiționale într-o emisferă și în cealaltă. Orientul, precum se știe, nu a trecut la alfabet. El a rămas credincios scrierii ideografice, ieroglifice. Aceste forme de scriere sunt aproape de natură, or fiecăre semn este, de fapt, o stilizare a unui obiect sau a unui concept. Elementele acestor forme de scriere au fost, la origini, desene, semne convenționale, care apoi, trecute pe hârtie, pe mătase au devenit „figuri”. Scrierea orientală se contopește cu universul natural, care „presupune o infinitate de variabile interacționând simultan, astfel încât ar fi necesar un număr incalculabil de eoni pentru a traduce măcar un moment din operațiile I în limbajul linear alfabetice” (Watts, p. 32). Scrierea aceasta presupune, atât la scris cât și la citit, interpretare, alegerea variantelor, iar aceasta din urmă tocmai și înseamnă gândire vie. „Creierul însuși, ca organ al inteligenței, sfidează orice descriere lingvistică, chiar una făcută de cei mai mari neurologi” (Watts, p. 34). Prin urmare, avem în scrierea orientală o dublă apropiere de natură: una prin apropierea vizuală de imaginea obiectelor redată și alta prin adaptarea la felul de a fi al hipotalamusului. A scrie cu ideograme înseamnă de fapt a desena, ori a te juca de-a desenatul, de unde și ușurința cu care copiii însușesc scrisul. La Universitatea din Pennsylvania a fost efectuat un experiment cu un grup de copii din clasa a doua care

erau restanțieri la scrierea și citirea alfabetică și s-a constatat că acei copii au putut cu ușurință să învețe a citi în chineză și chiar să construiască propoziții simple în numai patru săptămâni (știre publicată în „Science” din 26 martie 1971).

Această parte a daseinogramei reprezintă vizibilul. Orientul e, în fond, o civilizație a ochiului.

Occidentul, fiind marcat de scrierea alfabetică, care e un semnificant al sunetelor, e o civilizație a urechii. S-a constatat științific că urechea nu poate detecta în același timp atâtea variabile ca ochiul, pentru că sunetul este o vibrație mai lentă decât lumina. De aici, liniaritatea limbajului occidental, care e o îndepărtare, dacă nu chiar un fel de abatere de la natura omului.

Pentru a citi/interpreta în scrierea ideografică trebuie să dai frâu liber imaginației. Iar imaginația este adevăratul resort al vieții spirituale, așa cum a remarcat Imanuil Kant în „Critica facultății de judecare”. Există, spune el, două feluri de judecată. Primul este judecata determinativă, înțeleasă ca subsumare a conceptelor particulare sub unul general, universal. Aici judecata e constrânsă de realitatea obiectivă, ea nu poate ieși din armătura conceptelor intelectului. Există însă și judecata de apreciere, judecata reflexivă, care scapă de teroarea intelectului, ocolindu-i conceptele și legile logice. Finalitatea, zice filosoful, e principiul judecății reflexive: aceasta înseamnă că fără a putea măcar pătrunde secretele lui Dumnezeu, suntem convocați la o aventură a rațiunii, care e anabasis-ul judecății reflexive. Primul fel de judecată e numai structurare, al doilea e construcție arhitectonică. În primul caz mișcarea se produce de sus în jos, adică de la categorie, prin „curățirea ei de coajă”, cum mai numește Kant analiza, spre specii și spre indivizi. În cel de-al doilea caz, în constituirea unui sistem arhitectonic al naturii, mișcarea are loc de jos în sus, adică de la legi particulare deja stabilite datorită aplicării conceptelor, spre legi din ce în ce mai generale, în direcția unui principiu al unității diversului care nu ne este cunoscut. Cu alte cuvinte, prima operează sub un orizont conceptual dat, cealaltă se află mereu în căutarea orizontului. Ideii de judecată care nu-și schematizează conceptele decât în conformitate cu consemnele dictatoriale, dinainte date ale intelectului, i se opune cea a unei judecăți „fără pre-judecată” (fără ceva aprioric) care, în avântul său liber spre o universalitate repusă mereu în discuție, reprezintă adevăratul resort al unei vieți spirituale. Iată aici se manifestă magistral Imaginația, zeița libertății în împărăția spiritului. Goethe a fost atât de entuziasmat de această descoperire a lui Kant, atât de impresionat de această a treia „Critică” (în care își găsea justificarea propriilor strădanii), încât le spunea prietenilor că „Bătrânul de la Koonigsberg” i-ar fi redat tinerețea...

Cu alte cuvinte, scrierea ideografică a orientalilor este reflectarea dar și sursa unei spiritualități precumpănitoare. Alfabetul, prin liniaritatea sa, reprezintă judecata îndreptată în jos, el limitează câmpul de acțiune al imaginației, ne încorsetează în armătura conceptelor, presupune o reacție mai mult la materie decât la spirit.

Așa se face că cele două ramificări ale daseinogramei noastre condiționează și reflectă două emisfere, doi poli diferiți: spiritualismul oriental și materialismul occidental. Diferența dintre ele e ca dintre ochi și ureche. Ochiul, prin contactul său direct cu natura, mai înseamnă și realism spiritual. Urechea este născătoare de iluzii, iar iluzia prezintă pentru ființare un pericol fatidic (să ne amintim de „războiul” declarat de hinduși mayei (iluziei), dar și de pericolul iluziei exprimat genial de Ion Creangă prin groapa cu foc în care se va prăpădi lupul din „Capra cu trei iezi”).

Scrierea ideografică e o lucrare a sufletului, a spiritului, e o creație a lor. Alfabetul e o tehnică (așa cum spune Platon în „Phaidros”), o tehnologie care trebuie învățată pe de

rost și aplicată mecanic. Dar el este în același timp mai democratic în sensul că poate fi însușit mai repede și de mai mulți oameni. Și iată aici și-a spus cuvântul, pentru prima dată, pericolul iluziei ascunsă în alfabet ca focul în groapa caprei cu trei iezi. Până la inventarea alfabetului dialectica dintre mase și elite părea imperturbabilă, căci pentru a deveni cărturar trebuia să ai har și să depui o muncă de sacrificiu. În Egipt, de pildă, instruirea unui cărturar-bibliotecar începea de la vârsta de cinci anișori. Și dintr-o dată - alfabetul. Iluzia maselor că ele pot fi la fel de docte ca și învățații. Desigur, prin asta nu se diminuează importanța acestei geniale invenții care este alfabetul. Acesta poate fi considerat, într-un fel anume, unul din părinții, dacă nu chiar născătorul democrației. Dar scoatem pe tapet și aceste aspecte negative pentru a ne feri de pericole. O societate armonioasă e posibilă numai dacă între elite și mase există un echilibru armonios. Încălcarea acestui echilibru, cu atât mai mult scoaterea din joc a elitelor nu pot conduce la altceva decât la dezastru. În „Întrebarea cu privire la tehnică”, Heidegger ne previne limpede asupra acestui pericol apocaliptic.

Și mă întreb: dacă o emisferă reprezintă civilizația ochiului, iar cealaltă - civilizația urechii, nu ar însemna oare că avem de a face cu două părți neîmplinite, unilaterale? Oare nu cumva, pentru a deveni oameni întregi pe acest pământ, trebuie să găsim un echilibru între acești doi poli, o cale de întrepătrundere a lor, încât ochiul și urechea să se regăsească într-un întreg? Interesul, sau valurile de interes față de spiritualitatea orientală manifestate de occidentali sunt, poate, consecințe ale unei necesități subiacente care se developează, iese în evidență în mod periodic, ciclic. Dar de aceeași necesitate s-ar putea să țină și pătrunderea în viața orientalilor a unor elemente de progres occidental. Nu sunt sigur, însă că această polaritate ar putea fi depășită vreodată definitiv, căci ea nu e decât o rotică în mecanismul infinitei și iminentei oglindiri universale. Fiecare din cele două tipuri de scriere este ca și cum imaginea în oglindă a celeilalte, negativul, și în același timp imaginea dezvoltată a celeilalte.

Și fiindcă ne-am referit iarăși la efectul oglindirii, ce-ar fi să revenim la metafizica oglinzii schițată de Mircea Vulcănescu? Ghidându-ne la concluziile lui Vulcănescu, am putea determina forma universului după felul cum omul (daseinul) amplasează semnele scrierii pe suport material. Să luăm de exemplu semnul M. Cercetătorul Gheorghe Lazarovici(18) face dovada următoare: Casiopea, constelație circumolară, formată din 5 stele(marcate de la alfa la epsilon),ce apar in forma de M,iar prin rotație și evoluția timpului ,în 24 ore sau în 6 luni,ajunge la forma W(w – semn feminin, poate mai târziu *woumen* și m – semn bărbătesc, poate mai târziu *man*).Datorită rotației pământului în jurul axei sale ,el parcurge noaptea de la W la M-seara,la ora 21 simbolurile sun lunare sau feminine,iar la M ajunge dimineața(simbolurile zilei,sau solare,sunt masculine).Aceste semne - M și W - au fost simboluri sacre ,ele au apărut încă din zorile civilizației pe cărți de lut sau din alte materiale,pe obiecte de cult etc. Mai mult, după datarea documentelor străvechi pe care sunt imprimate aceste semne,putem stabili,după poziția în care au fost copiate după natură,anul,luna și ziua scrierii documentului.

Fixate de conștiința umană și apoi reproduse, exteriorizate pe suport material după felul cum a reflectat conștiința aceste poziționări, sau, mai exact, după succesiunea pozițiilor, se poate conchide că ființa umană s-a aflat și se află ca și cum între niște oglinzi concave, sau în interiorul unei oglinzi sferice. Așadar, forma cvasisferică a universului dedusă de Einstein prin calcul matematic, putea fi demonstrată și pe baza analizei evoluției scrierii. Și nu numai forma universului, ci și esența ființării. În punctul B al „Prodromului” său Mircea Vulcănescu notează despre efecte oglinzilor concave și convexe că ele produc astfel de efecte ca „focul lui Arhimede”, „globul din grădină”,

„existența iluzorie - reflexia". Adică, adăugăm noi, între ele își fac jocul atât viziunile ideografiei, cât și iluziile alfabetului.

Scrierea, așadar, e o daseinogramă prin excelență, ea este cu adevărat sursa conștiinței și o cale de cunoaștere a invizibilului ființării umane, chiar mai mult de atât - ea este o universogramă (sau o cosmogramă, cum zice Leo Botnaru), căci reflectă dinamica creșterii și descreșterii lumii.

Bibliografie

1. Adevărata mare schimbare a societății abia urmează să se producă:interviu cu acad.S.Kapița//Magazin bibliologic,2003, N.4
2. Aristotel. Metafizica. Traducere și studiu introductiv de Andrei Cornea.-Buc.-1987.-502p.
3. Bergson, Henri. Introducere în metafizică. - Iași:IE.-1998.- 223p.
4. de Muralt, Andre. L'enjeu de la philosophie medievale.- Amazon. France.-1993.-457p.
5. Deblos,Victor.La philosophie pratique de Kant.-F.Alcan.-1905.-763p.
6. Dechamps,L.La philosophie de l'écriture.-Paris.-1892.- 548p.
7. Deleyre,Alexandr.Analize de la philosophie du chancelier Francois Bacon.- Amsterdam.-1755.- 320 p.
8. Densuseanu,Nicolae.Dacia preistorică.-Buc:IAG „Carol”.-1913.- 1152 p.
9. Derrida, Jacques. De la grammatologie.-Paris:Edition Minut.-1967.- 432 p.
10. Derrida, Jacques. Diseminarea.- Buc., Univers Enciclopedic.-1997.- 399 p.
11. Doctrina lui Confucius sau cele patru cărți ale Chinei.- Iași:Timpul.-2001.- 487 p.
12. Flocon,Albert.Universul cărților:studiu istoric de la origini până la sf.sec.al XVIII-lea.-Buc.:EȘE.-1976.- 496 p.
13. Gimbutas, M. The language of the Goddess.-New York.-1989.- 287 p.
14. Hegel's Phenomenology of Spirit:Selection.-Washington.-1994.-176 p.
15. Heidegger, Martin. Ființă și timp.-Buc.:Humanitas.-2003.- 678 p.
16. Herder, J.G.Idées sur la philosophie de l'humanité.-Paris.-1834.- 658 p.
17. Laromiguiere, Pierre. Le de philosophie.-Paris.-1820.- 310 p.
18. Lazarovici, Gheorge. Casiopeea – de la simbolurile neolitice la mitologia astronomică//www.iatp.md/dava/dava4
19. Litre, Emile. Auguste Comte et la philozofie positive.-Paris.-1863.- 471p.
20. Merleau-Ponty.Sens et non-sens.-Paris.-1948.- 379 p.
21. Lefouaconet,Leopold.Jaques Derrida entre la question de l'écriture et l'appel de la voix.-Paris:l'Zarmattan.-2006.-416 p..
22. Misslin, R.Numerologie-philosophie de l'unite.-Paris.-1959.-516 p.
23. Marius D.Dincolo de tainele filosofiei și ale filosofilor.-Iași.-2002.-399 p.
24. Otte, Marcel.La protohistoire.-Paris.-2001.-400 p.
25. Platon. Opere:vol 4.-Buc.:Ed.șt.și Encicl.-1983.-648 p.
26. Precis de l'histoire de la philosophie.-Paris.-1834.-424 p.
27. Rău A. Scrierea ca sursă și expresie a conștiinței și cale de cunoaștere a ființării umane (Daseinului)//Magazin bibiologic,2006,N.1
28. Rău, Alexe. Aleph în fața oglinzii (2)//Magazin bibliologic,2003.N.4
29. Rău, Alexe. Aleph în fața oglinzii(3)//Magazin bibliologic.-2004.N.1-2
30. Rău, Alexe. Aleph în fața oglinzii(5)//Magayin bibliologic,2005,N.3-4
31. Rău, Alexe. Aleph în fața oglinzii(4)//Magayin bibliologic .-2005.N.1-2
32. Vartic,Andrei. Întrebarea cu privire la paleoinformatică.-Ch.:BNRM.-2006.-216p.
33. Wats,Alan.DAO,Calea ca o curgere de apă.-Buc.:Humanitas.-1996.-175 p.

CONSIDERAȚIUNI PRIVIND UNITATEA ȘI DIVERSITATEA PROGRAMELOR PARTIDELOR POLITICE DIN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Recenzent: Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

In this article a brief analysis of considerations regarding the unity and the diversity of political parties' programs from contemporary societies is undertaken, namely parties from western part, and eastern european as well.

Diversitatea partidelor politice este o realitate a societății contemporane, care reflectă caracterul ei pluralist, existența unor grupuri cu interese și convingeri, orientări ideologice, doctrinare deosebite, inclusiv în sânul acelorași clase, și pături sociale.

Varietatea fenomenologică a partidelor politice nu îngăduie o schematizare abstractă a lor. Sunt partide care pun în evidență interesele economice, altele – ideile politice, religioase etc. În realitate însă ideea de a obține puterea politică în stat pe cale electorală este o idee și un obiectiv comun al tuturor partidelor; determinate de interese economice, iar forța economică nu se poate impune fără idei, idealuri, concepții doctrinare, politice și filosofice. Or alături de luptele economice se răsfrâng în partidele politice și alți factori - ideile religioase sau culturale - încât partidele politice se pot diferenția și după acești factori din urmă. Așa, de pildă, întâlnim partide catolice în Italia, Franța, Germania și alte țări din Europa și America Latină.

Toate curentele politice, însă, reflectă ideologia bazei economice a societății într-o etapă istorică definitivată. Interesele materiale sau morale care se înfățișează uneori ca interese ale unor clase sociale nu sunt în realitate decât totalitatea intereselor individuale, ale tuturor membrilor care fac parte din nucleul partidului respectiv și în subsidiar al unei clase anume.

Diversitatea partidelor politice reflectă, totodată, existența unor grupări cu interese diferite și chiar divergente în cadrul burgheziei și anume: burghezia industrială, financiară, comercială, din sfera transporturilor, din agricultură sau marea burghezie, burghezia mică și mijlocie.

Pe de altă parte, structura partidelor burgheze este eterogenă, întrucât în afară de o anumită grupare majoritară a burgheziei din fiecare partid politic fac parte / sunt înrolate și unele grupări, categorii, aparținând altor clauze sociale. De pildă, în toate partidele burgheze întâlnim detașamente reprezentative ale intelectualității, numeroși muncitori, funcționari. Această diversitate este de natură să vitalizeze partidul respectiv. Aceste partide acționează întotdeauna conștiente de necesitatea asigurării în diversitate. Mulți dintre intelectuali, funcționari, muncitori, care se înrolează în partidele burgheze tradiționale „istorice” sunt determinate în acest sens de anumite împrejurări și, în primul rând, de nevoia asigurării existenței zilnice, pe care o pot ocroti mai bine sub steagul partidului politic respectiv. Aceasta infirmă caracterul strict de clasă al partidelor – teza vehiculată de ideologia marxistă.

Desigur, cei mai mulți membri de bază ai oricărui partid politic sunt oameni cu vocație politică, care urmăresc promovarea unor interese generale, naționale.

În cazul partidelor politice se produc însă și deplasări și regrupări politice determinate de interese politice conjuncturale sau de perspectivă sau de interese

economice, în condițiile accentuării confruntărilor politice și a mutațiilor care se produc în raportul de forțe pe plan național, așa cum se întâmplă azi în viața politică a unor țări.

Asistăm în anii din urmă la diversificarea partidelor politice la extinderea pluralismului politic, a pluripartitismului. De asemenea, are loc o accentuare a tendințelor democratice, a programelor și activităților desfășurate de partidele politice din țările occidentale, o mai mare flexibilitate a strategiei și tacticii acestora. Este remarcabilă, de asemenea, orientarea, tendințele noi în alcătuirea alianțelor politice dintre partide, atât în perioada campaniei electorale, cât și după aceasta, atunci când se află la putere sau în opoziție, uneori depășindu-se formulele cunoscute: centru, centru-dreapta, centru - stânga, dreapta sau stânga.

Analiza vieții politice din societatea contemporană pune în relief cu pregnanță viabilitatea politicului, a forțelor politice, și, în acest sens, rolul important al partidelor politice ca factori al promovării progresului social, al democrației cu întregul ei interes de valori.

În acest sens apar cu totul nefondate teoriile tehnocrate, care negând valoarea, rolul politicului în general, în condițiile revoluției științifice și tehnice, neagă implicit și rolul partidelor politice, a oamenilor politici de profesie, cerând înlocuirea acestora prin tehnocrați. Deși nu se poate contesta importanța tehnocrației, a tehnocraților, într-o lume dominată de cibernetizare, automatizare și chimizare a proceselor de producție, totuși nu se poate nega în mod absolut nici rolul partidelor politice și al oamenilor politici cu experiență în conducerea destinului națiunii, deoarece s-ar ajunge la tehnicizarea politicului, practic la anihilarea virtuților omului politic.

Trăsături comune și particularități ale programelor partidelor politice din țările occidentale.

Programul unui partid cuprinde, de regulă, ansamblul obiectivelor politice, social-economice și spirituale, aplicabile într-o perspectivă apropiată, precum și cele de perspectivă mai îndepărtată, mijloacele și formele de înlăptuire a acestora, strategia și tactica, sistemul alianțelor politice și, desigur, scopul fundamental și final urmărit de partidul respectiv.

Remarcăm, pe lângă multe alte trăsături ale partidelor politice din lumea contemporană, două care ni se par esențiale, generale, menite să surprindă o anumită realitate incontestabilă, și anume: 1. *pe de o parte, unitatea, existența unor obiective și scopuri, interese comune, celor mai multe dintre aceste partide;* 2. *pe de altă parte, marea lor diversitate, nu numai ca denumire, scop final, tradiții, alianțe politice, ci mai ales în privința obiectivelor concrete ale acestor progrese, cu aplicabilitate imediată sau îndepărtată.*

În ceea ce privește trăsăturile, preocupările comune care asigură o anumită unitate, un anumit consens, al partidelor politice menționăm: 1. *preocuparea comună pentru asigurarea continuității guvernării în stat;* 2. *apărarea ordinii sociale a legalității pe baze constituționale, asigurarea funcționalității nealterate a statului de drept pe baza respectării legii și a valorilor democrației;* 3. *apărarea drepturilor și libertăților civice, a proprietății publice și private considerată a fi „sacră și invincibilă” în toate legile fundamentale ale statului de drept.*

Diversitatea în programele partidelor derivă din următoarele aspecte: 1. *diversitatea obiectelor principale ale acestor partide generate de interesele specifice ale nucleului lor de bază; burghezia industrială, bancar-financiară, comercială etc., de caracterul diametral deosebit al doctrinelor politice, al scopurilor și intereselor acestor*

partide; 2. este determinată, de asemenea de opțiunea diferită, precum și prioritatea acordată rezolvării unor obiective politice și social - economice de către un partid sau altul și chiar de grupările din cadrul aceluiași partid, care, la rândul lor, pot impune deziderate și obiective în concordanță cu propriile interese; de asemenea, în program se reflectă diferențiat revendicările electoratului, ale cetățenilor care sprijină partidul, respectiv, revendicări care se particularizează în funcție de situația socioprofesională a acestei clientele electorale.

Unele dintre obiectivele curente înscrise în programele ale partidelor democratice pentru obținerea unui sprijin larg din partea electoratului în campania de alegeri, a maselor de bază ale națiunii sunt: lărgirea democrației; democratizarea accentuată a funcționalității aparatului de stat, pe plan central și local, controlului mai sistematic al deciziilor puterii executive și respectarea strictă a separațiunii și independenței celor trei puteri ale statului; întărirea măsurilor de protecție socială de către stat în favoarea categoriilor dezavantajate, afectate de consecințele crizei economice și valutare-financiare; limitarea puterii societăților transnaționale; limitarea șomajului și a emigrației, crearea unor noi locuri de muncă; apărarea independenței și suveranității naționale în condițiile integrării economice și politice, a accentuării independențelor dintre state etc.

Evoluția orientărilor programatice a multor partide occidentale se explică prin aceea că atât în viața economică și politică internă, cât și internațională au survenit mutații sensibile, uneori radicale, s-a modificat raportul de forțe mai ales după lichidarea războiului psihologic, prin prăbușirea regimurilor comuniste în Estul Europei și dezmembrarea Uniunii Sovietice, a lichidării organismelor fostului sistem mondial socialist, care au fost: C.A.E.R.-ul, Tratatul de la Varșovia etc. Toate acestea au determinat, firesc, unele reconsiderări radicale ale programelor și orientărilor majore, ale strategiei și tacticii unor partide cu vechi state de serviciu pe arena vieții politice naționale din cadrul unor state europene avansate sub raportul valorilor democrației, precum și apariția câtorva sute de partide în fostele țări socialiste.

Ceea ce se remarcă în condițiile actuale în activitatea partidelor politice democratice occidentale și din Estul Europei este preocuparea pentru dialog, pentru promovarea unui anumit consens cu alte forțe politice, indiferent dacă se află la putere sau în opoziție, mai ales atunci când este vorba de probleme vitale, cardinale, care pun în joc interesele naționale, un anumit realism, luciditate în abordarea problemelor esențiale ale progresului pe plan intern, național precum și în interpretarea problematicii majore a vieții politice internaționale.

Bibliografie:

1. Alexandra Roșca (coordonator). *Omul, Societatea, Statul*. – Chișinău, 1998.
2. Alexandra Radu, Gheorghe Radu, Porumb Ioana. *Partidismul românesc posttotalitar*. – București, 1994.
3. Stan Stoica. *Dicționarul partidelor politice din România*. – București, 2001.
4. Daniel Seiler. *Partidele politice Europene*. – Iași, Editura Institutului European, 1999.
5. Dionisie Petcu (și colab.). *Politologie*. – București, 1997.
6. Marin Voiculescu. *Politologie*, Editura „Victor”. – București, 1998.
7. Anton Carpinschi. *Curs de Politologie*. – Iași, Editura Universitatea „Al.I.Cuza”, 1992.

CARACTERISTICI ALE STATULUI DE DREPT DIN SISTEMUL
POLITIC AL DEMOCRAȚIILOR OCCIDENTALE CONTEMPORANE [1]

Recenzenți: Constantin Gh. Marinescu, doctor habilitat în științe politice
Victor Juc, doctor în filosofie

The state is the supreme organ of the right, and the right/ law is given off by the human nation. Starting from this point, the doctorand proves the existence of a connection of interdependence, and also an interdisciplinary one between the states, but in the same time one of determination in the process of historical development, as well as in the actual contemporary development.

Pentru înfăptuirea statului de drept sunt necesare anumite condiții sociale și politice, precum și construirea unor mecanisme juridice adecvate care să garanteze drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor.

Totuși, condițiile speciale precum și cursul vieții din perioada modernă unde banul este cel care are o importanță deosebită, datorită faptului că dă putere și independență, trebuie să înțelegem și să evităm a merge pe criterii greșite, iar statul trebuie să găsească soluții concrete care să oglindească în legile adoptate, pentru a asigura tuturor, o viață în condiții corespunzătoare etapei de dezvoltare actuală și a meritelor avute. Legea[2] este singurul mijloc prin care statul poate conduce, dar o lege care să-și tragă seva din conștiința omului și pentru om, înțeles ca individ și colectivitate.

Prin organele sale statul trebuie să asigure desfășurarea unei vieți civilizate bazate pe dreptate, egalitate, cinste, adevăr, echitate, toate acestea fiind consfințite de lege. Pe baza ideilor lui Kant, care consideră că este neapărat necesar ca omului să-i fie garantate în societate drepturile naturale, în sensul că acesta se poate manifesta în așa fel încât prin exercitarea drepturilor sale să nu încalce drepturile celorlalți, prin existența unei “*legi universale deliberate*”, iar aceasta se poate realiza prin regulile ce emană de la legiuitor.

Pornind de la Teoria lui Kant privind necesitatea construirii unui stat de drept, putem afirma că aceasta este posibil – doar în cazul în care statul își desfășoară activitatea pe temeiul dreptului și în forma dreptului. Binele trebuie să stea la baza oricărei activități a statului, dar să fie consacrat prin lege ca o expresie a voinței generale. Statul e supremul organ al dreptului, iar dreptul e o emanație a naturii umane.

Ca urmare a coexistenței între stat și drept, a dezvoltării lor istorice, în condiții de interdependență, având funcții primordiale în organizarea și guvernarea societății, s-a format statul de drept ca raport dintre putere și normativitate, prima cu tendință de a domina și supune, iar cealaltă de a frâna și subordona.

În perioada modernă, datorită faptului că dreptul are un rol esențial în stat, s-a creat pe baza acestui lucru un stat nou care a fost numit “*stat de drept*”. Pornind de la Teoria Contractului Social, trebuie să înțelegem statul ca fiind o sinteză a drepturilor tuturor, iar aceste drepturi se reafirmă prin lege ca expresie a voinței generale, care trebuie să desemneze binele, dat fiind faptul că drepturile individuale nu se pierd, ci se constituie într-un tot unitar, care trebuie să fie binele comun.

Astăzi, datorită răsturnării și înlăturării regimurilor comuniste, totalitare, care au influențat negativ evoluția societății și viața și conștiința oamenilor, statul de drept constituie soluția pentru cei care au avut de suferit, în urma tiraniei, pentru a se ridica și

prin efortul lor și schimbarea modului de a privi statul să ducă la reafirmarea ființei umane și a valorilor sociale autentice.

Suveranitatea legii și egalitatea cetățenilor în fața ei constituie baza de la care trebuie să pornească în construcția unui stat de drept și trebuie precizat că este obligatoriu evitarea drumului spre un stat absolut sau a unui stat de poliție, iar relația dintre stat și individ trebuie privită prin prisma gândirii juridice moderne.

Statul de drept poate fi înțeles ca un concept politico-juridic ce definește o formă a regimului democratic de guvernământ din perspectiva raporturilor dintre stat și drept, dintre putere și lege, prin asigurarea domniei legii, drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în exercitarea puterii[3].

Statul de drept ca realitate istorică și concept, prezintă importanță de neconstatat și certe avantaje, iar ca valoare contemporană, fiind în același timp perfectibil în raport cu experiența istorică și tendințele progresului sociale[4].

În viziunea politologilor occidentali, legalitatea și garanțiile legalității sunt cerințe esențiale ale funcționalității statului de drept. Privită din punct de vedere social, noțiunea de legalitate decurge din lege, fiind o cerință a acesteia, dar și o stare determinată de respectarea legii, prin care trebuie să se ocrotească valorile sociale consacrate și prin care se realizează acea ordine socială atât de necesară evoluției ființei umane.

Deși, legea[5] este cea care impune cetățeanului o anumită conduită în societate, dar și autorității de stat o desfășurare a activității numai în limitele prevederilor legii. De aceea, egalitatea se poate contura prin perspectiva legii ca o îndatorire fundamentală a celor ce fac parte dintr-un stat, guvernanți și guvernați. În stat, legea ocupă poziția dominantă conferită de faptul că provine de la Parlament care este puterea legislativă, reprezentativă și care exprimă suveranitatea poporului[6]

În ceea ce privește garanțiile legalității statului de drept, cei mai mulți politologi menționează: legitimitatea statului; constituirea legilor; respectarea drepturilor fundamentale cetățenești; inamovibilitatea judecătorilor; conformitatea legilor interne cu cele internaționale la care a aderat statul și le-a ratificat; tehnica legislativă; publicitatea actelor normative; controlul legalității; respectarea strictă a competenței organelor de stat. *Legalitatea* este conferită statului de voința majorității rezultată din alegeri libere.

Constituția și legile determină expres respectarea componenței organelor de stat, iar aplicarea legilor se face cu respectarea drepturilor și libertăților cetățenești fundamentale[7]. Trebuie să înțelegem că legea provine de la popor, puterea provine de la lege, controlul legalității însumând și controlul puterii și deci garanția democrației. Unii politologi definesc cu legitime argumente, statul de drept ca fiind statul domniei legii, iar alții vorbesc despre dictatura legii[8].

În procesul de apariție a statului de drept, legea a fost definită ca fiind acel act adoptat de organul de stat în calitate de reprezentantă națională prin care sunt stabilite reguli de conduită socială generale și impersonale, obligatorii și susceptibile de a fi sancționate prin forța de constrângere a statului.

În opera lui J.J. Rousseau a fost exprimată pentru prima dată ideea că legea constituie expresia voinței generale, de aceea în "*Declarația drepturilor omului și cetățeanului*" din anul 1789 a fost inclusă și consacrată această idee. Aceasta a fost consacrată și în Constituția Franței din anul 1791, în care se prevedea că prin reprezentanții poporului trebuie să se dea naștere voinței generale.

În lumina acestor precizări putem afirma că în ierarhia actelor normative legea deține poziția cea mai înaltă, având forța juridică superioară față de celelalte acte normative, care trebuie să fie în conformitate cu legea, aceasta datorită și poziției

organului emitent[9]. Respectarea strictă a legii este obligatorie într-un stat de drept, precum și a celorlalte acte normative emise conform prevederilor și pe baza acestuia.

O legislație echitabilă poate și trebuie să ducă la afirmarea ființei umane, a personalității acesteia, dar să o și protejeze în raporturile cu puterea. Legile ordinare au rațiunea să reglementeze relațiile sociale astfel încât activitatea legislativă să vină în întâmpinarea cerințelor statului de drept[10].

Statul de drept, presupune, în viziunea autorilor occidentali, un control al constituționalității legilor și anume:

- a. controlul constituțional al proiectelor de lege;
- b. controlul constituțional al legilor anterioare sancționării sau promulgării lor;
- c. controlul constituționalității legilor posterioare intrării lor în vigoare.

În cazul controlului constituțional al proiectelor de lege organul care emite proiectele de legi este obligat să ceară avizul altui organ de stat. Constituția franceză din anul 1958 prevede că, Consiliul Constituțional are dreptul, în anumite cazuri, să controleze dacă anumite acte normative aflate în stare de proiect, înainte de promulgare, după ce au fost adoptate, sunt conforme cu Constituția.

Acesta se poate pronunța atunci când legile au fost adoptate de către Parlament după ce Constituția a restrâns competența acestuia, iar aceste legi nu erau în competența lui, apoi, atunci când anumite propuneri de legi sau amendamente la legi au fost date guvernului printr-o delegare de putere spre adoptare de către acesta, a unor ordonanțe, iar Consiliul Constituțional va trebui să hotărască în opt zile.

În statul de drept, controlul constituționalității legilor ordinare trebuie să aibă loc, anterior sancționării sau promulgării lor de către șeful statului. Sancționarea presupune o manifestare de voință prin care șeful statului își dă acordul cu privire la legea respectivă, iar promulgarea este o confirmare că legea a fost adoptată cu respectarea procedurii prevăzute, care se face prin intermediul unui act oficial.

Constituția S.U.A. prevede că orice lege este adoptată de Camera Reprezentanților și Senat și trebuie semnată de președintele statului, dar că acesta poate să o remită înapoi spre reconsiderare. În Italia, președintele republicii are drept de veto suspensiv, putând cere Camerelor o nouă deliberare, iar dacă cele două Camere aprobă din nou legea, atunci președintele este obligat să o promulge.

Este important a se controla, anterior intrării în vigoare, dacă legile sunt conform cu Constituția, pentru a nu se aduce atingeri drepturilor fundamentale și libertăților cetățenilor și pentru a se respecta funcțiile pe care le au organele statului. Controlul constituționalității legilor poate avea loc și posterior intrării lor în vigoare. Controlul îndeplinit de instanțele judecătorești de drept comun au ocazia soluționării proceselor de competența lor. În S.U.A., tribunalul unui stat trebuie să aplice legea care este în conformitate cu Constituția statului, respectiv și cu Constituția Federală, iar prin Curtea Supremă a S.U.A. se verifică dacă tribunalele statului și tribunalul federal au aplicat Constituția federală[12].

În statul de drept este necesar să aibă forța juridică superioară pentru a opera într-un cadru legislativ larg, relațiile sociale, iar reglementările ei să privească raporturile sociale ce privesc statul și societatea. Supremația legii, ca trăsătură fundamentală a statului de drept, are în vedere faptul că normele juridice stabilite de puterea legislativă nu pot fi modificate, suspendate sau desființate prin acte juridice normative, emanând de la organe de stat, dar legea poate oricând interveni pentru a modifica, suspenda sau

desființa o normă juridică ce a fost stabilită prin act administrativ. De aceea legea trebuie să fie izvorul tuturor actelor normative emise de organele administrației de stat.

Parlamentul trebuie să reglementeze prin legi cele mai importante raporturi sociale, care să exprime voința poporului și să răspundă nevoilor sociale, legea trebuind să acționeze eficient în viața socială, pentru ca cetățenii să-și desfășoare activitatea conform ei. În cazul raporturilor sociale de interes major, legea trebuie să asigure toate aspectele fenomenelor respective, de exemplu, în materie penală. Dar, trebuie să recunoască organelor administrației de stat dreptul lor de a interveni prin norme autonome în domenii de o importanță secundară.

În S.U.A. și Anglia, legea poate împuternici anumite autorități administrative să emită norme de conduită care să fie obligatorii cu respectarea anumitor condiții, pentru că Parlamentul nu are posibilitatea de a reglementa în amănunt aspectele vieții sociale moderne. Constituția franceză din anul 1918 reglementează competența de legiferare a Parlamentului și domeniile în care Parlamentul are o competență deplină, toate celelalte raporturi fiind reglementate în principal de primul ministru, iar cazurile expres prevăzute de lege - de guvern și președinte în comun, dar care trebuie să fie conform prevederilor Constituției și principiilor acesteia, Parlamentul controlând această activitate. În S.U.A., Parlamentul are competență legislativă în domeniul tuturor raporturilor sociale, cu excepția celor ale Parlamentului federal.

În optica politologilor europeni, legalitatea statului de drept trebuie să se reflecte și în activitatea administrației publice. Principiul legalității trebuie respectat nu numai în ceea ce privește stricta respectare a legilor[12], ci și a actelor normative emise pe baza legii conform acesteia de către organele administrației de stat.

Note:

1. Cf. E. Laboulaye, *Limitele statului și alte scrieri politice*, Editura "Nemira", București, 2001; N. Boblio, *Liberalism și democrație*, traducere de Ana Laura Stoica, Editura "Nemira", București, 1998; G. Ballandier, *Scena puterii*, traducere de Sandală Fărcaș, Editura "Aion", Oradea, 2000; G. Balandier, *Antropologie politică*, traducere de Doina Lică, Editura "Amarcord", Timișoara, 1998; R.D.Putman, *Cum funcționează democrația?*, traducere Diana Istrătescu, Editura "Poliorom", 2001; P.S. Huntington, *Viața politică americană*, traducere de Mihail Radu Solcan, Editura "Humanitas", București, 1994; Alexandru S.Roșca, *Raportul dintre libertate, egalitate și justiție socială*,. Gândire și practică anglo-saxonă, Editura "Vasiliana", Iași, 2003; A. Zavtur, G. Pârțac, *Interacțiunea dintre societatea civilă și societatea politică* //Rev. de Filosofie și Drept, Nr. 1/1998, Academia de Științe a Republicii Moldova; P. Frunțașu, S. Lipceanu, *Sisteme politice europene: diversitate prin unitate* // Rev. Institutului de Studii Politice și Relații Politice, M.A.E., Republica Moldova, passim.
2. Cf. Vlad Galin Corini, *Noțiuni de legislație*. - Editura Universității din Oradea, 2001, passim; C. Gh. Marinescu, *Introducere în studiul dreptului*. - Editura Universității Ecologice "Dimitrie Cantemir", Iași, pp.64-72.
3. Ceterchi, I. Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*. – București, Editura "All", p.117.
4. *Ibidem*.
5. Irina Carabulea, *Norma juridică și particularitatea în diferite ramuri ale dreptului* //Analele Universității Ecologice, Iași, Nr.5-6/2003, pp.103-107.
6. Un deziderat al Revoluției franceze a fost acela că membrii unei comunități organizate prin lege sunt egali, în fața legii trebuie să i se supună deopotrivă, apoi și

acela că toate organele statului trebuie să se conformeze unei ordini de drept, determinată expres prin lege, în care și cetățenii își găsesc drepturile și libertățile fundamentale consacrate, ideea preluată și dezvoltată de juriștii german Rudolf von Jhering și Georg Jellinek.

7. Tudor Drăganu, *Introducere în teoria și practica statului de drept*. - Editura "Dacia", Cluj-Napoca, 1992, p.76; Cf. și Gh. Costachi (și Colab.), *Aspecte juridice ale societății civile. Realități și perspective*. - Chișinău, 2003, passim.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. În Anglia, Constituția s-a format prin obiceiuri juridice și unele acte scrise ale Parlamentului, să poată fi modificată oricând prin intermediul unei legi ordinare și prin criteriile constituționale, care sunt contrare celor existente, iar problema constituțională nu se pune, legea nouă care cuprinde dispoziții contrare Constituției nu este o încălcare a acesteia, ci o modificare a ei. Acest lucru a fost posibil datorită conștiinței colective care s-a impus în viața socială, devenind baza organizării și activității statului, nefiind nevoie de un control al constituționalității legilor, deoarece dacă ar fi contrare principiilor fundamentale, nu s-ar mai putea aplica în practică, pentru că judecătorii nu le-ar lua în seamă în soluțiilor lor. Dar, spre deosebire de sistemul englez, în statele cu constituții scrise, totdeauna legile ordinare trebuie să fie conform prevederilor Constituției.
11. În România controlul constituționalității legilor se analizează prin Curtea Constituțională care este alcătuită din 9 judecători, cu mandat de 9 ani, numiți astfel: 3 de președintele statului; 3 - de Camera Deputaților; 3 - de Senat, înnoindu-se la fiecare 3 ani, cu o treime din judecătorii ei. Aceștia trebuie să aibă pregătire juridică superioară, înaltă competență profesională și o vechime de cel puțin 18 ani în activitatea juridică sau de învățământ superior. Sunt independenți și inamovibili pe durata exercitării mandatului lor. Curtea Constituțională exercită controlul constituționalității legilor anterior promulgării lor, se pronunță dacă regulamentele Camerelor Parlamentului sunt în conformitate cu Constituția, din oficiu se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției, controlează constituționalitatea legilor și ordonanțelor guvernului exercitate posterior intrării lor în vigoare. Constată existența interimatului în exercitarea funcției de Președinte al Republicii și comunică cele constatate Parlamentului și Guvernului, precum și în desfășurarea referendumului și a constituționalității unui partid și a altor organizații.
12. Gh. Bobâna, C. Gh. Marinescu, *Interferențe între normele morale și normele juridice*, în vol. "Convergențe spirituale", Iași-Chișinău, Editura "Porțile Orientului", Iași, 2005, pp.147-167.

DIMENSIUNI ALE CONȘTIINȚEI RELIGIOASE ÎN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ

Recenzent: Constantin Gh. Marinescu, doctor habilitat în științe politice

În ceea ce privește situația actuală a conștiinței religioase din România, problema poate fi abordată din mai multe puncte de vedere, și, totodată, ea poate fi demonstrată prin expunerea a numeroase argumente privind nu numai gradul de cunoaștere de către demos a dogmelor, învățăturilor Bisericii Ortodoxe Române, ci mai ales a modului cum sunt respectate și aplicate în practică, în viața cotidiană de către fiecare creștin.

Înainte de a prezenta această analiză privind dimensiunea teoretică și practică a conștiinței religioase, cunoașterea preceptelor Sfintei Scripturi și preocuparea creștinilor ortodocși de a se călăuzi de acestea în viața individuală, de familie sau în societate, vom înfățișa câteva direcții majore, câteva repere fundamentale și relevante, edificatoare pentru subiectul abordat:

1. În primul rând trebuie să relevăm faptul că peste 89% din populația țării se declară de cult creștin ortodox.

2. De asemenea, conform ultimelor sondaje, 83% din populația țării își manifestă încrederea, în ceea ce privește starea actuală și destinul ei, în Biserică și numai apoi în Armată, Parlament etc.

3. După Evenimentele din luna decembrie 1989, se înregistrează cel mai dinamic proces constructiv de edificii de cult din istoria poporului român și anume: biserici, mănăstiri, paraclise, lumânărare, clopotnițe etc.

Conform statisticilor, între anii 1989-2005 s-au construit din bani publici, respectiv cu aportul material al enoriașilor creștini ortodocși, peste 380 de biserici și mănăstiri, precum și auxiliare ale acestora în aproape toate județele țării și prevalent în mediul rural.

4. Datorită afluxului mare de credincioși, la slujbele religioase, provenind din toate categoriile sociale, dar, îndeosebi femei, vârstnici și tineri, bisericile actuale, mai ales duminica și la slujbele de alte sărbători sunt arhipline, ceea ce a determinat începerea construcției unor noi lăcașuri de cult, din inițiativa parohiilor și cu sprijinul financiar al acestora.

5. O fațetă semnificativă a conștiinței religioase o reprezintă și implicarea creștinilor ortodocși în reconstrucția, repararea, consolidarea, extinderea și restaurarea unor vechi biserici ce au suferit grave degradări datorită seismelor din ultimii ani sau refuzului autorităților comuniste dinaintea de anul 1989 de a autoriza aceste lucrări.

6. O altă dovadă elocventă a dezvoltării conștiinței religioase a tineretului român o constituie dublarea și chiar triplarea numărului seminarilor, a facultăților de teologie, respectiv al seminariștilor și studenților teologi.

Această expansiune nu numai cantitativă, dar și calitativă a învățământului teologic este determinată și de înființarea a numeroase facultăți de profil, cu caracter privat, ceea ce constituie un început de bun augur, care vine în întâmpinarea dorinței a sute de tineri de a se forma pentru a sluji pe Dumnezeu din Sfântul Altar.

Se remarcă, de asemenea, o opțiune amplă, puternică a tineretului nu numai pentru pregătirea teologică, ci și pentru viața monahală, dovada cea mai elocventă fiind prevalența acestuia în rândurile călugărilor sau al călugărițelor din mănăstiri. De pildă, la

Mănăstirile “*Văratec*” și “*Agapia*” din Moldova, unde își duc viața monahală peste 1000 de călugărițe, marea majoritate a acestora o formează surorile de până la 30 de ani.

8. Dar, alte elemente persuasive cu privire la faptul că în ultimii 15 ani conștiința religioasă a românilor creștini ortodocși se manifestă în formele cele mai variate și-n spiritul înaltelor tradiții ale Bisericii noastre, sunt:

- respectarea datinilor creștine, conform Calendarului Bisericii Ortodoxe, a Sărbătorilor de Crăciun, Sfintelor Paști, prăznuirea principalilor Sfinți[1], fie în familie, fie participând la slujbele religioase;

- o bună parte a populației respectă posturile premergătoare acestor mari sărbători și a devenit impresionant de mare numărul credincioșilor care se spovedesc și împărtășesc.

Dacă înainte de anul 1989, bisericile erau frecventate de un număr redus de credincioși, îndeosebi femei și vârstnici, pensionari, astăzi locașurile de cult sunt supraaglomerate, iar la Sărbătoarea de Înviere slujbele se săvârșesc afară, datorită unei participări masive, imense a credincioșilor.

Cine vrea să cunoască, să ia pulsul Conștiinței Religioase a poporului nostru, să meargă în biserici și mănăstiri, în Săptămâna deniilor, în Joia și Vinerea Mare și, mai ales, în Noaptea de Înviere a Domnului Iisus Hristos.

În sărbători se trăiește, de aceea, într-un mare *grad* are loc depășirea succesiunii mișcătoare a timpului. Pentru românii creștini ortodocși un timp fără sărbători ar fi un timp în care trecutul aproape că nu mai are ceva neschimbat în el. De aceea, oamenii știu de trecut prin sărbători, știu de anii trecuți prin Crăciunurile, prin Paștile trăite de ei.

Sărbătorile dau zilelor timpului o anumită permanență sau veșnicie. Căci, Hristos rămâne viu în veac și sfinții la fel. Anul sărbătorilor rămâne cu același Cer înstelat, copleșit de același Soare.

De aceea, în cursul sărbătorilor oamenii uită, într-un anumit grad, de mișcarea timpului. Ei nu mai sunt preocupați în ele de grijile legate de timp. Ei se simt la Crăciun cu Hristos, care nu s-a născut numai, ci se naște acum. Ei se simt ridicați, într-un anumit grad, cu sfântul respectiv în veșnicia și în plinătatea dumnezeiască, într-o lumină a sensului. O lumină deosebită se trăiește în sărbătorile închinat lui Hristos, în mod direct. Și dacă ținem seama de faptul că toate zilele sunt închinat sfinților, putem considera că pentru biserică și pentru membrii ei tot timpul primește, într-un anumit grad, în el, sensul sau lumina veșniciei; adică nu mai este o succesiune pură, lipsită de sens, supunând și omenirea unei treceri lipsite de sens. Dar, sfinții trăiesc cel mai accentuat timpul plin de lumina lui Hristos[2].

Oamenii și-au sporit considerabil încrederea lor și speranța lor în Rugăciunile Bisericii, chiar în acatistele date preoților pentru a se ruga pentru necazurile lor, de toate felurile, în Altar.

Aceste acatiste reflectă starea de spirit, problemele grele sociale, de familie sau de sănătate cu care se confruntă credincioșii, dar și marea lor evlavie, speranța și credința în Mila și Îndurarea Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, a Maicii Domnului.

Se remarcă în bisericile noastre un altfel de mod de a comunica al credincioșilor cu Iisus Hristos, de a se închina, de a-și exprima stările sufletești, nădejtile și deseori mulțumirile lor, pentru împlinirea rugăciunilor.

Creștinii practicanți nu frecventează *ad hoc* slujba religioasă, ci realizează pe parcursul ei un dialog cu Divinitatea, cu Sfinții Părinți, Apostoli, sunt subiecte

participative alături de preotul paroh la derularea principalelor rugăciuni, precum Crezul și Tatăl nostru.

Un observator atent, ar putea remarca și ofrandele oferite de enoriași la Sfântul Altar, iar la ieșirea de la slujbă ajutorarea săracilor, a acelor care apelează la mila noastră, ceea ce reflectă altă latură a conștiinței religioase.

O semnificație deosebită în ceea ce privește virtuțile conștiinței religioase din etapa actuală o are taina Botezului și a Cununii religioase, care au revenit în buna tradiție a poporului nostru după o perioadă de frustrări, de reticență și ocultism.

Astăzi, atât Botezul cât și Cununia religioasă au redevenit tradiții de o valoare excepțională a fiecărei familii de creștini, momente cardinale ale destinului uman, evenimente nu numai cu semnificație religioasă, dar și prilej de destindere, de desfătare și bună dispoziție.

Ce sunt, dacă nu expresii, dovezi ale unei puternice conștiințe religioase, pelerinajul a mii de credincioși la Hramul mănăstirilor și bisericilor cu icoane făcătoare de minuni, cum este, de exemplu: Mănăstirea Necula din Transilvania sau cele de la Mănăstirea Neamț și Sihăstria.

Sunt mănăstiri în care rugăciunea are o derulare specifică de mare evlavie și chiar efort fizic, întrucât există tradiția înconjurării acestora în genunchi, atunci când credincioșii doresc să li se împlinească o rugăciune, în situații critice, mai ales de boală.

Sărbătoarea Sfintei Parascheva de la Iași adună mii de credincioși din Întreaga țară și chiar din Basarabia și Bucovina. Timp de peste o săptămână capitala Moldovei îmbracă haine de autentică sărbătoare, iar sufletele credincioșilor se smeresc la slujbele desfășurate în interiorul și exteriorul Catedralei Metropolitane, oficiate de un sobor de preoți în frunte cu Î.P.S. Mitropolitul Daniel.

Dacă înainte de anul 1989 pregătirea religioasă a tineretului se realiza în familie, mai ales de către bunici și mame, de obicei în preajma marilor sărbători, odată cu introducerea Religiei ca disciplină de studiu în învățământul elementar și liceal, predată de preoți și alți absolvenți ai Facultăților de Teologie, se constată formarea unei culturi religioase teoretică și pragmatică la majoritatea elevilor, interesul și receptivitatea acestora pentru cunoașterea și însușirea preceptelor biblice, disponibilitatea spre dialog pe teme religioase și o participare incipientă modestă, dar promițătoare la slujbele religioase, cu sau fără părinți, mai ales în zilele de sărbători.

Considerăm că au avut și au un efect benefic și unele măsuri adoptate de societate pentru inocularea credinței în Dumnezeu, în procesul derulării vieții cotidiene, și în acest sens avem în vedere faptul că unele emisiuni Radio și TV își încep programele cu "*Tatăl nostru*". De asemenea, la prima oră, la începutul cursurilor în școli generale și licee se rostește "*Tatăl nostru*", iar la preluarea funcțiilor statale, miniștrii și parlamentarii depun Jurământul de Credință cu mâna pe Biblie. Aceeași procedură, de bun augur, are loc și în sălile tribunalelor și judecătoriilor, ceea ce are o influență favorabilă asupra dezvoltării adevărului, creează stări, procese de conștiință religioasă semnificative.

Toate aceste aspecte majore, care reflecta mutații profunde, ce s-au produs în conștiința religioasă a imensei majorități a națiunii noastre, nu presupune nici pe departe faptul că nu ne confruntăm cu grave carențe în acest domeniu, cu manifestări, comportamente reprobabile, ce sfidează preceptele religioase cele mai elementare, și nu neapărat la oamenii de la periferia societății lipsiți de cultură generală sau cu stare materială precară.

Dimpotrivă, în ultimii 15-16 ani asistăm la o stare infrațională în continuă creștere alimentată de la vârfurile societății și care practic au devalizat prin fel de fel de

“*inginerii financiare și juridice*”, bogățiile țării, au acumulat averi incomensurabile ruinând și jefuind pur și simplu patrimoniul economic național, respectiv industria, agricultura, transporturile, dar și valorile culturale materiale și spirituale.

Așa s-a format o categorie socială subțire, venală, fără scrupule, dar deosebit de puternică din punct de vedere financiar, economic, care sfidează nu numai sărăcia majorității populației, ci și cele mai elementare norme religioase.

Chiar în condițiile unor calamități naturale dezastruoase, au distrus sate întregi și au lăsat fără locuințe mii de oameni care trăiesc sub cerul liber în multe județe din țară, oligarhia financiară nu a intervenit în sprijinul acestor oropsiți ai soartei limitându-se la gesturi paleative, nesemnificative.

Desigur, nu se poate vorbi de conștiință religioasă în cazul acestei protipendade, care ignoră parabolele Mântuitorului privind pe bogați și săraci, Decalogul și Sfânta Scriptură, care consideră prima și cea mai elementară datorie - ajutorarea semenilor săraci aflați în nevoi și suferințe.

Dar, carențe mari sau chiar inexistența unei minime conștiințe religioase se resimte și la categorii sociale, periferice sau mijlocii, care săvârșesc infrațiuni de drept comun, respectiv furturi, tâlhării, violuri, asasinat și a căror pondere este în creștere îngrijorătoare, pușcăriile fiind astăzi supraaglomerate, după aprecierile autorităților abilitate autohtone și europene.

Mai îngrijorător este faptul că are loc extinderea fără precedent, a stării infracționale în rândurile tineretului, că ne confruntăm cu fenomenul delincvenței juvenile, îndeosebi în mediul urban, că mii de tineri cad pradă tentațiilor consumului de droguri, violenței și furturilor de mașini, prostituției etc.

Într-o valoroasă lucrare de doctorat realizată sub îndrumarea științifică a reputatului sociolog, Academician Andrei Timuș de la Academia de Științe din Chișinău, recent publicată la Iași, avându-l ca autor pe Colonel . Constantin Donighian Ciornei, sunt prezentate date deosebit de semnificative privind dimensiunile și tipologia delincvenței juvenile în România și Republica Moldova.

Autorul relevă că fenomenul delincvenței juvenile a cunoscut o explozie în anul 1985, când s-a înregistrat o creștere cu peste 300% față de anul 1981. Începând cu anul 1990, în condițiile etapei de tranziție de la socialism la capitalism, delincvența juvenilă se înscrie pe o linie ascendentă, astfel încât, în anii ce au urmat, 1993-1996, au fost înregistrate cele mai înalte cote din ultimii ani, respectiv dublarea acestui fenomen nociv, în raport cu anul 1985.

Toate aceste fenomene grave, nocive, determinate de creșterea stării infracționale juvenile, precum și precaritatea implicării familiei, a școlii, a celorlalți factori educaționali-formativi ai societății, trebuie să determine o atitudine angajată a bisericilor o asumare a unor responsabilități concrete, în sens constructiv, educativ care să ducă la diminuarea acestei plăgi sociale.

Precaritatea conștiinței religioase rezidă și în numeroasele atitudini duplicitare, de filistinism, ale unor creștini, care, deși intră în Biserici, fac aceasta formal, pentru că nu întreprind gesturi pilduitoare de ajutorare a cerșetorilor, a copiilor străzii, a orfanilor și bolnavilor incurabili, a copiilor și bătrânilor abandonați de familii etc.

Doctrina liberală, care abordează celebrul principiu “*Laissai faire, laissai passé*”, nu este în consonanță deplină cu spiritul umanist, cu sentimentul de solidaritate umană, cu datoria de întraajutorare a celor ce nu izbutesc în viață.

De asemenea, formula aceleiași doctrine, “*Prin noi înșine*”, nu ține seama de faptul că oamenii sunt inegali în modul general; și mai ales în ceea ce privește aptitudinile, capacitatea de afirmare.

Dintotdeauna au fost și vor fi bogați și săraci, oameni sănătoși și bolnavi și atunci se impune cu necesitate aplicarea dogmelor bisericii, promovarea unor conduite, interrelații umane bazate pe spirit de întraajutorare, de solidaritate și ameliorare a sărăciei și suferințelor celor bolnavi.

În acest sens mai avem multe de întreprins, în primul rând este nevoie de a ridica nivelul conștiinței morale, civice, umane și religioase a semenilor noștri.

Desigur, biserica, școala și familia au rolul primordial în modelarea conștiinței oamenilor, dar nu putem subestima nici eforturile instituțiilor statului pentru crearea acelor condiții, aceluși climat social-moral care să limiteze indiferentismul celor bogați, înstăriți și sănătoși față de semenii lor, care se zbat în mari nevoi și suferințe, cum sunt miile de sinistrați din multe județe ale țării[3], abandonați și de puterea de stat și de instituțiile de caritate, ce s-au implicat doar inițial, după potop și apoi din ce în ce mai sporadic sau deloc.

Am fi nedrepti în judecățile noastre dacă nu am releva actualitatea stringentă a unui principiu sociologic și pedagogic și anume: “*Educarea educatorilor*”, pentru ca poporul nostru să poată dobândi o conștiință morală și religioasă superioară și a putea ieși din acest marasm, din acest impas.

Note:

1. I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Acatistul Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință. Iași*, Editura “Trinitas” a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2000.
2. Apud, Preot Prof.Dr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, passim.
3. Se apreciază că în România mai sunt cca. 16000 de oameni care trăiesc sub cerul liber și așa vor rămâne și la iarnă, datorită faptului că statul nu a intervenit decât cu măsuri paleative.

PROBLEMA FUNCȚIONĂRII SISTEMULUI POLITIC AL REPUBLICII MOLDOVA

Recenzenți: Valeriu Moșneaga, doctor habilitat în științe politice
Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

The article under discussion tries to analyze the political phenomenon from the Republic of Moldova identifying the main problems and deficiencies of its political system. It gives a deeper approach to the functioning aspect of the political system from the Republic of Moldova offering some proposals for a better functioning and outcomes that generates welfare in the society. This article emphasise the role of public opinion, social values, political consciousness, political culture and social informing as the key to a better functioning of a political system.

Odată cu obținerea independenței și suveranității, Republica Moldova a fost pusă în fața unor cerințe imperative și de mare necesitate de a întreprinde, într-un mod radical, reformări în sistemul său nou creat în scopul de a crea un stat prosper și democrat după un model occidental. Însă acest scop nu a fost atins nici până în prezent, deoarece crearea instituțiilor democratice a fost tergiversată și ineficient efectuată, în rezultatul căreia nu s-a putut realiza nici buna funcționare a sistemului politic și nici a celui economic din Republica Moldova. În acest context, funcția sistemului social ne apare ca un atribut (sau un complex de proprietăți) esențial al unui sistem (sau subsistem), care se exercită în condițiile raportării sistemului la alte sisteme (sau elemente ale acestora). *Funcția* are rolul de a integra (coordona) elementele în sistem sau sistemul în context, exprimând *relațiile de acțiune*, prin intermediul cărora se realizează trecerea de la potență la act în diacronia structurală[1].

Conform specialiștilor **Juan J. Linz și Alfred Stepan**, în fostele state socialiste sovietice mai degrabă s-a realizat o liberalizare a instituțiilor politice și sociale decât o democratizare[2]. Această realitate rezidă în faptul că Republica Moldova nu a fost în stare de a-și determina exact interesele sale naționale și direcțiile ei concrete de dezvoltare națională[3]. Este nespus de dificil până în prezent de a-și stabili chiar identitatea sa națională și lingvistică atât la nivel cotidian, cât și la cel academic și statal. La aceasta se mai poate de adăugat și neclaritatea sa în ceea ce privește politica externă. Anume politica sa externă duplicitară până la începutul sec. XXI i-a adus Republicii Moldova insuccese la acest capitol. De fapt, problema eficientizării unui sistem politic se începe de la actualizarea problemelor din societate[4].

Făcând o retrospectivă a regimului democrat, care s-a dezvoltat în Republica Moldova, trebuie de spus că în doar 10 ani sistemul democrat a funcționat în 5 regimuri[5]:

- 1) parlamentar (27 aprilie 1990 - 3 septembrie 1990);
- 2) semiprezidențial (3 septembrie 1990 - 5 martie 1991);
- 3) prezidențial (5 martie 1991-29 iulie 1994);
- 4) semiprezidențial (29 iulie 1994 - 5 iulie 2000);
- 5) parlamentar (5 iulie 2000 - prezent).

Acest fapt ne demonstrează clar de ce până în prezent democrația în Republica Moldova nu a avut mari succese, deoarece toată energia decizională se pierdea în transformări de regimuri și de instituții democratice. Buna funcționare a sistemului democrat nu avea o funcționare eficientă deoarece structura și instituțiile sale nu erau deplin finisate. Pe parcursul anilor de independență, Republica Moldova a lucrat mult și

într-un mod dificil la crearea instituțiilor sale democratice, cum ar fi: partidele politice, alegerile democratice, sistemul legislativ, drepturile omului, modul de guvernare etc. În prezent, dezvoltarea acestor instituții este în faza de încheiere: s-a stabilit, în final, care este regimul democratic, ultimele alegeri generale, conform multor specialiști autohtoni și internaționali, s-au petrecut conform tuturor normelor democratice, sunt garantate prin lege drepturile omului, dispunem de un sistem pluripartidist și lista ar putea fi continuată. Însă, când vorbim de funcționarea acestui sistem democrat și de rezultatele acestuia în crearea bunăstării social-economice și de mobilizare a societății în rezolvarea problemelor vitale ale populației[6], este greu să dăm un răspuns pozitiv, lucru pe care doresc să-l analizezi în continuare.

În primul rând, când este vorba de ineficiența funcționării unui sistem democrat, trebuie să căutăm răspunsul în modul de funcționare a instituțiilor sale și de corelație dintre acestea. O instituție la care doresc să mă opresc este sistemul de partide din Republica Moldova.

Este cunoscut faptul că procesul de constituire a partidelor politice în Republica Moldova este un caz particular, ce dispune de un șir de particularități. Printre acestea am putea menționa: lipsa unei tradiții pluraliste la nivel ideatic și organizațional, trecutul comunist totalitar și autoritar, lipsa unei experiențe în ceea ce privește independența statală[7]. În prima decadă de existență, partidele politice aveau succese în obținerea puterii, dar ca rezultat al ineficienței guvernării, partidele politice nu erau în stare de a-și menține puterea. Și ca rezultat multe partide au dispărut de pe arena politică în doar câțiva ani. O altă cauză constă în instabilitatea partidelor politice ce rezidă în faptul că majoritatea din ele s-au format de sus în jos, adică în jurul unui lider carismatic, ci nu de jos în sus, membrii cărora sunt o parte din populație, care, de fapt, și este puterea într-un stat democrat. Asemenea partide sunt numai PPCD și PCRM, care și-au menținut existența până în prezent atât ca partid, cât și ca reprezentanță în organele de conducere.

O problemă aparte în ceea ce privește partidele politice constă în aceea că în Republica Moldova încă nu este dezvoltată, la nivelul corespunzător, cultura politică. Acesta este și motivul de ce nu dispunem de un sistem de partide stabil, de tipul cel american, german sau britanic. Pentru Republica Moldova este specific faptul că partidele politice caută propria lor bază socială, electoratul, ale căror interese trebuie să le apere. Însă aceste căutări sunt complicate și neuniforme, deoarece structura socială a societății este variată și păturile sociale sunt amestecate. Astfel, pe de o parte, are loc procesul divizării unor pături sociale, iar, pe de altă parte, păturile sociale, care se află în proces de formare, nu și-au determinat clar orientarea sa[8]. Ca rezultat, avem un sistem de partide foarte pestrițat, fiind într-o continuă schimbare și instabilitate.

Am încercat să găsesc care, totuși, ar fi elementul central ce ar explica problema de funcționare a sistemului democratic din Republica Moldova. Și făcând o analiză la lucrările științifice din ultimii ani, consacrate sistemului politic autohton, am depistat că majoritatea specialiștilor au aceeași opinie față de această problemă. Este vorba despre cultura civică și cea politică, precum și de conștiința politică. Nivelul culturii politice determină în mare parte calitatea și eficacitatea funcționării sistemului politic. De fapt, cultura politică este produsul unei experiențe istorice a întregii societăți, a cărei formare necesită angajarea socială a fiecărui individ, din care va rezulta sociologizarea lui politică. Funcționarea democrației în societățile în tranziție necesită și o cultură politică specifică, în care anumite valori și modalități de comportament sunt considerate o normalitate. Specialiștii *G. Almod.* și *S. Verba* sunt de părerea că democrația pare a fi cea

mai stabilă în societățile în care elementele celor trei tipuri de cultură politică: - parohială, dependentă și participativă - conlucrează formând cultura civică[9].

Când vorbim despre problema culturii politice este vorba de: responsabilitate, libertate, cunoașterea drepturilor cetățenilor, inițiativă și spiritul de asociere, activism etc. După cum observa *A. de Tocqueville*, un nivel scăzut al conștiinței și culturii politice conduce la ineficiența administrației locale și la extinderea fenomenului corupției.

Dacă facem referință la viziunea sinergetică în ce privește această problemă, fondatorul sinergeticii *H. Haken* susține că orice sistem politic sau social trebuie să funcționeze în conformitate cu temperamentul indivizilor și al opiniei publice[10]. În opinia sa, conform teoriei *parametrului de ordine*, orice sistem politic este sortit pierii dacă nu se supune mediului său, opinia publică, ce tinde spre bunăstarea societății și a modului de convețuire. În societate noastră, sistemul politic din Republica Moldova nu se conformează acestui parametru de ordine, deoarece cultura politică nu a atins nivelul necesar pentru a se materializa această conlucrare dintre opinia publică, necesitățile populației, cererile ei, pe de o parte, și sistemul politic, pe de altă parte.

Această realitate ne dă de înțeles că efortul cel mai anevoios și cel mai important în crearea unei funcționalități eficiente a sistemului politic din Republica Moldova, cu toate instituțiile sale politice, trebuie de depus în ridicarea culturii politice și dezvoltarea societății civile în care, de fapt, și rezidă democrația durabilă. Este evident că un factor important în atingerea acestui scop este factorul timp, și cunoaștem care a fost societatea civilă și cultura politică la începutul anilor '90 ai sec. XX și cum s-a transformat până în prezent. De asemenea, migrația populației din/în Republica Moldova are un aspect pozitiv la acest capitol, schimbând mult mentalitatea cetățenilor noștri. Însă un rol important îl are și conducerea de vârf care ar putea atinge acest scop, peste o anumită perioadă de timp, prin programe educaționale și o politică de dezvoltare în acest sens.

Potrivit academicianului *T. Țirdea*, dezvoltarea culturii politice are loc prin informatizarea societății, care constituie un proces sistemic de activitate orientată spre utilizarea resurselor informaționale în scopul făuririi societății[11]. Informatizarea preconizează amplificarea permanentă a intelectului social, suficient pentru soluționarea problemei strategice de supraviețuire și dezvoltare a civilizației sub aspect democratic. Dezvoltarea sociumului poate avea loc doar în condițiile creșterii investițiilor în om și informatizarea tuturor laturilor activității lui vitală[12].

Astfel, făcând o analiză a sistemului politic prezent, putem spune că există o mulțime de curențe la aspectul funcțional. Și, deși, situația politică din Republica Moldova se reducea, în trecut, doar la demonstrații, greve, instabilitate, lupte crâncene de partid, astăzi putem vedea o schimbare la acest capitol, când partidele cu reprezentanță în organele statale întreprind o acțiune de reformare și de construire a valorilor democratice și a celor social-economice, s-a stabilit cursul exact al politicii externe, cultura politică este în creștere, sporește credibilitatea comunității internaționale față de Republica Moldova etc. Cu aceste rezultate pozitive din ultima vreme putem concluziona că, pentru funcționarea eficientă a sistemului politic al Republicii Moldova trebuie să ținem acest curs de dezvoltare a democrației lăsând ca societatea și sistemul politic să se autoorganizeze în forma sa naturală de funcționare.

Note:

1. Bulgaru M. Sociologie. Vol. I. – Chișinău, 2003, p. 81.

2. Linz J., Alfred S. Problems of democratic Transition and consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. – London, 1996, p. 367.
3. Zăvțur A., Baron W. Problemele folosirii experienței social-democratice occidentale în procesul edificării statutului democratic în Republica Moldova // Revistă de filosofie și drept, Nr. 1, 1997, p. 5.
4. Este vorba despre una din concluziile ședinței Mesei Rotunde cu tema: „ Probleme actuale ale eficientizării sistemului politic din Republica Moldova”, în cadrul Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, 21 decembrie 2006.
5. Juc V. Viața politică în Republica Moldova // Destin românesc. Revista de istorie și cultură, Nr. 4, An. VIII, Nr. 32, București-Chișinău, 2001, p. 33.
6. Zăvțur A. Conflictul social: funcțiile, cauzele și participanții // Revistă de filosofie și drept, Nr. 2-3, 1996, p. 7,
7. Bucătaru I. Instituționalizarea partidelor politice din Republica Moldova: studiu interdisciplinar. Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. – Chișinău, 2005, p. 11.
8. Tăbîrță S. Impactul politicului asupra stratificării sociale în condițiile tranziției democratice. Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. – Chișinău, 2005, p. 11.
9. A se vedea: Almond G., Verba S. Cultura Civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. – București, 1996.
10. Ideea dată a fost reflectată în discuția cu Prof. Hermann Haken ce a avut loc la *Centrul de Sinergetică* pe lângă Universitatea Stuttgart, Germania, pe data de 6 februarie 2007.
11. Țârdea T. Scientizarea, informatizarea și intelectualizarea activității umane: aspecte axiologice // Revistă de filosofie și drept, Nr. 2-3, 1997, p. 4.
12. Țârdea T. Informatizarea, cunoașterea, dirijarea socială. – Chișinău, 1994, p. 123.

SUBIECTUL LEGALIZĂRII „SPĂLĂRII” BANILOR
SAU ALTOR VALORI OBȚINUTE PE CĂI ILEGALE

Recenzent: Mihai Gheorghită, doctor habilitat în drept

In this way, we consider as radical solution to problem of determination of crime object stipulated in art. 243 of Penal Code of the RM, the inclusion in the list of aggravating circumstances stipulated in the art. 77 of Penal code of RM the performing of goods or other values transactions obtained as a result of a crime, which caused a serious damage to citizens' legal rights and interests.

Problema determinării particularităților și cercului subiecților legalizării veniturilor ilegale în literatura de specialitate este discutată destul de mult. Elementele subiectului componenței „spălării” banilor prevăzute în art.243 alin.1 CP al RM nu sunt determinate clar. Vorbind la general, subiectul infracțiunii de „spălare” a banilor poate fi persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii acțiunilor indicate în dispoziția art.243 CP avea atinsă vârsta de 16 ani, precum și persoanele juridice care desfășoară activitate de întreprinzător. Concomitent, răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită.

Codul penal al Republicii Moldova, în comparație cu legislațiile penală a altor state, nu face o diferență între subiecte, astfel încât subiectul spălării banilor este unul general, și nu special. Principal este faptul ca subiectul să fie persoana care, efectuând acțiunile în scopul legalizării, să-și dea seama și să conștientizeze că veniturile sunt ilegale, iar faptele sale sunt orientate spre scopul justificării veniturilor obținute din activitatea infracțională.

Trebuie de menționat că în literatura de specialitate există un alt punct de vedere diferit de cel menționat mai sus. Autorii L.D. Gauhman și S.V. Maksimov consideră că componența de infracțiune „spălarea” banilor are elementele subiectului special, ca argument servind dispozițiile legislației civile ce se referă la capacitatea de exercițiu. În așa fel, răspunderea penală pentru acțiunile prevăzute de art.243 CP al RM, autorii menționați consideră că va surveni în urma atingerii vârstei de 18 ani sau recunoașterea la persoană a capacității de exercițiu depline înainte de atingerea majoratului (emanciparea) conform legislației în vigoare.

Opinii contrare în ce privește vârsta subiectului spălării banilor este expusă de I.Ivanov. Autorul, pornind de la faptul că acțiunile ce formează latura obiectivă a spălării banilor trebuie să aibă un caracter legal (de exemplu, convențiile), adică să fie valabile, consideră că acestea trebuie să fie întreprinse doar de către persoane fizice care dispun de capacitate de exercițiu deplină, adică de posibilitatea de a-și realiza drepturile lor civile și de a-și asuma obligații. Această posibilitate subiectul o capătă doar odată cu atingerea majoratului – a vârstei de 18 ani. Din aceste considerente, I.Ivanov susține că subiect al infracțiunii spălării banilor poate fi doar persoana ce are atinsă vârsta de 18 ani.[1] Se mai opinează că, în virtutea diferitelor împrejurări, sunt posibile cazurile când subiectul, în urma abuzului de substanțe narcotice sau alcool, este limitat în capacitatea de exercițiu. În acest caz, persoana nu ar putea fi subiect al infracțiunii. În cazul încheierii unei convenții de către o persoană limitată în capacitatea de exercițiu va surveni nulitatea acesteia, iar persoana nu va putea fi trasă la răspundere. Mai mult ca atât, datorită faptului survenirii restituției ca urmare a nulității convenției, nu va exista nici faptul legalizării,

deoarece astfel operațiunile vor pierde caracterul lor legal. Avem unele rezerve față de acest concept și susținem că în cazul de față fapta se va califica drept tentativă de infracțiune, iar limitarea capacității de exercițiu nu atrage după sine iresponsabilitatea subiectului (pentru care nu survine răspunderea penală), deci nu scutește persoana de răspundere, ea putând fi culpabilă (adică să aibă o intenție față de faptele sale). Totuși, I.Ivanov, cel căruia îi aparține această opinie, admite și excepția prin care subiect poate fi și persoana având atinsă vârsta de 16 ani, cu condiția că ea a fost emancipată.

Noi considerăm că persoana ce nu a atins vârsta de 18 ani și nu a fost emancipată în conformitate cu legea, poate de asemenea să comită unele acțiuni ce cad sub incidența dispoziției art.243 CP al RM. Aceasta se explică prin faptul că pentru înfăptuirea unor acțiuni civile nu este necesar de a atinge majoratul sau ca persoana să fie emancipată. Astfel, pentru a face depuneri într-o instituție financiară și să dispună de aceste depuneri este necesar de a avea vârsta minimă de 14 ani. În așa fel, persoana responsabilă, care a atins vârsta de 16 ani, poate fi atrasă la răspundere penală pentru depunerile bănești făcute într-o instituție financiară ce au fost obținute de exemplu, în rezultatul răspândirii substanțelor narcotice, ținând cont că folosirea minorilor în asemenea activități este întâlnită destul de des.

Destul de discutată în literatura de specialitate este problema determinării cercului de subiecți ai componenței de infracțiune prevăzute de art.243 CP al RM. Astfel, A. Jalinskii consideră că persoana care a participat la infracțiunea de bază nu va fi atras la răspundere penală pentru spălarea banilor[2]. Alți autori consideră că subiecți ai infracțiunii prevăzute de art.243 CP al RM vor fi recunoscute toate persoanele indiferent de participarea lor la infracțiunea de bază[3].

Mult mai preferabil este primul punct de vedere, în conformitate cu care subiect al răspunderii penale pentru componența de infracțiune examinată nu va fi recunoscută persoana ce a comis infracțiunea de bază. Aceasta se explică prin faptul că scopul material ilegal este un element al componenței de bază ce inevitabil va duce la gestionarea bunurilor obținute pentru a-și atinge scopul.

Ca subiect al infracțiunii poate fi și persoana care acordă consultații în vederea legalizării veniturilor, cum ar fi lucrătorul bancar, juristul etc. În același timp, fiecare dintre aceștia va răspunde pentru spălarea banilor doar dacă cunoșteau cu certitudine originea ilegală a banilor sau a bunurilor.

În calitate de subiect al spălării banilor pot apărea și colaboratorul organului înregistrării de stat, din considerentul că documentul ce confirmă înregistrarea (de exemplu, bunul imobil) este un act juridic ce conferă un drept (adică prin care se poate justifica sursa bunului imobil), apariția, modificarea sau stingerea acestuia.

Tot în calitate de subiect poate să apară și notarul care autentifică (legalizează) o convenție ce are ca obiect bunuri dobândite vădit pe cale ilegală, fapt cunoscut acestuia.

Operațiunile de spălare necesită uneori un montaj complex cu intervenția specialiștilor, dar care nu întotdeauna pot fi specialiști în sfera financiară. În acest sens, practica judiciară franceză a reținut cazul unui notar dovedit a fi vinovat de comiterea spălării de capitaluri provenite din trafic de stupefiante. Conform fabulei, Maria Linda Caputo a utilizat bani ce aparțineau lui Vittorio Ceretta pentru a procura un apartament al cărui act de vânzare-cumpărare a fost semnat de către M. M. fără ca acesta din urmă să fi constatat că banii proveneau din trafic de stupefiante pentru care a fost recunoscut vinovat Vittorio Ceretta.

Notarul M. M., deși a cunoscut adevărata identitate și activitate a lui V. Ceretta, din motive personale a legalizat actul de vânzare, în favoarea concubinei acestui traficant,

sfătuidu-i să plătească prețul apartamentului prin viramente bancare internaționale și nu prin transfer de devize, aceasta pentru a prezenta operațiunea ca fiind mai transparentă (în acest caz este un exemplu vădit de comitere a spălării banilor sub forma oferirii de sfaturi). S-a stabilit, de asemenea, că unele documente utilizate în cadrul acestei achiziții erau falsificate și că, în calitatea sa de notar, atenția lui era orientată spre reciclarea de fonduri provenite din trafic de stupefiante.[4]

În acest caz, notarul a intervenit prin acordarea de sfaturi vânzătorului pentru a-i indica modalitățile de plată mai bine adaptate situației respective. Instanța de fond constatare că notarul era informat despre arestarea traficantului, din care cauză atenția sa era orientată spre reciclarea fondurilor.[5]

Se poate vorbi și despre o eventuală răspundere a participanților profesioniști ai pieței valorilor mobiliare. Aceștia sunt „persoane juridice care desfășoară unul sau mai multe genuri de activitate profesionistă pe piața valorilor mobiliare”. [6] De asemenea, aceștia pot fi brokerii sau dealerii ce acționează pe piața valorilor mobiliare.

Problema ce urmează a fi rezolvată este dacă toți subiecții nominalizați anterior capătă calitatea de autor. Nivelul participației lor este cu atât mai dificil, cu cât componența spălării banilor are natură specifică. Astfel, însăși procedura de spălare a capitalului criminal implică cele trei etape: plasare, stratificare și integrare care cuprind, indubitabil, participarea altor persoane (de exemplu, lucrătorul unei instituții financiare). Persoanele menționate participă la spălarea banilor atât prin însăși exercitarea acțiunilor prin care se ascunde originea ilegală a venitului sau se denaturează natura, mișcarea adevărată a acestora, cât și prin asistență, ajutor sau sfaturi în vederea comiterii spălării. Această chestiune sumar am abordat-o și în paragraful precedent, când vorbeam despre modalitatea complicității prin ajutor sau sfaturi, încercând acum să detaliem cele enunțate.

Infrațiunea de la art.243 CP fiind susceptibilă de toate formele participației penale nu poate fi negat faptul că subiecții nominalizați pot să apară atât în calitate de autor, cât și de instigator sau complice.

Pornind de la faptul că legislația noastră în vigoare admite în calitate de subiect orice persoană, indiferent dacă ea a participat sau nu la comiterea infrațiunii primare, s-ar părea inițial că acești profesioniști pot să apară doar în calitate de complici, deoarece aportul lor este de a ajuta autorul primei infrațiuni să-și legalizeze venitul criminal. Dar nu trebuie de uitat că operațiunile necesare le va exercita însuși profesionistul, participantul la infrațiunea inițială nefiind decât o figură ce apare la începutul acțiunii de spălare și, ulterior, la sfârșitul acesteia.

O altă problema discutată în literatura de specialitate este dacă ar fi ilegal ca onorariul unui avocat să fie achitat din fondurile care provin dintr-o infrațiune spălarea banilor. Apărea chiar întrebarea dacă Convenția de la Strasbourg ar interpreta drept criminal faptul de a asigura serviciile unui avocat sau de a accepta onorariile achitate din asemenea fonduri. Totuși, nu este posibilă o interpretare eronată a prezentei convenții. Într-adevăr, atâta timp cât este absentă vinovăția persoanei, ea nu poate fi trasă la răspundere pentru faptul primirii unui onorariu a cărui origine este ilegală. Chiar și în cazul în care avocatul ar fi cunoscut originea criminală a venitului, nu îl putem considera subiect al spălării banilor în cazul în care a primit onorariul pentru asistență juridică în procesul penal intentat în privința clientului său, căruia i se incriminează fapta spălarea banilor. În caz contrar, s-ar încălca principiul dreptului la apărare. În același timp, considerăm că un avocat ar opera chiar în calitate de autor la spălarea banilor, dacă pe

parcursul exercitării acțiunilor în vederea legalizării veniturilor clientului său el însuși le-a desfășurat sau a participat prin ajutor. Cele din urmă, după cum am indicat, nu vor putea fi calificate conform alin.(5) art.42, art.243 CP, ci potrivit alin.(1) art.243 CP, el răspunzând în calitate de autor.

Oricare altă persoană, chiar și care nu are interferență cu profesiunile sus enunțate, poate participa în calitate de autor. Conform dispoziției art.243 CP, în calitate de autor va răspunde și persoana care participă la o asociere sau înțelegere în vederea comiterii spălării banilor.

Potrivit art.42 alin. (2) CP, în calitate de autor apare și cel „care a săvârșit infracțiunea prin intermediul persoanelor care nu sunt pasibile de răspundere penală din cauza vârstei, iresponsabilității sau din alte cauze” prevăzute de Codul penal. Tot autor va fi și persoana care a indicat subalternului său să exercite o operațiune financiară, fără însă ca acesta să fi bănuțit caracterul ilegal al veniturilor. În asemenea caz, cel din urmă nu va fi ținut responsabil, considerându-se a fi drept instrument de comitere a infracțiunii de către șeful său. De exemplu, directorul unei bănci indică subalternului său să efectueze o operațiune cu banii de pe unul dintre conturile băncii pe care erau depozitate veniturile obținute din trafic de droguri.

Punând în concordanță prevederile de la art. 42 alin. (5) CP cu cele de la art. 243 alin.(1) cu referire la complicitate, considerăm că în cazul spălării banilor complice este persoana care a contribuit la săvârșirea spălării banilor prin indicații, prestare de informații, precum și persoana care a promis dinainte că îl va favoriza pe infractor, va tăinuți mijloacele sau instrumentele de săvârșire a infracțiunii, urmele acesteia sau obiectele dobândite pe cale criminală ori persoana care a promis din timp că va procura sau va vinde atare obiecte. După cum am menționat, formele de complicitate prin ajutor sau sfaturi au fost ridicate în art.243 CP la rang de autorat. Prin ce, atunci, se pot exprima formele complicității în cazul infracțiunii spălarea banilor?

Formele de complicitate indicate alcătuiesc complicitatea morală sau intelectuală, care, după trăsăturile sale exterioare, în unele cazuri se aseamănă cu instigarea, însă se deosebește prin aceea că nu este o inițiativă infracțională, ci prezintă în sine doar o susținere a hotărării infracționale, adică întărește hotărârea de a săvârși infracțiunea luată de autor până la intervenția complicei. Deci, prin dare de indicații și prestare de informații de către complice a avut loc doar întărirea hotărării infracționale, decizia de comitere a ei fiind deja luată de autor.

Aceste două modalități constau în niște explicații care ar facilita comiterea infracțiunii spălarea banilor în ce privește modul de exercitare a acțiunilor, fie referitor la orice circumstanță care ar avea importanță pentru comiterea faptei. Tot la complicitate intelectuală se referă și favorizarea promisă infractorului, care, la general, ar presupune asigurarea autorului că datele despre el nu vor fi divulgate organelor de drept sau că acesta nu va fi împiedicat să acționeze. Asigurarea însă trebuie să fie acordată autorului până la începerea săvârșirii laturii obiective a spălării banilor, precum și pe parcursul executării acesteia, dar până la consumarea faptei.

Dacă pe parcursul desfășurării laturii obiective complicele va interveni și va exercita el însuși careva acțiuni, atunci el se va transforma în autor, fără a mai fi tras la răspundere și pentru complicitate.

În ce privește una dintre modalitățile complicității, ce constă în favorizarea dinainte promisă de tăinuție a obiectelor dobândite pe cale criminală sau în promisiunea din timp că va procura asemenea obiecte, aceasta trebuie analizată în raport cu una dintre

modalitățile laturii obiective a spălării banilor – „dobândirea sau posesia de bunuri cunoscând că acestea provin din activitate infracțională”.

Deși complicitatea este posibilă atât înainte, cât și în timpul săvârșirii faptei, cea sub forma favorizării dinainte promise se poate realiza după executarea laturii obiective, adică după ce autorul a săvârșit toate acțiunile ce privesc spălarea produsului infracțional. Dacă dobândirea are loc în timpul efectuării laturii obiective, atunci acesta apare ca autor la modalitatea indicată în alin.(1) art. 243 CP, iar dacă dobândirea are loc după consumarea laturii obiective – este complice. Unicul lucru care face dificilă distincția constă în determinarea momentului în care s-a sfârșit executarea laturii obiective, or, spălării banilor ca infracțiune îi este specific momentul epuizării care intervine mult mai târziu decât cel al consumării. De aceea, considerăm că dobândirea, în cazul complicității, trebuie să intervină abia la momentul epuizării spălării banilor. În cele ce urmează vom oferi două exemple pentru a face deosebire între „dobândire” ca autorat și complicitate.

Într-un caz, X, având bani din afacerile cu stupefiante, le-a plasat în cazino cumpărând fișe la o sumă totală de 7000 euro. După ce a jucat cu ele pierzând doar 500 euro, a ieșit din joc solicitând un cec pentru eliberarea sumei de 6500 euro. Acest cec l-a prezentat băncii pentru ca aceasta să facă transferul pe numele lui I., aflat în alt stat. Se pare că în acest caz I. nu este decât complice în cazul în care a promis dinainte dobândirea banilor criminali. I. a intervenit după momentul epuizării faptei, cea a transferului pe contul său bancar. Ulterior, fiind ridicați, aceștia urmau să fie restituiți lui X, în interesul cărui bani au fost legalizați.

Doctrina dreptului penal admite uneori complicele să fie tratat drept autor, însă doar în cazurile în care o așa construcție a fost elaborată de către legiuitor. De aceea, se consideră, pe bună dreptate, că orice act prin care se facilitează justificarea mincinoasă a originii bunurilor sau a veniturilor autorului unei infracțiuni (ceea ce constituie spălarea banilor) este, de fapt, o complicitate la comiterea infracțiunii primare, de exemplu a celei de trafic de droguri.[7]

Așadar, nu trebuie de confundat infracțiunea spălarea banilor ca faptă conexă la infracțiunea primară și complicitatea la însăși infracțiunea spălarea banilor.

În privința subiectului apare o altă întrebare: poate oare fi trasă la răspundere pentru concurs real de spălarea banilor și participație la infracțiunea inițială persoana care exercită operațiunile de legalizare a veniturilor ilegale transmise ei, dar obținute de către o altă persoană?

În conformitate cu prescripțiile în vigoare, în cazul de față există două variante de răspuns: prima – dacă subiectul a promis dinainte contribuirea la legalizarea veniturilor, atunci el va răspunde pentru infracțiunea inițială; a doua – dacă subiectul nu a promis dinainte faptul spălării, atunci el va fi responsabil de comiterea infracțiunii spălarea banilor (art.243 CP).

Doctrina însă se expune diferit asupra faptului cine trebuie să fie subiectul spălării banilor din perspectiva raportului acestuia cu infracțiunea primară.

Unii autori consideră că subiect al infracțiunii poate fi doar persoana care a obținut venituri ca urmare a propriilor fapte săvârșite constând în încălcări de ordin administrativ, bancar, civil. Iar persoanele care au obținut mijloace bănești sau alte bunuri pe cale infracțională, săvârșind apoi cu ele operațiuni legale, urmează să poarte răspundere doar pentru faptele infractorice săvârșite în vederea obținerii acestor mijloace sau bunuri.[8]

Evident, această opinie nu poate fi acceptată din simplul motiv că venitul supus „spălării” trebuie să provină doar din infracțiuni, nu și din alte fapte ilegale.

Alți autori consideră că subiect la spălarea banilor poate fi chiar și subiectul infracțiunii primare, deoarece altfel s-ar considera că legiuitorul ar recomanda infractorilor să-și legalizeze veniturile.[9]

A treia categorie de doctrinari care estimează drept subiect al legalizării doar o altă persoană decât cea care nemijlocit a obținut bunurile pe căi infracționale.[10] Adică, subiect al spălării banilor trebuie să fie persoana care nu a participat la prima infracțiune. Unele state anume un atare subiect au și prevăzut pentru infracțiunea spălarea banilor, luând ca bază recomandarea Convenției de la Strasbourg din 1990, care în art.6 alin.2 lit. b) stipulează că „Statul parte la Convenție poate prevedea ca infracțiunile enunțate în acest alineat să nu se aplice autorilor infracțiunii principale”[11].

Republica Moldova nu a preluat însă această recomandare. Considerăm că subiect al spălării banilor trebuie să fie totuși unul special, doar esența dispozițiilor art.243 CP nu este în a pedepsi dobânditorii ilegali de bunuri, ci rezidă anume în faptul de a-i trage la răspundere pe cei care i-au ajutat pe aceștia să-și legalizeze aceste bunuri. Ținând cont că prima faptă este infracțiune, atrăgându-l pe autorul acesteia la răspundere pentru infracțiunea de la art. 243 CP, s-ar încălca principiul *non-bis-in-idem*, adică principiul unicității răspunderii penale. Deci, nu s-ar admite ca legiuitorul să creeze o normă juridico-penală care ar contraveni principiilor fundamentale ale dreptului penal, în cazul de față — ale răspunderii penale. Or, normele și instituțiile dreptului penal, în totalitatea lor, își subordonează acțiunea conținutului și semnificației principiilor fundamentale.

Apare însă o întrebare: care este conținutul acestui principiu și care este corelația lui cu infracțiunea spălarea banilor? Potrivit acestui principiu, persoana care a săvârșit o infracțiune nu poate fi trasă la răspundere penală decât o singură dată pentru aceeași faptă. Este și firesc ca persoana care a obținut un bun dintr-o infracțiune să-l folosească ulterior, încercând s-o facă în dorința de a trezi cât mai puține suspiciuni. De aceea, operațiunile ce țin de spălarea banilor, pe care dobânditorul le va întreprinde, trebuie considerate drept o dispunere de bunul criminal obținut de el.[12]

De exemplu, autorul unei sustrageri va răspunde doar pentru această infracțiune, nu și pentru cea prevăzută de art.243 CP, deoarece operațiunile pe care el le-a exercitat cu bunul sustras sunt o modalitate de a dispune și de a-l folosi în scop propriu. El o poate face fie prin vinderea simplă a acestui bun sau prin efectuarea unei depuneri bănești la bancă ca urmare a vinderii bunului. De ce această din urmă modalitate trebuie considerată spălarea banilor și, respectiv, de ce persoana săvârșind o singură faptă trebuie să răspundă pentru concurs de infracțiuni? Folosirea *de facto* și dispunerea de bunurile sustrate nu solicită o calificare suplimentară.[13] Poate fi adus un alt contraargument, când, de exemplu, persoana sustrage un bun pe care ulterior îl distruge. Calificarea se va face pentru sustragere în concurs cu distrugerea intenționată de bunuri, ceea ce nu putem spune în cazul spălării banilor, deoarece fapta prevăzută de art. 243 CP este un *delictum subsequens*, adică urmează prima infracțiune, fără să poată exista ca faptă de sine stătătoare.

În concluzie putem menționa că, pentru a nu încălca principiul *non-bis-in-idem* (art.7 alin. (2) CP), subiect al spălării banilor trebuie să fie doar persoana care nu a participat la prima infracțiune. Întrebarea ce se impune: nu este susceptibil de răspundere pentru spălarea banilor (art.243 CP) doar autorul primei infracțiuni sau toți participanții la ea? Este știut că participanții urmează soarta autorului, iar, conform art.42 alin. (6) CP, „participanții trebuie să întrunească semnele subiectului infracțiunii”.

Făcând o analiză succintă a altor infracțiuni pentru a încerca să creionăm o legitate, practica judiciară și doctrina oferă diferite calificări. De exemplu, în cazul delapidării, pentru care legea solicită un subiect special (persoana căreia i-au fost încredințate bunurile), Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor, nr.23 din 28.06.2004,[14] sublinia: „în cazul în care la sustragerea săvârșită de două sau mai multe persoane a participat cel puțin o persoană căreia i-au fost încredințate bunurile, acțiunile tuturor vor fi încadrate în baza lit. b) alin. (2) art. 191 CP”. Deci, dacă pe lângă subiectul special mai participă în calitate de coautor o altă persoană care nu întrunește calitatea specială, atunci calificarea oricum se face pentru delapidare.

În cazul pruncuciderii la care subiectul special este doar mama biologică calificarea este alta. Alte persoane nu sunt susceptibile de răspundere pentru infracțiunea de la art.147 CP nici sub o formă a participației. Dacă aceste persoane participă în calitate de coautor, instigator, complice la omorul copilului nou-născut, săvârșit în timpul nașterii sau imediat după naștere de către mamă, atunci sunt responsabile pentru fapta prevăzută de art.145 alin. (3) lit. d) CP (omor intenționat săvârșit asupra unui minor). Deci, nu vor fi participanți la infracțiunea prevăzută de art.147 CP. După cum se vede, practica calificărilor juridice este diferită, de aceea este dificil a stabili care formă a participației s-ar referi la subiectul special al infracțiunii prevăzute de art.243 CP. După H.-H.Kerner, subiectul infracțiunii primare nu poate să apară nici ca instigator, nici ca autor al spălării banilor, nici drept complice.[15] Totuși, se face o remarcă: dacă autorul spălării banilor a participat în calitate de complice la infracțiunea primară doar parțial, însă a legalizat întregul venit, atunci el va răspunde pentru spălarea aceluși venit la a cărui obținere nu a participat nemijlocit prin fapta inițială. În același timp, există și o altă opinie, după care subiectul infracțiunii primare, deși nu poate fi autor la spălarea banilor, ar putea fi instigator sau organizator al acesteia.[16]

Fiind un delict de consecință, spălarea banilor trebuie să aibă în calitate de subiect o altă persoană decât subiectul infracțiunii primare. Aceasta este practica majorității statelor. Cu toate acestea, însăși practica judiciară franceză a fost bulversată prin emiterea unei decizii din 14 ianuarie 2004, prin care Curtea de Casație a estimat ca posibil faptul ca subiect al spălării banilor să fie autorul infracțiunii principale. Această decizie a fost ulterior criticată în însăși doctrina franceză.[17] Cauza implică un individ condamnat pentru delict de muncă clandestină și fraudă fiscală, care a fost urmărit pentru concursul său la operațiunea de plasare, de disimulare a produsului acestor infracțiuni. Lui i se imputa transferul clandestin în străinătate a produsului acestor infracțiuni. Curtea de Apel l-a pus în libertate pe motiv că autorul infracțiunii nu poate fi urmărit pentru spălarea produselor obținute din propria activitate ilicită. Dar, în baza recursului procurorului general de pe lângă Curtea de Apel din Montpellier, decizia acestei Curți a fost casată de către Curtea de Casație care s-a mulțumit să afirme că art.324-1 alin.2 este aplicabil autorului spălării produsului unei infracțiuni pe care el singur a comis-o. Deci, textul nu exclude dubla incriminare, deoarece concursul adus operației de spălare rezidă în acte materiale distincte de cele ale delictului principal.[18]

Considerăm că această decizie pare neîntemeiată, Curtea neoferind prea multe argumente, într-un sistem juridic fondat pe principiul legalității și al interpretării stricte a legii (îndeosebi penale) nu trebuie să se bazeze pe ceea ce legea nu exclude, dar pe ceea ce ea include.[19]

Totodată, recomandarea Convenției de la Strasbourg vorbește de „autor” la infracțiunea principală, nu de alt participant (art.6 alin.2). De aceea, considerăm că pentru a ține cont de principiul *non-bis-in-idem*, de principiul legalității, echității și luând în considerație specificul infracțiunii spălarea banilor, scopul pentru care această faptă a fost incriminată, precum și pentru a duce o luptă cât mai eficace contra acestui tip de criminalitate care devine din ce în ce mai mult o problemă internațională, considerăm că autor al spălării banilor nu poate fi nici autorul infracțiunii primare, nici ceilalți participanți la ea.

De exemplu, dacă X., lucrător la cazino, dinainte îi promite lui I., care intenționează să sustragă o sumă de bani, că ulterior dobândirii lor va ascunde urmele sustragerii prin săvârșirea unor operațiuni la cazino și le săvârșește, atunci X va fi responsabil pentru complicitate la sustragere. Dacă însă X ar fi comis aceleași operațiuni, dar fără o promisiune prealabilă, atunci ar fi fost responsabil pentru infracțiunea de la art.243 CP, primul însă nu poate fi autor la spălarea banilor. Deci, dacă autorul primei infracțiuni nu poate fi autor la spălarea banilor, atunci nici complicele unui furt, de exemplu, nu ar putea fi urmărit în calitate de autor al „spălării” obiectelor furate.

Dacă să ne referim la al doilea subiect al infracțiunii de spălare a banilor menționăm că persoana juridică poate fi considerată subiect doar dacă exercită activitate de întreprinzător, adică îndeletnicire exercitată pe cont și risc propriu, sub răspundere proprie în vederea obținerii unui beneficiu permanent. În calitate de exemplu poate fi adusă banca care este o instituție financiară ce atrage de la persoane fizice sau juridice depozite sau echivalente ale acestora, transferabile prin diferite instrumente de plată, și care utilizează aceste mijloace, total sau parțial, pentru a acorda credite sau pentru a face investiții pe propriul cont și risc.[20]

Potrivit art. 55 Codul Civil al Republicii Moldova[21], prin persoană juridică se are în vedere organizația care posedă un patrimoniu distinct și răspunde pentru obligațiile sale cu acest patrimoniu, poate să dobândească și să exercite în nume propriu drepturi patrimoniale și personale nepatrimoniale, să-și asume obligațiuni, poate fi reclamant și pârât în instanța de judecată.

Introducerea persoanei juridice în calitate de subiect pentru infracțiunea spălarea banilor a pornit de la: riscul pe care îl implică dezvoltarea tehnologică și implementarea noilor tehnologii în procesul producției; faptul că într-o economie de piață orice persoană juridică cu scop lucrativ încearcă să obțină un profit cât mai mare într-un timp cât mai scurt; faptul că uneori organizațiile criminale adoptă forme și structuri specifice industriei și comerțului, organizându-se ca persoane juridice și încercând astfel ca, în spatele unei aparențe de legalitate, să-și desfășoare în siguranță și la o scară cât mai largă activitățile ilicite (trafic de bunuri și persoane, spălarea banilor etc.).

Totodată, forma, talia și structura persoanei juridice alese drept paravan, precum și ponderea activității ilegale diferă în funcție de forța și obiectul de activitate al organizației criminale, dar desfășurarea acestei activități prin folosirea unor persoane juridice este o constantă.[22]

Infracțiunea de spălare a banilor nu poate fi comisă direct și personal de către persoana juridică, însă aceasta îi este imputată când este comisă de către un organ sau un reprezentant al acesteia. Evident, nu oricare persoană juridică poate fi responsabilă de comiterea infracțiunii spălarea banilor, dar numai acelea care întrunesc câteva semne, precum: să fie constituită în ordinea prevăzută de lege și să desfășoare activitate de întreprinzător.

Cu toate acestea, deși art.21 alin.(4) CP prevede răspunderea persoanei juridice pentru infracțiunea prevăzută la art.243 CP, se pare că legiuitorul a uitat să prevadă în sancțiunea art.243 CP pedeapsa pentru persoana juridică. Astfel, deși *de iure* răspunderea ei este acceptată, *de facto* ea este imposibil de aplicat.

În așa fel considerăm că o soluție radicală la problema determinării subiectului infracțiunii prevăzute de art.243 CP al RM ar fi includerea în lista circumstanțelor agravante prevăzute de art.77 CP al RM a unei asemenea circumstanțe ca efectuarea tranzacțiilor cu bunuri sau alte valori obținute în urma comiterii unei infracțiuni, ce a cauzat o pagubă considerabilă drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor. Această completare a legii penale va permite îngustarea cercului de subiecți ai legalizării veniturilor ilegale.

Note:

1. Иванов И. Легализация денежных средств или иного имущества, приобретенных другими лицами преступным путем // Российская Юстиция, 2002, nr. 3, p. 53.
2. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Москва. 1996, с.399.
3. Волженкин Б.В. Экономические преступления. СПб. 1999, с.110; А.Вершинин. Легализация средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем // Уголовное право. 1998. Nr.3, с.9; Яни П.С. Уголовная ответственность за легализацию имущества, приобретенного незаконным путем // Право и экономика. 1998 Nr.1, с.114.
4. Bulletin des arrêts de la Cour de Cassation. - 1995, nr.375, p. 1097; Delmas Saint-Hilaire Jean-Pierre. Infractions contre la Nations, l'Etat et la paix publique // Revue de Science Criminelle, 1996, juillet-septembre, p. 666.
5. Véron Michel. Trafic de stupéfiants. Blanchiment de capitaux. Notaire. Régularisation, acte de vente et conseils sur le financement de l'opération // Droit pénal, 1996, nr.6 (juin), p. 15.
6. Legea Republicii Moldova cu privire la piața valorilor mobiliare, nr. 199-XIV din 18.11.1998 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr. 27-28 / 123, p. 43
7. Stefani Gaston, Levasseur Georges, Bouloc Bernard. Droit pénal général. – Paris: DALLOZ, 1997, p. 245.
8. Расследование фактов легализации (отмывания) денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем: Методические рекомендации. Москва. 1999, с.8; Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. Н.Н. Кожевникова. – Москва: СПАРК, 2001, p. 167.
9. Мусаев Ф.А. Вопросы уголовной ответственности за легализацию преступных доходов // Налоговые и иные экономические преступления (Ярославль), 2002, nr. 5, p. 98.
10. Кернер Х.-Х., Дах Э. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике. – Москва: Международные отношения, 1996, с.64.
11. Convention on laundering, search, seizure and confiscation of the proceeds from crime. European Treaty Series Nr.141. Strasbourg. 1990, p.4.
12. Culioli Marcel. Infraction générale de blanchiment. Conditions et constitution // Juris Classeur pénal, livre IV, fascicule 20, 8, 1997, 181139, p. 4.
13. Бойцов А.И. Преступления против собственности. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с. 272.

14. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 23 din 28.06.2004 cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor // Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2004, nr. 8, p. 10.
15. Кернер Х.-Х., Дах Э. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике. – Москва: Международные отношения, 1996, с. 65.
16. Устинова Г. Условно-правовая оценка ст.174/1 УК РФ // Уголовное право, 2003, nr. 2, с. 83.
17. Cutajar Chantal. L’auteur de l’infraction principale et le blanchiment // Recueil DALLOZ, 2004, n019, p. 1377;
18. Le blanchiment de soi-même // Droit pénal (éditions du Juris–Classeur), 2004, avril, p. 10.
19. L’arrêt de la Cour de Cassation de la France du 14 janvier 2004. Chambre criminelle // RECUEIL DALLOZ, 2004, nr.19, p. 1377.
20. Legea Republicii Moldova privind instituțiile financiare, nr. 550-XIII din 21.07.1995 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1996, nr. 1, p. 3.
21. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107-XV din 6 iunie 2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 82-86 (967-971), p. 21.
22. Streteanu Florin, Chiriță Radu. Răspunderea penală a persoanei juridice. – București: ROSETTI, 2002, p. 67.

MAREA LIBERĂ – DOMENIU PUBLIC INTERNAȚIONAL

Recenzent: Alexandru Burian, doctor habilitat în drept

From the international law sight, the maritime areas have been defined as surfaces of salted water of free and natural communication. Sweet waters and closed seas are excluded. Since the general international law and sea law, as a special branch of this law, have registered significant results, the juridical structure of seas and oceans is determined throughout its different parts affiliation, as well as diverse institutionalized functions.

Sub impulsul cuceririlor revoluției științifice și tehnice contemporane, mărilor și oceanele, “continentul albastru” sau “cel de-al șaptelea continent”, intra tot mai mult în aria preocupărilor directe ale omului, constituind nu numai o cale privilegiată de comunicații, ci și un izvor de imense resurse și un câmp de utilizări dintre cele mai diferite.

În viziunea dreptului internațional, spațiile maritime sunt definite ca fiind întinderi de apă sărată în comunicație liberă și naturală. Sunt excluse apele dulci și mărilor închise. Dat fiind că dreptul internațional general și dreptul mării, ca ramură specială a acestui drept, au înregistrat evoluții substanțiale, structura juridică a mărilor și oceanelor se determină prin apartenența diferitelor sale componente precum și prin diversele sale funcționalități instituționalizate. Din punct de vedere fizic, marea constituie o entitate, dar diverselor sale sectoare le corespund regimuri juridice diferite. Într-o definiție alternativă, marea oferă o imagine globală a unor zone de reglementare juridică distincte, cu aspect complementar.

Mărilor și oceanele Terrei, cu cei 361.070.000 km, reprezintă 70,8 % din suprafața totală a globului. Suprafața mărilor are o întindere de 74.800.000 km, reprezentând 20 % din cea a oceanului planetar. În ansamblul său, Oceanul Planetar este alcătuit din patru mari oceane (Oceanul Pacific, Oceanul Atlantic, Oceanul Indian și Oceanul Arctic) și 54 de mări.

În concret, Conferința de la Geneva asupra Dreptului mării (1958) statutează cinci zone maritime: apele interioare, apele teritoriale, zona contiguă, platoul continental și marea liberă. Convenția de la Montego Bay (Jamaica) din 1982 mai adaugă patru: apele arhipelagice, zona economică exclusivă, strâmtoarele utilizate pentru navigație internațională și teritoriile subacvatice internaționale.

Elaborarea unor reguli de drept ale mării se constituie ca o necesitate din moment ce promovarea intereselor naționale în domeniul oceanic reprezintă, indiscutabil, un obiectiv al politicii externe a statelor, mărilor și oceanele lumii integrându-se în problematica de ansamblu a relațiilor internaționale.

Poziția față de mări și oceane, capacitatea de a exercita asupra lor controlul sau supremația au reprezentat un element fundamental al raporturilor de forțe între marile puteri. Integrarea spațiului marin și oceanic în aria de preocupări a principalelor puteri ale lumii, prin statuarea unui regim juridic afectat utilizării acestuia a provocat, în decursul istoriei, puternice controverse, multe dintre acestea soldându-se cu îndelungate și grave conflicte militare.

Istoria pune în evidență trei tipuri de abordări cu privire la configurația ordinii juridice maritime:

1. abordare strict riverană, potrivit căreia relația cu marea este privită mai ales prin perspectiva adiacenței imediate cu uscatul, utilizând, în principal, pescuitul litoral și comunicațiile între diferite puncte, de obicei, ale aceluiași țărm;
2. perspectiva “lacului”, respectiv o viziune asupra mării formată sub influența covârșitoare a unei mări închise sau semiînchise, cum este Marea Mediterana sau Oceanul Indian;
3. perspectiva oceanică, care consideră marea ca o verigă a oceanelor lumii.

Prima abordare poate fi considerată ca specifică mai ales țările care nu au fost angrenate în politica de mare putere, și care, de regulă, au dispus de un potențial economic și militar limitat. Celelalte două abordări, care vizează aspectul fundamental al politicii maritime – statutul însuși al spațiului oceanic – s-au aflat pentru îndelungată vreme în centrul politicii internaționale, punându-și puternic amprenta asupra evoluției relațiilor interstatale. Se poate considera că cea de-a doua abordare își are începuturile în antichitate; cu unele intermitențe, ea constituie caracteristica esențială a relațiilor maritime internaționale până în perioada marilor descoperiri geografice.

Vechimea regulilor aplicabile se poate deduce din derularea istoricului acestora. Astfel, s-a constatat că popoarele antichității și-au grupat cetățile de preferință în jurul mărilor, deplasarea pe apă fiind mai facilă decât cea pe căile terestre. Iată de ce un drept maritim embrionar poate fi găsit deja la egipteni. Relațiile comerciale intense, care favorizau stabilirea lor pe țărmurile Mediteranei, au condus Egiptul la stabilirea unei poliții asupra liniilor de navigație, cât și pentru protecția împotriva străinilor naufragați. Cutumele maritime ale egiptenilor au fost repuse în cauză de către fenicieni, care, la rândul lor, le-au transmis grecilor. Dintre aceste cutume, proxenia (forma antică a libertății comerțului) a fost menținută însă de cartaginezi, astfel comerțul cu străinii era practicat fără nici o restricție.

Se consideră că legile rhodiene – primele codificări ale cutumelor privitoare la traficul maritim – erau inspirate de la fenicieni. Dar acești “hoinari ai mărilor” – a căror unică opoziție nu consta decât în disputarea navigației – credeau că întinderile maritime le aparțineau consecință a simplului fapt că le-au străbătut. Grecii, care au adoptat lejer legile rhodiene, puse la rândul lor în practică și de către romani sunt primii care au considerat libertatea mării ca un principiu admis. Euripide remarcă: „Navigația este una din facilitățile pe care rațiunea umană le-a creat pentru binele comun”.

În timp, pe la sfârșitul sec. al III-lea î.h., bizantinii au închis strâmtoarele comercianților greci care navigau spre Pontul Euxin, aceștia din urmă plângându-se rhodienilor de nerecunoașterea principiilor libertății mării, ca răspuns la apelul grecilor, rhodienii au recurs la forță pentru a-i determina pe bizantini să respecte acest principiu.

Romanii n-au considerat niciodată Marea Mediterană („mare nostrum”) ca fiind o mare închisă („mare clausum”). Dreptul maritim roman a fost preluat de la poporul rhodian, cu care erau și aliați. Principiile comerțului și navigației au fost conservate prin romani. Florus scria: “Suprimați comerțul: veți rupe astfel alianțele neamurilor lumii!”. Pe de altă parte, Theodoret sublinia că marea este “piața lumii” și insulele “zone de staționare în mare”. Dintre jurisconsultii romani, Celse a fost, se pare, primul care a formulat teza liberei folosiri a mării: “Maris communem usum omnibus hominibus”. Formula lui Celse a fost preluată și de către Ulpian: “et quidem mare commune omnium est et litore sicut aer”

Astfel, se poate concluziona ca popoarele antichității, pentru care utilitatea mării era intrinsec legată de cea a navigației, au acceptat ideea de libertate a mării interne

libere. Poliția contra piraților era exercitată în marea liberă prin galerele Imperiului Roman, pentru asigurarea libertății de navigație și a comerțului.

După căderea Imperiului Roman și ridicarea altor puteri europene apar noi revendicări asupra mării. Regii danezi și norvegieni emit pretenții de proprietate asupra Mării Nordului și Mării Baltice între secolele VII – XI. Începând cu 1174, Genova și-a proclamat dreptul asupra Mării Ligurice și Golfului Lyon. Puțin mai târziu, Republica Venețiană a revendicat controlul asupra Mării Adriatice și, după ce și l-a impus cu forța, l-a confirmat prin diverse tratate. Similar, Danemarca extinde sfera revendicărilor asupra spațiilor întinse din Marea Nordului și Oceanul Atlantic, interzicând navelor străine să pescuiască în cazul în care nu aveau permise eliberate de ea. La rândul ei Anglia, prin Ordonanța din 30 martie 1201, își afirmă drepturile asupra mărilor limitrofe, inclusiv Canalul Bristol și Marea Irlandeză (ulterior și asupra „maribus britannicis”). În mod similar, prin Bula Papală din 1455 navigația în mările adiacente Africii occidentale este rezervată exclusiv Portugaliei.

Față de tendințele de apropiere, încă din această perioadă a fost lansată, ca o încercare de contracarare, ideea libertății mărilor. În 1169, Papa Alexandru al III-lea, în scrisoarea adresată consulilor Genovei, care revendicau dreptul de a interzice Montpellierului navigația din largul mării, ce afirma: ”libertatea pe care o are orice națiune de a putea naviga cu navele sale pe mare”.

Marile descoperiri geografice din secolul al XV-lea, prin relevarea dimensiunilor reale ale spațiului marin, acreditează perspectiva oceanică începând cu secolul al XVI-lea, ca principală trăsătură a raporturilor maritime internaționale. Aceste descoperiri au contribuit la includerea întregii noastre planete în sfera afacerilor comerciale și au făcut din Atlantic principala zonă a comerțului maritim, diminuându-se în mare măsură rolul Mediteranei și al Balticii. În noile condiții, Viena, Genova și Hansa Germană pierd pozițiile deținute în transporturile maritime, fiind înlocuite treptat de puterile oceanice. În același timp, descoperirile geografice au accentuat considerabil tendințele de apropiere. Primele protagoniste ale confruntării maritime din această perioadă au fost Portugalia și Spania. Conflictul a fost rezolvat în urma a numeroase negocieri între cele două țări și a arbitrajului Papei Alexandru al VI-lea (prin tratatul de la Tordesillas – Spania – încheiat la 7 iunie 1494), prin care se trasa o linie de nord-sud care trecea pe la jumătatea distanței dintre insulele Azore și coasta americană; tot ce era la est de această linie aparținea Portugaliei și tot ce era la vest aparținea Spaniei.

Aceste pretenții au trezit vii reacții din partea Angliei. Elisabeta I, care a protestat în “numele libertății mărilor”, inițial contra revendicărilor Portugaliei și apoi în 1580 împotriva celor ale Spaniei, a susținut că “oceanul nu poate aparține nici unui popor sau nici unui individ”.

În aceeași perioadă, alte două țări europene, Franța și Olanda, care începuseră expediții îndepărtate, s-au ridicat împotriva pretențiilor scandinave și iberice revendicând apropierea unor vaste părți ale oceanelor și, pe de altă parte, statele care susțin libertatea mărilor: Franța, Olanda și Anglia.

Afirmarea Angliei ca putere navală în timpul domniei Elisabetei I, prin distrugerea în 1588 a flotei regelui Spaniei (Filip al-III-lea) a deschis lunga serie de războaie pe mare care a făcut ca în secolul al-XVIII-lea Anglia să ajungă cel mai puternic stat al lumii.

În noile condiții, Anglia, care a fost campioana libertății mărilor la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, va deveni în cursul secolului al XVII-lea o vigoasă apărătoare a apropierii marine. Această situație se explică prin

evoluția raportului de forțe dintre principalii protagoniști. Pentru Anglia Elisabetei I, doctrina libertății mării era cea mai adecvată raportului de forțe existent între ea și celelalte țări, în special puterile iberice, deoarece Anglia nu era suficient de puternică pentru a se opune acestor state pe propriul lor teren (cel al apropierei).

În secolul al XVII-lea declinul națiunilor iberice și ascensiunea concomitentă a Angliei au determinat-o să recurgă la principiul apropierei, în condițiile în care dispunea de forța necesară pentru a-l aplica în avantajul său.

Prin interzicerea în 1609 a pescuitului olandez în apele adiacente țărmului englez se declanșează cel de-al II-lea conflict important între partizanii apropierei (în rândul cărora locul de frunte revine la această dată Angliei) și susținătorii libertății mărilor, în primele rânduri ale acestora situându-se Olanda. Ca replică a acestei interdicții, în Olanda apare, în același an, lucrarea “Mare Liberum” a lui Hugo de Groot, supranumit Grotius, filosof, jurist și diplomat. “Mare Liberum” era un extras dintr-o lucrare mai importantă, “De jure preadre”, scrisă în 1605, pentru a apăra libertatea de mișcare a navelor olandeze față de pretențiile Spaniei și Portugaliei (probabil comandată de Compania Indiilor). Într-o declarație trimisă Angliei, la un an după apariția lucrării, Olanda susținea în esență: “Mările mișcătoare și fără limite sunt la fel de comune tuturor popoarelor asemenea aerului, care nu pot fi apropiate de către nici un prinț”.

Lucrarea “Mare liberum” a primit mai multe replici din partea Angliei. Primele dintre acestea având ca autori pe Welwood și Malynes, au admis teza lui Grotius privind marea liberă; ei condamnă pretențiile Spaniei și Portugaliei, dar avansează ideea unei mări “adiacente” asupra căreia statul suveran respectiv ar avea drepturi exclusive. Conform acestei teze, mările din vecinătatea Angliei ar trebui plasate sub suveranitatea engleză. Din scrierile engleze care au răspuns cărții lui Grotius se remarcă, prin abilitatea abordării, lucrarea “Mare clasum”, publicată în 1635 de juristul John Selden. În această lucrare Selden susține că totalitatea oceanului este susceptibilă de a fi apropiată, cu condiția ca un stat să dispună de suficientă forță pentru a-și apăra posesiunea în fața altor state.

În termeni generali, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, Anglia, Spania și Portugalia abandonează pretențiile la drepturile exclusive asupra largului mării; ele nu puteau fi justificate în condițiile creșterii numărului de state care foloseau marea. Totuși, începând cu domnia reginei Anna, supremația navală a Angliei devine incontestabilă. Din această perioadă oceanele sunt plasate sub regimul libertății mărilor.

Instaurarea unui asemenea regim, necontestat în timp de pace, corespundea unei situații în care mările erau în exclusivitate căi de comunicație absolut necesare schimburilor între națiuni concurente, dar sensibil egale, și aprovizionării acestora cu materii prime. La această situație se refereau motivațiile teoretice ale acestui statut și, în particular, cele ale lui Grotius. Argumentele prezentate de “Mare liberum” deveneau, în contextul economic și cultural al epocii, coerente. Considerentele sale de bază, fondate pe dreptul natural, au fost formulate astfel:

- a) mările și uscatul erau, la origine, proprietatea comună a oamenilor;
- b) cu timpul, această situație a evoluat în ceea ce privește uscatul, acesta devenind susceptibil de a face obiectul unor drepturi privative, în măsura în care putea fi ocupat în exclusivitate de indivizi sau grupuri de indivizi, și în măsura în care resursele terestre erau epuizabile;
- c) în schimb, stabilirea de drepturi privative asupra mării nu se justifică pentru că, pe de o parte, ea nu poate face obiectul unei ocupări exclusive și, pe de

altă parte, resursele ei fiind inepuizabile, care ar fi atunci utilitatea unei proprietăți asupra mării?;

- d) marea reprezintă o cale de comunicație între națiuni, pretabilă la o utilizare superioară și crescând (ne aflăm la începutul capitalismului comercial). Ori, constată Grotius, comerțul între națiuni trebuie să fie liber. “Fiecare națiune, - spunea el - trebuie să aibă cale liberă de comunicație și posibilitatea de comerț liber cu orice altă națiune”.

În consecință, marea, cu excepția unei fâșii înguste adiacente țărmului, nu trebuie să facă obiectul unui imperiu sau al unei jurisdicții exclusive, nici a unor drepturi de pescuit sau de navigație. Marea trebuie să fie liberă.

Acest regim al mării libere, bazat în esență pe o cutumă internațională, a guvernat ansamblul mărilor timp de aproximativ două secole și jumătate, corespunzător situațiilor unor necesități economice și politice bine precizate.

Monopolizând într-un fel oceanul – cale de cucerire, de îmbogățire, de colonizare – puterile maritime occidentale și-au extins dominația în locurile cele mai îndepărtate; după marile descoperiri și colonizarea continentului american au urmat Indiile în secolul al XVIII-lea, apoi Japonia, China, Asia de Sud-Est, Oceania, Africa în secolul al XIX-lea; între cele două războaie mondiale în aria de acțiune a omului a fost adusă Antarctica.

Dezvoltarea rapidă a producției industriale în paralel cu extinderea comerțului mondial au antrenat o intensificare a transporturilor maritime, imprimând statelor, începând cu secolul al XIX-lea, o preocupare sporită de a reglementa juridic problemele comerțului maritim, realizându-se unele acorduri cu privire la evitarea abordajelor, ocrotirea vieții umane pe mare, asistența și salvarea navelor și a încărcăturilor, asigurarea comunicațiilor radio-telegrafice, introducerea codului internațional de semnale, înmatricularea și eliberarea certificatelor de naționalitate, stabilirea dreptului de control al navelor militare asupra navelor comerciale etc.

Soluțiile teoretice și practice privind apărarea principiului libertății mării și statornicirea unui regim juridic aplicabil acesteia determină proclamația de la 18 ianuarie 1918 între cele 14 principii fundamentale ale păcii, lansată de președintele Wilson: ”libertatea deplină a navigației pe mări în afară de apele teritoriale” în timp de pace ca și în timp de război cu excepția mărilor care ar putea să fie închise, total sau parțial, printr-o acțiune internațională, având ca scop executarea unor acorduri internaționale “.

Literatura de specialitate surprinde tendințe contradictorii majore în asigurarea folosirii spațiilor maritime ca urmare a accentuării opoziției de interese ale marilor puteri. Nevoia unor norme generale este tot mai frecvent revelată [1](vezi Antonio Sanchez de Bustamente y Sirven, Droit internațional Public, vol.III, Paris.1936, p.49 și urm.).

O dezvoltare multilaterală de amploare cu privire la problemele dreptului mării are loc la Haga, 1930, cu prilejul Conferinței Generale de Unificare a Dreptului Internațional, reprezentanții statelor participante relevând necesitatea elaborării unor reguli generale cu privire la spațiile maritime și a corelării lor cu celelalte norme ale dreptului internațional, în perspectiva folosirii mărilor și oceanelor în interesul tuturor statelor. Semnificația Conferinței de la Haga pentru evoluțiile ulterioare ale Dreptului maritim este multiplă, deoarece contribuie la desprinderea problemelor de drept în discuție și ajută la unificarea unor reguli asupra cărora nu se convenise anterior, prefigurând evoluțiile ulterioare cu privire la marea teritorială, marea liberă, regimul strâmtorilor etc. Pentru soluționarea unor probleme concrete au avut loc mai multe dezbateri internaționale printre care amintim: Conferințele de la Lausanne din 1922 și 1923 și cea de la Montreux din 1936.

Problemele de ansamblu însă au fost abordate la Conferințele de la Geneva din 1958 și 1960 și mai ales la Conferința O.N.U. asupra dreptului mării din 1982 – Montego Bay.

Popoarele în efortul de a stabili norme adecvate în planul cooperării internaționale au manifestat un interes crescând pentru relațiile din domeniul maritim, dând expresia unor exigențe fundamentale cu privire la:

- a) drepturile și îndatoririle fiecărui stat în folosirea mărilor și oceanelor Terrei;
- b) precizarea formelor și modalităților practice ale conlucrării lor în direcția valorificării bogățiilor pe care le conțin.

Aceste aspecte majore au făcut obiectul conferințelor O.N.U. din ultimele decenii și se regăsesc, într-o anumită măsură, în convențiile ce sunt în vigoare.

În cadrul primei Conferințe O.N.U. asupra dreptului mării, care a avut loc la Geneva în 1958, s-au adoptat convențiile asupra mării teritoriale, platoului continental, mării libere și asupra pescuitului, cuprinzându-se, pe această cale, toate spațiile maritime (într-o concepție generală), care viza atât problematica zonelor naționale, cu drepturile și obligațiile statelor riverane, și a celorlalte state în aceste zone, cât și ansamblul problemelor mării libere, în care se recunoșteau libertatea de navigație, libertatea de pescuit, libertatea de a pune cabluri și conducte, libertatea de survol.

Curând după adoptarea acestor reglementări, unele probleme importante, cum sunt cele referitoare la limita mării teritoriale și regimul teritoriilor submarine, au fost reluate în vederea elaborării unor soluții juridice.

Astfel, în urma dezbaterilor desfășurate în anii 1967 – 1970 cu privire la regimul juridic al teritoriilor submarine, situate dincolo de limitele jurisdicției naționale, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat, în 1970, „Declarația de Principii”, prin care zona internațională a fost consacrată ca „patrimoniul comun al întregii comunități”.

A treia Conferință asupra Dreptului mării (după cele din 1958 și 1960) convocată de către O.N.U. a ținut numeroase sesiuni între 1973 și 1982. În raport de convențiile din 1958 care au fost pregătite de un organ compus din experți juridici din cadrul Comisiei de Drept Internațional, noile reguli normate de Convenția din 1982 au fost pregătite de către un organ politic al O.N.U.: „Déclaration des principes régissant le fond des mers et des océans, ainsi que leur sous-sol, au de la des limites de la juridiction nationale (Résolution 2749/XXV)”.

În fapt, această conferință a fost mai mult revizionistă decât codificatoare, notabil fiind și pragmatismul care a inovat pe larg în materia negocierilor multilaterale, distingându-se caracterul oficios al lucrărilor, rolul grupurilor de state și al personalităților. Conferința a hotărât, în final, adoptarea la 10 decembrie 1982, la Montego Bay – Jamaica, a Convenției asupra Dreptului Mării; semnată de un mare număr de state, dar a înregistrat în același timp și absenți de marcă: S.U.A., Marea Britanie, Germania. Convenția a intrat în vigoare în 1994, după ce a întrunit în depozit și cel de-al 3-lea instrument de ratificare de către state, adică după cea de-a 60-a confirmare formală a semnării.

O.N.U. a consacrat astfel un monument al Dreptului Internațional, original prin conținutul său, dar și prin procedura adoptată pentru elaborarea sa. Este vorba despre o convenție universală care a luat în considerare aspirațiunile diverse ale statelor și a realizat o reformă globală asupra Dreptului Mării, conciliind noile uzanțe care presupun exproprierea spațiilor libere de exploatare conform principiului sacru al libertății de navigație. Prezentându-se sub forma unui text heteroclit, cele 320 de articole ale sale tratează succesiv spațiile maritime, exploatarea lor, navigația, poluarea, regimul minier al

subsolurilor marine. Convenția apare, în sfârșit, ca o operă total consensuală, deoarece 150 de state reprezentante ale O.N.U. au negociat direct între ele.

Este notabilă în noile circumstanțe ale codificării Dreptului Mării trecerea din plan juridic în plan politic. 119 delegați de stat (din 150 de participanți) au depus semnătura asupra Convenției chiar în aceeași zi, fapt fără precedent în istoria tratatelor.

Convenția reflecta dreptul cutumiar. S.U.A., Regatul Unit al Mării Britanii și Germania lipsesc însă dintre semnatare. Aceste state au inspirat puternic regimurile de utilizare a mărilor promulgate de convenție. Principalele rezerve formulate au vizat regimul de exploatare a subsolurilor marine internaționale, în opinia lor defavorabil puterilor industrializate, cărora le fuseseră impuse grele contribuții financiare precum și transferuri de tehnologie în profitul lumii a treia. Aceste state respectă totuși convenția care reflectă practica internațională curentă și au adoptat progresiv o legislație conformă cu prevederile Convenției. Cu “programul liber de navigație” S.U.A. garantează paradoxal aplicarea Convenției (pe care nu a semnat-o) împotriva infracțiunilor eventuale ale statelor semnatare. Pe de altă parte, Declarația comună americano-rusă de la Jakson Hole din 23 septembrie 1989, prin care cele două părți recunosc Convenția ca expresie a dreptului cutumiar actual care consolidează respectarea parțială a prevederilor acesteia.

Ordinea juridică internațională a mării a evoluat în raport de configurația raporturilor maritime interstatale mereu redimensionată de-a lungul istoriei. Practica convențională din ultimele patru decenii a înregistrat progrese substanțiale, regimul juridic al mărilor menținându-se doar în parte cutumiară.

Conceptul de mare liberă, apărut în secolul al XVII-lea, a fost consacrat în practică statelor în secolul al XVIII-lea, consolidându-se astfel ca regim juridic maritim, ca instituție a dreptului internațional. În accepțiunea sa juridică tradițională, consacrată și în Convenția din 1958 (Geneva) asupra dreptului mării, marea liberă era considerată “acea parte a mării care nu aparține mării teritoriale sau apelor teritoriale ale unui stat, deci aflată în afara suveranității teritoriale și în care statele exercită libertățile de navigație, de pescuit, așezare de cabluri și conducte petroliere, survol” (art.2 din Convenție).

Noțiunea juridică de mare liberă - marea liberă cuprinde totalitatea spațiilor marine care se situează dincolo de marea teritorială a diferitelor state (Convenția de la Geneva asupra mării libere, art.1). Convenția din 1982 (art.86) exclude, de asemenea, din marea liberă zona economică exclusivă și apele arhipelagice ale unui stat arhipelag.

Delimitare - regimul de mare liberă se aplică spațiilor acvatice maritime aflate în afara zonei economice exclusive și platoului continental fără ca acestea să facă parte din marea liberă. Spațiul aerian de deasupra mării libere urmează regimul acesteia.

Caracteristici ale mării libere - marea liberă nu este, în mod cert, un bun al nimănui, „res nullius”, dar nici un bun comun, „res communis”, perfect, căci bogățiile ei (resursele biologice și minerale) sunt susceptibile de apropiere. Acest element definitoriu al conținutului său face ca activitățile de explorare și exploatare întreprinse în zonă să fie subordonate gestiunii comune a tuturor statelor (riverane și neriverane). Regula de bază aplicată în marea liberă este aceea a libertății, fiecare stat exersând puteri de poliție asupra navelor purtătoare de pavilion. Acest principiu cunoaște și unele excepții, în ipoteze limitate.

Principiul fundamental care guvernează activitatea tuturor statelor în marea liberă este acela al libertății mării pentru toate navele de comerț și militare ale tuturor statelor, atât în timp de pace, cât și în timp de război. Principiul libertății largului mării a fost uneori justificat în doctrină prin considerarea acestei zone fie „res communis omnium”,

fie ca „res nullius”. Recurgerea la aceste categorii din dreptul privat roman, aplicate într-o perioadă istorică depășită și în dreptul internațional public, nu este corectă. Regimul mării libere, ca și al altor spații asimilabile se concretizează prin nesupunerea lor suveranității statelor” [2] (Grigore Geamănu, *Drept internațional public E.D.P.* 1981 p.473).

În prezent, principiul libertății mării a dobândit un caracter fundamental și imperativ, statele neputând să deroge de la acesta, condițiile exercitării sale, conținutul și sfera sa de aplicare fiind determinate de Dreptul cutumiar. Marea liberă este guvernată și de o serie de principii fundamentale ale Dreptului internațional, referindu-se, între altele, la obligația statelor de a nu recurge la forță sau la menținerea cu forță. În acest sens, Dreptul internațional interzice astfel de acte ca: blocada porturilor sau coastelor unui stat de către forțele armate ale altui stat sau atacul armat asupra forțelor armate, navale sau aeriene ori împotriva forțelor maritime și aeriene ale unui stat în marea liberă. Utilizarea forței este permisă numai în exercitarea dreptului de autoapărare.

Conform Tratatului din 1963 cu privire la interzicerea experiențelor nucleare în cele trei medii (atmosfera, cosmos, sub apă), în marea liberă și spațiul aerian de deasupra sunt interzise orice fel de experiențe nucleare și orice fel de arme de distrugere în masă pe fundul mărilor și oceanelor și în subsolul lor, până la limita de 12 mii marine. Totuși, marea liberă nu este demilitarizată, iar cât privește fundul mărilor și oceanelor este limitată numai la amplasare, ceea ce înseamnă că alte operații (deplasare, circulație, mișcare etc.) ale armelor nucleare și de distrugere în masă pe teritoriile submarine ar fi permise.

În concluzie, în timp de război, marea liberă poate fi folosită ca teatru de operațiuni militare, iar în timp de pace în marea liberă sunt permise manevre aeronavale.

Bibliografie:

1. Andronovici Constantin. *Drept internațional public*. – Editura „Graphix”, 1996.
2. Cristea Adrian. *Drept maritim*. – București, Editura „All Beck”, 2001
3. Ferron Olivier. *Le droit International de la Mer*. – Geneve, Editura Droz, 1958.
4. Geamanu Grigore. *Drept Internațional Public*, vol. I. – București, 1981.
5. Voicu Marin, Veriotti Maria. *Convenții maritime internaționale*, vol. I și IV. – Constanța, Editura «Exponto». 1999, 2001.

Gheorghe Bobâna

MIRCEA ELIADE ȘI IDENTITATEA AXIOLOGICĂ ROMÂNEASCĂ

This article elucidates the outlook of Mircea Eliade facing the destiny of Romanian culture and civilization. It has been emphasized Mircea Eliade's idea of axiological originality of Romanian civilization, which kept the south-European cultural substratum of Geto-Dacic, Greek, Roman and Byzantine civilizations.

Identitatea axiologică constituie un mod specific de proiectare ontologică a condiției umane. Ea include în sine modalitatea specifică de percepere a ființei și existenței, a raporturilor dintre acestea, ceea ce explică modul de aspirație spre realizare a unei comunități de indivizi. Identitatea axiologică a unui popor sau a unei civilizații conservă structuri relaționale, forme de proprietate, tipuri instituționale, stiluri de viață, coduri normative tradiționale moștenite din straturile originale, mentalități și opțiuni valorice de ordin metafizic aparte, ireductibile la cele ale altor civilizații cu care a conviețuit de-a lungul vremurilor și ale căror influențe axiologice le-a preluat selectiv în matricea sa stilistică[1]. În continuare ne propunem și insistăm asupra unor aprecieri ale lui Mircea Eliade referitoare la identitatea axiologică a românilor și a civilizației românești.

Problema „românismului”, a identității axiologice a culturii și civilizației românești este prezentă în mai multe articole ale lui Mircea Eliade, publicate între anii 1934-1938: „De unde începe misiunea României?” „Creație etnică și gândire politică”, „A nu mai fi român”, „O convertire la românism”, „Criza românismului”, „Elogiul Transilvaniei”, „Românismul și complexele de inferioritate”, „Restaurarea demnității românești”, „România în eternitate”, precum și în studiul „Destinul culturii românești”, publicat în 1953 în „Revista de cultură românească”, editată la Madrid.

Vorbind de destinul culturii românești, Mircea Eliade menționează că „românii n-au putut face cultură în sensul occidental al cuvântului”[2], ei n-au putut înălța catedrale masive și numeroase, n-au zidit castele și burguri de piatră, n-au adunat comori de artă, n-au scris prea multe cărți și n-au colaborat alături de Occident la progresul științelor și al filosofiei, în primul rând pentru că nu au avut timp să facă toate acestea și pentru că nu au fost lăsați să le facă. Invaziile se succedau una după alta, orașele au fost neconținut devastate și incendiate. „Tensiunea istorică”, prelungită timp de secole care a existat între români, pe de o parte, și tătari și turci, pe de alta i-a închis pe români și mai mult în ei, i-a făcut să se adâncească în propriile tradiții spirituale, care erau nu numai latino-bizantine, ci și pre-latine, adică geto-dacice. Rezultatul a fost acela că geniul popular autentic românesc a ieșit sporit din acest secular proces de interiorizare. Dar evident, constată Mircea Eliade, adâncirea propriilor tradiții spirituale n-a putut rodi decât pe nivelul creației populare, adică a folclorului. Capodoperele spiritualității românești aparțin folclorului și, deși România modernă a avut norocul să aibă un poet de geniu în Mihai Eminescu, totuși capodoperele liricii și baladei românești rămân poeziile populare „Miorița” și „Meșterul Manole”. Ceva mai mult: o bună parte din literatura română modernă s-a dezvoltat în prelungirea creației folclorice. Constatând această prelungire a geniului folcloric până în literatura scrisă a sfârșitului secolului al XIX-lea, Mircea Eliade menționează că nu vrea să facă apologia valorilor folclorice, opunându-le valorilor culturii savante. Din potrivă, declară gânditorul, dintr-un anumit punct de vedere această

solidaritate a unei părți din literatura românească modernă cu universul folcloric riscă să mențină anumite creații românești într-un provincialism cultural dăunător. Și aceasta nu pentru că folclorul ar fi prin el însuși un mod inferior de creație, ci pentru simple motive că, datorită propriei istorii, Europa a depășit demult modelul de creație folcloric și a impus – nu numai sieși ci și lumii întregi – modelul de creație cult, adică, în primul rând, „expresia scrisă” – iar nu orală[3].

Referindu-se la modul de percepere a existenței în spiritualitatea românească, Mircea Eliade constată că terorizat de evenimentele istorice, geniul neamului românesc s-a solidarizat cu acele realități vii pe care istoria nu le putea stinge: cosmosul și ritmurile cosmice. Strămoșii românilor erau deja creștini, în timp ce neamul românesc se plătua între catastrofele istorice. Așa că simpatia față de cosmos, atât de specifică geniului românesc, nu se prezintă ca un sentiment păgânesc, ci ca o formă a spiritului liturgic creștin.

Multă vreme s-a crezut că sentimentul naturii și solidaritatea cu ritmurile cosmice trădează o spiritualitate necreștină. În realitate, indică Mircea Eliade, creștinismul arhaic n-a devalorizat natura, așa cum nu s-a întâmplat cu anumite aspecte ale creștinismului medieval, ascetic și moralizator, pentru care natura reprezenta adesea „demonia” prin excelență. Pentru creștinismul arhaic, cosmosul n-a încetat nici o singură clipă de a fi creația lui Dumnezeu, iar ritmurile cosmice au fost tot timpul concepute ca o liturghie cosmică. Ori, menționează Mircea Eliade, această liturghie cosmică o regăsim în folclorul românesc. Asta înseamnă că retrăgându-se în ei înșiși, concentrându-se asupra propriilor lor tradiții, apărându-se împotriva lumii din afară, românii au păstrat, au adâncit și au valorificat o viziune creștină a naturii, așa cum fusese ea exprimată în primele secole ale creștinismului. Prin urmare, menționează gânditorul român, conservatismul și arhaismul românesc au salvat un patrimoniu care aparținea creștinismului în general, dar pe care procesele istorice l-au anihilat.

Pentru a demonstra în ce măsură spiritualitatea populară românească, deși profund creștină, este solidară cu liturghia cosmică, Mircea Eliade aduce doar un singur exemplu: acel al concepției Morții, reflectat în două capodopere ale poeziei populare „*Miorița*” și „*Mășterul Manole*”. Descifrăm, în aceste mituri românești ale morții, spune Mircea Eliade, o viziune arhaică și totodată creștină: moartea e jertfa supremă, e un mister prin care omul se desăvârșește, dobândind un mod superior de a fi în lume. Ciobanul din „*Miorița*” acceptă moartea ca o jertfă voluntară de sine, dându-i totodată sensul unei nunți cosmice, adică îi acordă valoarea supremă de reconciliere cu destinul și de reintegrare într-o natură care nu mai e natura „păgână”, ci un cosmos sanctificat liturgic.

Într-un articol numit „*Strigoii*”, publicat în 1938 în „*Cuvântul*” Mircea Eliade constată: „*Moartea ciobanului din „Miorița” este o moarte „împăcată”. Melancolie din belșug, dar niciodată deznădejdea cumplită, niciodată tragicul considerat ca o categorie fundamentală a condiției umane. Românul a întâlnit „tragicul” în istorie, nu în viață. Mai precis într-o anumită istorie, în anumite episoade; în întâmplări. Astăzi bate crivățul – mâine va fi senin. Nestatornicia sorții seamănă mai mult cu nestatornicia primăverii – decât cu legea implacabilă a destinului. Și dacă ar fi să căutăm aderența sufletului românesc la unul din anotimpuri, apoi fără îndoială că acesta va fi primăvara*”[4].

Sunt neamuri care nu cred în schimbarea istoriei: ceea ce a fost este și încă va mai fi. Schimbările sunt posibile, dar nu aici, pe pământ. Neamurile acestea se solidarizează cu anotimpurile statornice: cu vara și iarna. Ele nu cred că pe pământ se poate întâlni „o gură de rai”. Ele nu cred că omul poate, cândva, trăi într-un paradis terestru, modest, firește, dar totuși un paradis (adică, fără istorie). „*Românii, care știu că Raiul se*

aseamănă cu un plai, cred de asemenea că pământul acesta al lor nu e atât de blestemat, încât să nu se poată cândva realiza, chiar aici, o simplă beatitudine paradisiacă. Nu se împiedică prea mult de destin, căci acesta, pentru români, nu e nici absolut nici definitiv...”[5]

Istoria românilor, constată Mircea Eliade, nu cunoaște perioade lungi de liniște: de aceea spiritul creator nu s-a putut manifesta decât în intermitente pe planul culturii scrise, savante. Întinut și inepuizabil se manifestă doar în creația spiritualității populare: ea singură ne revelează constanțele geniului românesc.

Asta nu înseamnă, însă, menționează gânditorul, că în rarele și scurtele perioade de liniște geniul românesc n-a creat și pe nivelul culturii savante. Ceva mai mult: de la început aceste creații au avut un caracter specific și o structură majoră. Ele nu imitau valori străine, ci revelau un univers spiritual necunoscut, sau imperfect cunoscut Occidentului. E destul să amintim pe Spătarul Milescu, în secolul al XVII-lea, și pe Dimitrie Cantemir, în al XVIII-lea, pe Eminescu și pe Hașdeu în secolul al XIX-lea, ca să înțelegem pe ce plan s-au situat creațiile savante românești: ele revelau acel orizont spiritual astăzi aproape uitat în Occident – deși face parte integrantă din Europa și a dat foarte mult Europei – acel orizont spiritual în care s-au mișcat Orfeu și Zamolxis, și care mai târziu a nutrit spiritualitatea romano-bizantină.

De la Dimitrie Cantemir, Eminescu și Hașdeu, trecând prin Iorga și Vasile Pârvan, până la Nae Ionescu și Lucian Blaga, constată gânditorul, o seamă de poeți, cărturari și filosofi români au valorificat tradițiile născute în sintezele spirituale traco-romane, sinteze care s-au alcătuit de-a lungul veacurilor din întâlnirea atât de fecundă între Roma, Tracia și creștinismul arhaic. În această parte a Europei, considerată aproape pierdută după instalarea dominației otomane, s-au păstrat comori de spiritualitate care au făcut cândva parte din însuși centrul culturii europene: căci Tracia dionisiacă și Grecia orfică, Roma imperială și creștină, menționează Mircea Eliade, în această parte a Europei s-au întâlnit și au plasmuit cele mai de seamă valori.

Nu trebuie să uităm că acolo unde s-a întins Grecia, Roma și creștinismul arhaic, s-a conturat adevărata Europă, nu cea geografică, ci Europa spirituală. Și toate valorile create înăuntrul acestei zone privilegiate fac parte din patrimoniul culturii europene. Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă numai la formele ei occidentale, spune Mircea Eliade, „*culturalicește*”, ca și „*spiritualicește*”, Europa se întregeste cu tot ce a creat și a păstrat spațiul carpatic-balcanic[6].

Civilizația românească este una dintre civilizațiile originale și constitutive a ceea ce s-ar putea numi „macro-civilizația europeană”. Ea este originală, pentru că are caracter distinct față de celelalte civilizații ale continentului european, cum sunt, dintre cele mai importante, cele de tip germanic, romanic, slav (toate de mare întindere și pondere în formarea spiritualității europene). Originalitatea civilizației românești este marcată existențial și valoric prin capacitatea sa de a fi realizat o sinteză între ariile civilizațiilor răsăritene (preponderent holiste) și cele ale civilizațiilor apusene (preponderent umaniste) ale Europei. Civilizația de tip holist consideră întregul social, comunitatea și respectiv statul ca valoare supremă, individul uman fiind subordonat integral acestui întreg, până la pierderea identității de sine. Societățile de tip holist sunt marcate de etatism și totalitarism, putând oricând evolua spre o dictatură. Civilizația de tip umanist consideră omul ca valoare-scop supremă, individul dispune de libertate proprie și din această condiție de libertate decurge nevoia imanentă de responsabilitate și spiritul de sacrificiu pentru colectivitate. Civilizația românească este una constitutivă și datorită vechimii ei în

spațiul carpato-danubiano-pontic (unul din spațiile de origine ale spiritualității europene), de o vârstă cu civilizația greacă (care, incontestabil, a marcat constituirea spiritului european). Astfel, civilizația românească se situează cu legitimitate printre cele mai vechi civilizații europene, fiind totodată o civilizație de sinteză, cu o mare putere de iradiere și cu o accentuată deschidere spre creativitate și schimb de valori. Ea are rădăcini istorice puternice în complexul de interacțiuni ale unor vechi popoare indo-europene care, cu mai multe milenii în urmă, au populat spațiul european în epocile de geneză ale spiritualității specifice a acestuia. Civilizația românească își are sorgintea în substratul traco-daco-get, peste care s-a alțuit adstratul grec și roman (apusean) și, ulterior, dar în continuitatea acestuia, cel bizantin (răsăritean).

Potrivit majorității ipotezelor istorice, elenii (grecii vechi) înșiși au migrat în valuri (aheenii, dorienii și ionienii) în sudul peninsulei balcanice venind din Nord, de peste Istru (Dunăre), respectiv, din regiunile Traciei de Nord, ceea ce îi face cumva datori, inițial, după cum argumentează istoricii contemporani, populațiilor din aceste regiuni caracterizate din punct de vedere axiologic prin modalitatea primară de a proiecta metafizic condiția lor umană. Pe temeiul acestor rădăcini metafizice (de factură antropologică și cosmologică), printr-o strălucită operație de sinteză, grecii au edificat o civilizație dintre cele mai originale, cu funcție întemeietoare paradigmatic la nivelul întregului continent european, a cărui spiritualitate până astăzi datorează gândirii și mentalității axiologice vechi grecești fundamentele sale. Elementele de bază ale configurării valorice grecești originare au tranzitat într-o matrice stilistică specifică și în civilizația bizantină (romană răsăriteană), ale cărei conținuturi pivot, de principiu, au transgresat în axiologia est-răsăriteană a Europei în cadrul ortodoxiei creștine. Cele două opțiuni cultive creștine (ortodoxismul și catolicismul) caracterizează până în prezent, la nivel de fundamente, culturile și civilizațiile europene: prima de factură precumpănită holistă, structurată prin bizantinism din matricea stilistică plotiniană, moștenitoare a unor tradiții mistice și mitice orientale; cea de-a doua, de factură precumpănită umanistă, structurată neotomist, din matricea stilistică augustiniană, care ulterior, a asimilat tradiții scolastice medievale și renescentist-raționaliste moderne apusene.

În primul dintre aceste modele stilistice (cel răsăritean) s-au constituit și temeiurile valorice ale civilizației românești, moștenind substratul civilizației daco-geților și impactul acesteia cu civilizațiile celtice și scitice, ulterior și cele romanice care i-au marcat puternic substanțialitatea, cărora li s-au adăugat de-a lungul vremurilor numeroase alte influențe. Civilizația românească, deși a trecut prin numeroase medieri, nu s-a alterat într-atât încât să-și piardă identitatea axiologică, realizând o sinteză între valorile umaniste moderne apusene, de tip renescentist și valorile holiste răsăritene de tip comunitar, topite într-o matrice stilistică originală - și tocmai de aceea românii sunt purtătorii unei civilizații europene centrice, de veche tradiție, dar mereu înnoitoare și deschisă spre contacte și dialog cu alte culturi și civilizații, nu numai europene. Peste orizontul daco-roman de civilizație s-au suprapus o succesiune de influențe - de la cele de tip gotic până la cele de tip mongolic și turanic - ce au marcat procesul de geneză al voievodatelor românești, fiind supuse și acestea unor repetate procese migratorii și influențe exterioare, de la cele slave, apoi otomane și mai târziu habsburgice, ce s-au exercitat de-a lungul evului mediu românesc, până, ulterior, la cele grecești, franceze sau germanice ce au condiționat puternic formarea spiritului epocii moderne în toate principalele românești.

Tot acest creuzet de popoare și civilizații, care s-au perindat și au interferat valoric cu populațiile autohtone în arealul carpato-danubiano-pontic sau au exercitat influențe

asupra acestuia, nu numai că nu au alterat fundamentul civilizației daco-romane, ci doar i-au particularizat procesul de personalizare, provocându-i o treptată distanțare, pe fondul unei continuități valorice, față de civilizația de origine, contribuind la structurarea civilizației românești cu o spiritualitate aparte. Fără îndoială că tranziția de la civilizația daco-romană la civilizația românească, petrecută în intervalul mai multor secole de influențe valorice, întreținute de succesivele migrații ale altor popoare sau de presiunea valorică a altora care au anexat vremelnice teritoriile românești, s-a realizat fără zguduiri și discontinuități radicale, așa încât momentul genezei acesteia din urmă nu poate fi precizat și fixat la o dată istorică anume. Este însă cert că elementele definitorii ale civilizației românești pot fi urmărite încă din perioada feudalismului timpuriu, aproximativ începând din secolul al IV-lea al primului mileniu al erei noastre și până la instituirea voievodatele românești (aproximativ în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, deși unificarea principatelor s-a realizat mult mai târziu). Se poate astfel afirma că civilizația românească ar putea fi considerată de același rang (atât prin geneză, cât și prin vocația ei de nivel continental) cu civilizațiile majore care configurează astăzi ceea ce s-ar putea numi macro-civilizația europeană și ar putea fi situată printre cele mai importante civilizații care au contribuit la geneza spiritului european.

Mircea Eliade își exprimă încrederea că spațiul în care s-au întruchipat Zamolxis, Orfeu și misterele „*Mioriței*” și ale „*Meșterului Manole*”, nu și-au secătuit izvoarele de creație; acolo unde moartea e încă valorificată ca o nuntă, izvoarele spirituale sunt intacte. Europa este locul predestinat al creațiilor multiple, variate, complementare: spiritualicește și culturalicește, Europa nu este – și nici nu va fi – un bloc monolitic. Ea are deci nevoie de dimensiunea orfică și zamolxiană pentru a se putea întregi și a putea plăsmui noi sinteze.

Note:

1. Tudosescu Ion. *Identitatea axiologică a românilor. Eseuri*. – București, Editura Fundației”România de mâine”, 1999.
2. Eliade Mircea. *Profetism românesc*. – București, Editura Roza Vânturilor, 1990, Vol.1, p.140.
3. Ibidem, p.145.
4. Eliade Mircea. *Texte „legionare și despre „românism”*. – Cluj-Napoca, Editura *Dacia*, 2001, p.70
5. Ibidem, p.71.
6. Eliade Mircea. *Profetism românesc*. p.151.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ESCALADAREA DIMENSIUNILOR ELIADEENE: REFLEXE ȘI REFLECȚII

De obicei când se pune în dezbatere problema raportului dintre om și valori, tradițional, se consideră că acel ce excelează în direcția unei valori nu are înțelegere pentru celelalte. Experiența, însă, ne demonstrează că există și excepții. În acest sens, drept exemplu elocvent ne poate servi opera vieții lui Mircea Eliade, personalitate marcantă a secolului al XX-lea care pe parcursul prodigioasei activități a demonstrat atașament și, indubitabil, talent materializat într-un impresionant număr de opusuri ce numai la o singură trecere în revistă te lasă umil în fața erudiției etalate, profunzimii și complexității tematicii abordate și a diversității domeniilor. Istoric al religiilor, sociolog, folclorist, orientalist, etnolog, eseist, nuvelist, dramaturg – acestea sunt doar cele mai importante domenii în cadrul cărora s-a manifestat savantul și scriitorul Mircea Eliade, care prin opera sa, mai mult ca oricine din perioada dată, a știut să altoiască generațiilor respect față de spiritual și, de ce nu - de sentimental.

În cadrul manifestărilor de omagiere a celui care prin opera, viața sa a lăsat o adâncă urmă nu numai în spiritualitatea românească, dar și universală, celui ce, deși și-a distribuit interesul într-o multitudine de domenii, ar fi fost de ajuns doar unul să-l facă cunoscut umanității – Mircea Eliade. Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice al AȘM a organizat la 22 martie 2007 Simpozionul științific: „Mircea Eliade în cultura filosofică și spirituală a secolului al XX-lea (100 ani de la naștere)”. Simpozionul și-a desfășurat lucrările în cadrul a două module: 1. Contribuția lui M.Eliade în cultura filosofică a secolului al XX-lea; 2. Reverberații spirituale în opera lui Mircea Eliade. Tot aici remarcăm că acest for științific este o parte componentă a proiectului „Moștenire”.

O retrospectivă asupra comunicărilor participanților la simpozion ni-l deconspiră pe Mircea Eliade ca pe una dintre cele mai reprezentative figuri ale modernității, or în acest spațiu temporal, puțini ar putea să-i facă concurență: om cu un prag intelectual de invidiat ce a făcut să rimeze istoria, tradiția, religia; a pus în valoare lucruri, fenomene, concepții, emoții și sentimente demne de considerație pe care, compensatoriu, dar simultan cu demnitate, le-a oferit generațiilor următoare.

Pronunțându-se pe marginea vieții și concepției eminentului savant, în cuvântul de deschidere a simpozionului directorul IFSȘP, dr. în filosofie I.Rusandu, a subliniat că Mircea Eliade n-a fost un cabotin sau un historin, după cum n-a fost un snob de speță spirituală, ci a trăit din plin, plâzmuindu-și din ebuliția intelectuală alimentată de trăirile la limită un impresionant palmares de fundamentale studii, monografii, eseuri (peste o mie), romane, opere ce-și află motivația în datele unei binecuvântate vocații de savant, publicist și literat.

Fără a se limita la niște dimensiuni net teoretice, în permanență frisonat de perpetua căutare a noului, dublat de un travaliu pasionat și consacrat față de lumea științei și artei, Mircea Eliade nu numai că-și ocupă locul meritat alături de așa enciclopediști români ca: D.Cantemir, M.Eminescu, B.P.Hașdeu, N.Iorga, L.Blaga, dar își înscrie numele printre cei mai avizați istorici și teoreticieni ai religiilor din lume. În aceeași ordine de idei, dr. I.Rusandu a remarcat că exegetul a fost un consecvent susținător al culturii, al principiilor și idealurilor spiritualității universale/românești, iar datorită eforturilor orientate în cele peste 14 domenii frecventate, prolificul cercetător a fost

apreciat de cele mai prestigioase foruri științifice din lume. Așa de exemplu, din activul de regalii, distincții eliadeene putem enumera: membru al câtorva academii – 1. Academia Americană de Științe și Arte; 2. Academia Română ș.a. Cât privește titlul onorific de *Doctor Honoris Causa* pot fi enumerate următoarele centre științifice care i-au oferit acest titlu: Universitatea din Yale, Universitatea Lancaster, Universitatea din Sorbona ș.a. De fapt, numărul de distincții câștigate de Mircea Eliade este atât de impresionant că, conform cercetătorului, biografului Ioan Petru Gulianu nimeni nu poate prea lesne să le enumere.

În concluzie finală, raportorul a consemnat importanța valorificării tezaurului eliadean, fapt ce va permite, facilita nu numai o cunoaștere profundă a redevabilei lui creații sau proiectarea unei imagini adecvate a valabilității și viabilității concepției eminentului gânditor, dar să pătrundem și în consubstanțialitatea, esența, premisele unui șir de fenomene și procese cu care se confruntă contemporaneitatea, mai ales a acelor ce se află în tangențialitate directă cu valorile estetico-morale, tradițiile, specificul și identitatea națională.

O altă comunicare nu mai puțin interesantă, cu veldții teoretice și metodologice, bine ajustată din punctul de vedere al argumentării, susținută și din perspectiva critico-socială, ce-și propunea drept turnantă descifrarea resorturilor concepției ilustrului gânditor despre „elite” și valorile „orifice”, a fost prezentată de șefa Sectorului Filosofie, dr. în filosofie Ana Pascaru. În sens univoc, dr. Ana Pascaru, în raportul „Teoria elitelor și a valorii „orifice” la Mircea Eliade: unele considerații”, testează teoria eliadeană din perspectiva evoluției ulterioare, simultan oferindu-ne și o pregnantă monitorizare a celor mai importante concepții contemporane universale ce vizează tematica similară. De menționat că anume cadrul metodei longitudinale a permis autoarei nu numai să realizeze o radiografiere polivalentă a elitelor și teoriei orifice în segmentul prezent-viitor, dar și să creioneze rostul concepției lui Eliade pentru pătrunderea atât în esența unor procese sociale, cât și a căilor de depășire a lor în caz că ele se profilează sub semnul minus. În finalul comunicării sale, oratoarea a debitat creația mentorului spiritual printr-o sintagmă ce venea să completeze opiniile biografului I.Gulianu, or autoarea, în calitate de ultim raționament, subliniază că Mircea Eliade este unul din „monștrii sacri” ai culturii universale: monstru pentru erudiția etalată net superioară cercetătorilor contemporani și „sacru” pentru interesul fără precedent din partea publicului față de notoria sa operă.

Pe aceeași traiectorie ideatică – viața, activitatea, moștenirea spirituală a lui Mircea Eliade - se înscrie și comunicarea prezentată de dr. habilitat Grigore Vasilescu, care și-a axat discursul alături de aspectul, nivelul valorificării creației remarcabilului savant în spațiul Republicii Moldova pe parcursul ultimului deceniu. În discursul la care replicăm, raportorul a desemnat interesul constant față de dimensiunile creației eliadeene demonstrat de mediul științific, intelectual autohton. Același autor a trecut în revistă un impresionant șir de manifestări gen științific și de popularizare ce au avut ca turnantă opera reputatului scriitor și filosof: conferințe, simpozioane, mese rotunde, seminare metodologice, editarea de culegeri de articole prin concursul atât a celor mai buni specialiști în domeniul creației lui Mircea Eliade, cât și a unor elevi-liceeni interesați și avizați de durabila moștenire literar-științifică a contemporanului nostru. Simultan, s-a apreciat culegerea „*Mircea Eliade – semn al secolului XX*”, care a însumat cele mai reprezentative comunicări din cadrul manifestărilor consacrate „Zilelor Mircea Eliade în Moldova”. În același context, profesorul universitar Grigore Vasilescu a specificat cele mai importante segmente ale creației lui Eliade ce și-au găsit oglindire în comunicările,

dezbaterele din cadrul zilelor eliadeene în Republica Moldova, avansate de așa cercetători de prestigiu din țară și de peste hotare ca: M.Hadîrcă, N.Leonachescu, L.Cemîrtan, N.Havriliuc, F.Irescu-Iaru, C.Gescu, M.Cimpoi ș.a. Menținându-se în același univers problematic, oratorul a accentuat că opera lui Eliade găsește solicitare și în rândul elevilor care dovedesc profund atașament și interes nemediat atât pentru opera artistică, cât și pentru teoriile sale.

Cu privire la supralicitarea moștenirii eliadeene din partea mai multor pături sociale, dr. hab. Gr. Vasilescu a demonstrat argumentat că manifestările consacrate marelui teoretician devin o tradiție, fapt ce va permite tot mai mult și mai calitativ să se descopere și interpreteze noi segmente, dimensiuni ce rămân încă neglijate, însă prezintă valoare în opera de completare a tezaurului spiritual al celui ce, pe bună dreptate, a fost numit „Ulise al modernității”. Tot în acest context, menționăm aportul permanent și dăruirea consecventă prin care profesorul universitar, dr. hab. Gr. Vasilescu realizează pe parcursul unui deceniu și cu brio promovarea valorilor eliadeene, folosind în acest sens mai multe modalități: studiul aprofundat al creației marelui literat și cercetător, lansarea și publicarea celor mai importante investigații, organizarea manifestărilor științifice și de popularizare dedicate scriitorului ș.a. Grație acestor eforturi depuse de profesorul Grigore Vasilescu, opera lui Mircea Eliade a devenit mai cunoscută nu numai în mediul științific și intelectual, dar și în rândul populației simple.

O substanțială cercetare a problemei identității axiologice a românilor în viziunea lui Mircea Eliade și abordare din perspectiva critico-teoretică, în cadrul aceluiași for științific, a fost realizată de dr. hab. Gh. Bobână. Plasându-și întreaga comunicare alături de vectorul concepției eminentului gânditor cu privire la problema enunțată, oratorul, printr-o suită de raționamente bine cantonate, a trasat reperele teoretice promovate de Eliade în cele peste 20 de articole și studii, precum: „*Românismul și complexe de inferioritate*”, „*Criza românismului*”, „*Răsturnarea demnității românești*”, „*România în eternitate*”, „*Destinul culturii românești*”, „*O convertire la românism*” etc.

Majora preocupare a istoricului și teoreticianului religiei de tematica axiologiei identității românești secundată de o migăloasă abordare din perspectiva adevărului istoric și a metodei longitudinale se scontează, în opinia dr. hab. Gh. Bobână, cu elucidarea, explicarea mai multor momente menite să creeze un tablou veridic al evoluției tradiției și axiologiei identității românești. În sens univoc, raportorul a evidențiat că Eliade s-a lăsat preocupat și de cauza interiorizării specificului culturii naționale. Același orator consemnează, că exegetul o sesizează în condițiile existenței istorice a poporului român – dese invazii străine ce, în mod natural, afectau atât dezvoltarea normală, cât și racordarea adecvată la tradițiile, reformele, realizările, idealurile europene. Ancorat în solul aceluiași segment ideatic, raportorul a ilustrat și alte momente la care s-a concentrat cu precădere Eliade în limitele problematicii desemnate: civilizația românească – una dintre cele mai vechi în spațiul european; caracterul existențial și valoric – elemente constitutive ale originalității culturii și civilizației românești, tendința de deschidere spirituală spre creativitate, schimbul de valori, dialogul cu alte culturi – trăsătură marcantă a neamului românesc etc.

O notabilă tentativă de a cerceta un domeniu mai specific ce și-a găsit reflectare în opera lui Eliade – timpul, o atestăm din comunicarea „Metafizica timpului circular în paradigma lui Mircea Eliade” a doctorandului A. Perciun. Realizând o monitorizare a celor trei forme de manifestare a timpului (în accepțiunea generică a conceptului) : trecut, prezent, viitor, care, la rândul lor, își găsesc desfășurare prin prisma altor două forme:

circulară și istorică, A. Perciun a conchis că în opinia lui Eliade timpul circular necesită un șir de circumstanțe obligatorii menite să-l structureze. În aceeași ordine de idei, raportorul a inventariat raționamentele, ipotezele, axiomele despre deosebirile dintre cele două forme de timp: circular și liniar, elucidate în vasta operă teoretică a ilustrului savant. Operând în mod adiacent, oratorul, în scopul unei comprehensiuni complexe a conceptului eliadean despre metafizica timpului circular, pune în dezbatere și alte varietăți ale acestui atribut al materiei: sacru, mitic, profan, cosmic, care și-au găsit reflectare în ineditul studiu „*Sacru și profan*”.

În concluzie, A. Perciun a subliniat că, deși problema nuanțată deconspiră un colorit mai îngust din punct de vedere teoretic, totuși investigarea aspectului dat ne va permite să penetrăm profunzimea paradigmei eliadeene despre metafizica timpului circular, a concepției lui filosofice și etico-religioase și să evităm situația unor interpretări tranșante alimentate de ignoranță sau cunoștințe lacunare ale operei mentorului spiritual al secolului XX.

Suplețe, flexibilitate, critică în radiografierea problemei ritualului și tradiției particular universului spiritual subsemnat de Eliade a demonstrat dr. în filosofie S. Șaptefrați care, după prezentarea mai multor titluri de lucrări unde și-au găsit abordare cele două aspecte, a înaintat și un șir de ipoteze referitoare la premisele ce au alimentat pasiunea intelectuală a savantului față de acest segment ideatic. *Ad hoc*, dr. S. Șaptefrați a remarcat că problema indicată i-a fost immanentă lui Eliade pe parcursul întregii activități, reprezentând chiar debutul său în domeniul științei. Trăvialul intelectual în descifrarea unei game complexe de aspecte menite să completeze și, simultan, să reflecte preocupările gânditorului cu privire la tradiție și ritual s-au materializat, în opinia oratoarei, nu numai în lucrări fundamentale de talia: „*Sacru și profan*”, „*Comentarii la legenda Meșterul Manole*”, „*Alchimie asiatică*”, „*Istoria credințelor și ideilor religioase*”, „*De la Zalmoxis la Genghis Han*”, în numeroase eseuri și chiar opere literare: „*La țigănci*”, „*Noaptea de sânziene*”.

Fără a contesta talentul de literat, cercetătoarea a apreciat și abilitatea lui Mircea Eliade de a afilia artisticul cu teoreticul, astfel în operele cu caracter literar exegetul inițiază un dialog cu tradiția populară, ca rezultat regăsind în țesătura acesteia structurile ritualurilor.

Nu putem face abstracție și de alte segmente ideatico-valorice ale creației remarcabilului gânditor, materializate în așa comunicări ca: „*Sacru și pseudo-sacru în societatea contemporană*”, „*Zoroastrismul și brahmanismul – contradicția tradițiilor din perspectiva operei lui Mircea Eliade*”, „*Controverse referitoare la viața și opera lui Mircea Eliade*” ș.a.

Simpozionul științific „*Mircea Eliade în cultura filosofică și spirituală a secolului al XX-lea (100 ani de la naștere)*” nu numai că a pus în valoare o vastă arie de segmente ale creației exegetului, dar și a demonstrat peremptoriu că atenția față de magistrala moștenire eliadeană atestază nu doar un interes constant, ci chiar o ascensiune predilectă pentru studiul și cercetarea prodigioasei sale activități. Constatăm pe acest temei că desfășurarea diverselor tipuri de foruri științifice consacrate activității și creației lui Mircea Eliade a devenit o tradiție în mediul intelectual autohton, fapt ce, la rândul său, facilitează o cunoaștere și mai complexă a culturii, specificului, identității noastre naționale.

IN MEMORIAM

ALEXANDRU BABII

La 1 iunie 2007, în urma unui tragic accident rutier, a încetat din viață la Moscova, la vârsta de 80 de ani distinsul savant, doctorul habilitat în filosofie, profesorul universitar Alexandru Babii.

Născut în orașul Hotin, la 1 ianuarie 1927, Alexandru Babii și-a făcut studiile la liceul teoretic pentru băieți din orașul natal. În anul 1944 este recrutat în armată și participă la luptele pentru eliberarea Europei de Est de sub ocupația fascistă. După terminarea celui de-al doilea război mondial revine la baștină și se înscrie la facultatea de istorie a Universității din Cernăuți. Absolvind, în 1953, Universitatea, activează ca învățător, apoi își continuă studiile la aspirantură. În mai 1956, Alexandru Babii este angajat la Sectorul de istorie a gândirii filosofice și social-politice din Moldova al Institutului de Istorie al Filialei din Moldova a Academiei de Științe a URSS. Peste patruzeci de ani din viață i-a consacrat Alexandru Babii activității științifice în cadrul Academiei de Științe a Republicii Moldova, deținând funcțiile de cercetător științific, șef de sector, iar din 1979 până în 1985 și de director al Secției de Filosofie și Drept. În anul 1960 susține teza de doctor, iar în 1974 teza de doctor habilitat.. În 1985 i se acordă titlul de profesor universitar.

Cea mai mare parte din activitatea științifică Alexandru Babii și-a consacrat-o organizării cercetărilor academice în domeniul istoriei gândirii filosofice din Moldova. Sub îndrumarea sa au fost elaborate numeroase studii de amploare, monografiile, culegeri de articole, s-au susținut tezele de doctor și doctor habilitat. Savantul Alexandru Babii este autorul a peste 100 de lucrări științifice. Manifestând principialitate științifică și curaj civic, el a abordat teme trecute sub tăcere ori interpretate tendențios în istoriografia sovietică. Unele dintre lucrările sale și dintre cele pregătite sub conducerea lui, n-au văzut nici până astăzi lumina tiparului.

Alexandru Babii a efectuat cercetări în cele mai diverse domenii ale istoriei gândirii filosofice românești, esteticii, istoriei și teoriei religiei, etc. Monografia sa „*Dimitrie Cantemir*”, apărută, în 1984, la Moscova, în prestigioasa colecție "Gânditori din trecut", este actuală și în prezent. Prin eforturile sale Alexandru Babii a contribuit la scoaterea din anonimat a unor figuri interzise ori a căror creație era interpretată în mod voit tendențios. Lucrările lui se situează printre primele în care se reflectă în mod obiectiv activitatea și concepțiile filosofice ale unor personalități marcante ale culturii noastre, cum ar fi Amfilohie Hotiniul, Alexandru Hâjdeu, Alexandru Sturdza, Vasile Lașcu, Alexei Mateevici, Constantin Stere.

Stabilindu-se în anii 90 la Moscova, Alexandru Babii n-a întrerupt relațiile cu Institutul. Pe parcursul ultimilor cincisprezece ani a fost membru al Colegiului de redacție al „*Revistei de Filozofie și Drept*”, pe paginile căreia a publicat diferite studii și cercetări consacrate istoriei filosofiei românești și universale. Cu scurgerea timpului cercetările efectuate de Alexandru Babii s-au extins prin valorificarea de noi nume ale gânditorilor din prima jumătate a secolului al XX-lea și prin încadrarea tinerilor cercetători în procesul de cercetare istorico-filosofică. Aceasta a condus la conturarea unei școli științifice care a continuat să persevereze și să reziste intemperiilor, făcându-și manifestă prezența în viața comunității științifice din Republica Moldova. Prin eforturile susținute și coordonate în prezent de membrii Sectorului de Filosofie această școală științifică întemeiată de doctorul habilitat în filosofie, profesorul universitar Alexandru Babii își are expresia în diversitatea cercetărilor istorico-filosofice efectuate de diferite generații de cercetători.

